

CSÉ

OLAPART

TELJESSÉGÜGYI ÉRTESÍTŐ

15. SZÁM

1993. NYÁR

ÁRA: 89 Ft

Kahlil Gibran

A gránátalma

Amikor egy gránátalma szívében laktam, egy nap hallom, hogy így szól az egyik mag:

– Valamikor fa leszek, a szél duruzsolni fog az ágaim között, a nap táncolni fog a leveleimen. Erős és szép leszek minden évszakban.

Akkor egy másik mag szólalt meg:

– Amikor olyan fiatal voltam, mint te, én is erről álmodoztam, de most, amikor már tisztában vagyok a dolgok értékével, látom, mily komolytalan volt a sóvárgásom.

A harmadik mag azt mondta:

– Semmi olyat nem látok, ami ily ragyogó jövővel kecsegtetne bennünket.

Erre a negyedik:

– Fölösleges volna az életünk, ha nem volna reményünk.

Az ötödik közbevágott:

– Minek vitatkozunk azon, kik leszünk, amikor még azt sem tudjuk, kik vagyunk?

A hatodik:

– Bár nem tudjuk, kik vagyunk most, mégis ugyanazok maradunk mindörökre, akik most vagyunk.

A hetedik:

– Világos elképzelésem van a dolgok jövőjéről, de nem tudom szavakba önteni.

Majd a nyolcadik, a kilencedik, a tizedik és még sok egyéb beszámoló következett. Amikor már mind egyszerre beszéltek, nem értettem semmit a hangzavarból. Így aztán még aznap beköltöztem egy birsalma szívébe, ahol kevés és csaknem néma magok laknak.

- 1 Kahlil Gibran
A GRÁNÁTALMA
- 4 elek is
**LAKÓTELEP- ÉS VÁROSRESZHOMLOKZATTERVEK
A LÁTÁS SZERTARTÁSÁN (ESSAIS A
SÜTEMÉNYPÜSZTÍTÓKHOZ)**
„Van-e a látásnak Káma-Szutrája? Van-e a látásnak szakácskönyve?”
- 9 Stanczik Ervin
KUTYÁK RÁZZÁK FEJÜKET ROSSZALLÓN
- 10 **KÖLNI NAPLÓ**
Ariane Barth
BOLDOGSÁGTUDOMÁNY
„Egy mélabús gazdag arcába minden további nélkül belenevethet egy maszatos gyerekarc valamelyik dél-amerikai nagyváros nyomornegyedből.”
- 17 Orisek Márta
A BÖLCS, HARANGOZUNK VECSERNYÉRE, A KACSA
- 18 Székely-Kühlewind György
AZ EMBERI SZELLEM ÉS AZ AGY FEJLŐDÉSE
„Úgy tűnik, a civilizált emberiség különös találékonyságot fejt ki, hogy utódjait a gondolkodásról, az olvasásról, az aktivitásról, a kreativitásról, a beszéd magasabbrendű használatáról leszoktassa.”
- 25 **CSÁNGÓK**
Szűcs Tibor fotósorozata Tolnay Imre bevezetőjével
- 26 Bartos Tibor
TÁRLAT (AZ IRÓ HAGYATÉKÁBÓL)
- 34 **SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG, HADKÖTELEZETTSÉG**
Kotász Zoltán
ENGEDETLENSÉGI ENGEDÉLLEL
A polgári szolgálat helyzete Magyarországon
- 37 **BESZÉLGETÉS A MAGYARORSZÁGI
SZOLGÁLATMEGTAGADÁS TÖRTÉNETÉRŐL**
- 39 **HOGYAN JELENTKEZHETSZ POLGÁRI SZOLGÁLATRA?**
- 40 Jean-Maria Müller
AZ ERŐSZAKMENTESSÉG EVANGÉLIUMA
„Az erőszakmentes küzdelem nem teszi fölöslegessé az emberi agresszivitást, hanem szublimálja azt, és az igazságosság és megbékélés erejévé változtatja.”

43 **AZ ALBA KÖR**

44 Kiszely Károly
**A MAGYAR TERMÉSZETVÉDELEM UTOLSÓ
LEHETŐSÉGE**

A jogállam jelenleg megszokott formája, a természetvédelem és a jövő nemzedékek vonatkozásában csak diktatúra: lábbal tiporja, és még csak elméletileg sem ismeri el a jövő nemzedék jogait vagy az ökológiai rendszerek létehez való jogát, és az ép természeti környezethez való jogot nem sorolja az alapvető emberi jogok közé.

48 Széchy Ágnes
TÁRSTEREMTMÉNYEK

52 **GAIA-HÍREK**

54 Rudolf Steiner
ANTROPOZÓFIA 7. ELŐADÁS

62 Kilián Imre
ÁLMODÁS ÉS ÉBREDÉS
Kirándulás a másik Magyarországon

65 Kiss Károly
MALMŐI CSÁRDÁS
*„Az utasítások között olvasom: elutazáskor a szoba kitakarítandó,
kellékek itt és itt.”*

70 Ulrich Duchrow
**AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG BELSŐPIACÁNAK
KÖVETKEZMÉNYEI —HA SEMMIT SEM TESZÜNK**
*„A hivatalos magyarázat szerint a tőke, a javak, a munka és a szolgál-
tatások akadálytalan cseréje a költségek csökkenése révén mindenki jólétét
növelni fogja (Cecchini-beszámoló). A tőketulajdonosok számára valóban
csökkenő költségek és növekvő nyereségek vannak kilátásban.”*

MUNKATÁRSÁK

Bartos Tibor
Halász Tünde
Maurer György (főszerkesztő)
Paulinyi Tamás
Simonyi Gyula
Tolnay Imre
Tóth Csaba

Felelős kiadó: Maurer György
ISSN: 0865-3704

Megjelenik: Tavasszal – Nyáron – Őszel – Télen.
Kiadja: Harmadik Part Alapítvány
H-1124 BUDAPEST Németszőlgyi út 120. Tel.: 115-0504
Számlasszám: MHB 323-14742

Szerkesztés: Alapítvány Kiadó Kft. Tel.: 121-1198
Készült az OSZK Nyomdaüzemében
Vezető: Burányi Tamás

A Harmadik Part által közölt anyagok tartalmi torzítás nélkül szabadon közzétehetőek a forrás megjelölésével. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén értesítést vagy tiszteletpéldányt.

The materials published by the THIRD SHORE can be re-published free, without distortion of contents. The editorial board thereby asks for notice or complimentary copies in case of re-publication.

Az olvasók és a Soros Alapítvány támogatásával készült.

Lakótelep- és városrészzhomlokzattervek

„másik-csillag létünk.”

karintytól

Az írodista nem ejt fogjokat.

Isten van.

Kocsiban ül?

Miért? Hát miért ne? Lakótelep és városhomlokzatok vannak elegenden, az áruválaszték bővülését profétáló neonfényekből. A város vezetői eladták kereskedőinknek a panorámát. „Nem láttak még ily ékes-fényeset / se márkínők, se fő-részvényesek, / mint amikor Dunánkra hull a pír, / s az estben felragyog, hogy KERAVILL” (Ladányi Mihály)

Terveim felvetnek néhány peresíthető jogi problémát. Én bérelhetek-e Lakótelephomlokzatot nem árucikkek hirdetésére? Adnak-e nekem ugyanolyan fontos, reprezentatív helyen, mint az áruprofétáknak? Na de mi van akkor, ha a lakóházak már mind magánkézben vannak, és velük kell tárgyalni, és nem adnak el nekem, csak a kereskedőknek? Hát bizony az van, hogy a szülőknek joguk van eldönteni, hogy mire tanítsák a gyerekeiket.

Vagyis a kereskedő nem taníthatja pornóképekre se — kirakatai által — a gyerekeimet. Ugyanúgy a város, és lakosai, netán polgárai se taníthatják a gyerekeimet(inket) az áruválaszték vallására. Nagyon jól peresíthető ez az egész. Én azonban nem akarok idáig elmenni. 4-5 megvalósítható tervemmel nagyon jól helyre lehet rakni az egyedül üdvözítő kereskedelmet. Nemcsak peresíthető, hanem pénztárcásítható is ügyekvésem. Ezért hát — pályázat formájában — megkecsegtetem Önöket még néhány tervemmel, gigantplakátokra is.

Addig is maradok őszinte hívük: elek is , 1103 Kada u. 58

Jó látni, hogy megvan még a világ.

Gyümölcsözni. Igen

Mi az, amikhez hozzá kell szoknia?

Szolgálatokkal?

Megfürödnél velem az élet folyójában?

„Olyan csodásan kezdesz a titkok”

A látás szertartásán

Ahogy. és ahogy az ostornyelű lámpa beköltözött a gyerekszobánkba: butapesti akart-szürkén

Magyarország legnagyobb festménye: Butapest. Több ezerszer hosszabb festmény, mint a Feszty-körkép. Butapest 70 000 szürke oszloppal van befestve. Holott: tudjuk, hogy nincs olyan kereskedő, aki szürke bugyikba fektetné vagyonát. Nem hülye ő. Szürke sör se azért nincs, mert elfogyott a megfelelő „hatóságilag engedélyezett festékanyag”. A jó ízlés tiltja ezeket. A benzinjegy se szürke, nincs szürke perzsaszőnyeg, szürke tulipán sincs, és az édes nők se szürkére festik rózsátlan arcukat. Kiskertjébe senki halandó ember nem hajlandó Butapest-szürkét vásárolni. Miért van hát ez a hetvenezer szürke oszlop ebben a kétféle világvárosban, amely a Duna gyöngyszeme? Elmege a hivatalnok vasárnap a gyerekeivel valamely kiállítóterembe, és arról beszélgetnek, hogy mit is ábrázol ez és ez a kép, és az ábrázolat mit akar jelenteni. Teljes joggal kérdehetjük meg ugyanezt a közszolgálati tisztviselőt, hogy mit is akar jelenteni Magyarország legnagyobb festménye, amit ő rendelt meg. A szürke szót ráadásul sokszor használjuk (pejoratív) rosszálló értelemben: „én nem leszek a szürkék hegedőse” (Ady), szürke egyéniség, szürke stylus, szürke bánat, „már ólmosan dereng a hajnal” („ólmosan” — ólomszürkén), ólomszürke arccal, szürke égbolt, piszkos szürke, szürke kóla...

Izgató szürke? Igazgató szürke? A szürkére festett Butapestben vannak szavak, jelentéstartalommal: életveg, bolondos, érzelgős, méltóság.

ünnep, eleven, sugárzó, kedves, meghitt, meleg, puha világ...

Nos, ezeket a lelki tartalmakat se szoktuk szürkével kifejezni. Ezeknek a soktízezernyi akart-szürke oszlopoknak azonban nem lehet panasz az életükre. Derék, céltudatos

emberek állították fel őket, akik egyébként hű szeretők, példás családapák, remek barátok. Megrendelték: Isten és ezen kétféle város dicsőségére. Bennem azonban nagy, tarka lánggal lobog az öröm.

A szakácsnő próbája: öt eszik-e meg jobb híján, vagy a főztjét. Nos, szereljük rá egy ilyen ostornyelű akart-Butapest-szürkét egy darab kovácsoltvasra, és próbáljuk eladni a Modern Művészetek Múzeumának. Akkor meg miért? Hát mert Szabályzat van rá.

A Látás szertartásán (essais a Sütemény-pusztítókhöz) VALAMINT az alkotást befogadó művelődés állapotáról.

Neuronbiológiailag a szürke nem szín, csak a magyarral kevert újságírnyelven, és a közbeszédben. A szürkét — a fehértől a feketéig — pálcikás idegvégződésekké látjuk. A szín eset a csapossal. Ettől van az, hogy az este megszépíti a világot. Bármely mocskos, hülyén színezett várost is megszépít az este a pálcikás látás révén. Ezért lehet fekete-fehér tévénk. Színpszichológiailag: Ez a szürke nem-szín kétféleképpen működik. Ha közelről nézegetem, akkor olyan, mint egy bekeretezetlen táblakép: a csókolózó gerlepár, vagy egy galambszínű öltöny. Ekkor a pálcikás látással nézegetem, és ez „jó a szemnek”, azaz a léleknek. Ez esetben a galambpár nem szürke, hanem szürkék, mert több száz árnyalatból áll össze a „kép”. Tehát nem szürke számár, hanem szürkék számár, szürkék elefánt, szürkék pantalló. A nagyfelületű egyárnyalatú szürke először pihentet, majd rögvest nyomasztani kezd (szürke szoba). Pihentet a színesek után, de nem sokáig. Ha távolról nézzük a szürke oszlopokat, akkor mintegy bekeretezetlen táblaképet látunk, benne színes és pálcikás. Ez akadályozza a nem-informatikai nézelődést, vagyis a tetszési nézelődést. Elrontja a festett látványt. Színezéselméletileg: is nehezen kezelhető a szürke. (a színezéselmélet foglalkozik pl. azzal, hogy ha alkonyatkor a kék előbb sötétedik el,

mint a sárga, akkor egy katedrális oltárképe milyen kék és sárga árnyalatú lehessen). Az élet tele van szürke színekkel. Pirosas, zöldes, kékes..... színekkel, szürkékkel, a csapos látás számára. A festményekre is ezek vannak kenve. Egy táblaképre pálcikás szürkét fölrakni, ez colorista csúcsteljesítmény. Nem-szín szürke csak Butapest befestésekor van, valamint a fotópapíron, és a fekete-fehér tévében, és este, éjjel.

Ennyit a Sütéménypusztítók iskolakerülő hajlamairól. De ez még hagyján. Ám — a Szabályzat miatt — ezt a Butapest szürkét az Önkormányzat akár löfegyverrel megvéendőnek akarja. Törvényünk szerint nem festhetem át.

Hogy történt mindez? Hát úgy, hogy az íróasztalra kiterített rajzpapíron a pálcikás látás számára tényleg tetszetős ez a Butapest-szürke. Ugyanazon az íróasztalon aztán szabályzatban is rögzítik, és ezt a szabályzatot akár löfegyverrel is megvédik. Ez a civilizáció így működik. Melyik szín a legkínálkozóbb igen? És melyik küld maga előtt aprócska nevetést? A zöld megrázza szelíd oroslánfejét, a piros megrázza szelíd oroslánfejét, és ez a barna rámosolyog egy távoli emlékre. Alkonyatig ülnek ott a színek. Nagystíli rózsaszín kishalak, sárga szívlapátok a volt és a van végletei között.

A színek vonzzák egymást: Ünnepe. („a süldő lánytestű” fényben). A színek vonzzák egymást, gyönyörök sugárik lokes vonásainkon, vagy természetes gyöngédségük tiltja titkaik felfedését. Vidámság, gyermeki kedvesség, ami minden csekélyben örömet talál, amelyet minden oly hamar izgát és lobogtat. Szelíd, nyájas színek, redők, fellegek, titkolt szerelmek színe, ragaszkodás színe.

Tudományosan megmondva: ÉRZELEM-SZEGÉNY. Igen, ez a hetvenezer oszloppal kifestett Butapest — mint festmény — érzelmszegény. De megsértjük-e a tudományt, ha színesebben fogalmazunk? Igaz-e André Breton kérdése: „Vajon világunk középszerű voltáért nem fogyatékos kifejezőképességünk a felelős?” Butapest ostornyeles lámpái: ezek a földig érő tükrök, a város (civis) hivatalos izlésének tükröl. Az öröm szemmel látható jeleivel tekintünk rájuk, mint mikor a hegedük a gordonkának adják át a dallamot. Butapest utcái: ezek a szomorkás, megvertségről árulkodó mosolyok. Szolgálják a kapzsi ipar hódító terveit. (— Én csak a javadat akarom. — Tudom, Mama!) (Japán 70 000 kimonószakértőt adott a világnak./1985-ös adat/) Arról nem is beszélve, hogy az antroposz szó (a régi görögök e szóval illették az „embert”) fölfelé tekintőt jelent. Az antropológia nevű tudomány pedig fölfelététekintésológiát, az ológiát is lefordítva: fölfelététekintést jelent, és nem ember-tant. Ajánlom ezt az utóbbi két mondatot a pályaválasztó ifjúság szíves figyelmébe.

„a látás képessége, mit körülvesz a Föld” Így történt, hogy a zszurnaliszták a lokális színeket, festőket elnevezték benyomistáknak, azaz impresszionistáknak. Másokat meg kipszírozistáknak skatulyázták. Az van, hogy az emberi látás többtízezer éve alatt először a helyi színeket festők tanulták meg (sőt fölfedezték!) a lila, zöld sárga, árnyékokat. Kelméken, erdőben, tisztásokon, réten. Ezt aztán le is festették. A tanítónéni pedig elviszlik a gyerekeket impresszionista képeket nézni. Csakhát mivel az újságíróktól azt tudták meg, hogy ezek impresszionisták és nem helyi színeket festők, nem tudják elmondani a gyerekeknek, hogy az információcs látás letakarja a valóságot. Elvileg mindenki megtanulhatná a színes árnyékokat.

Nagyon egyszerű a látás. Az érzékelést szinte azonnal letaszítja trónjáról az észlelés, azaz egy információkereső mintázat. Ettől fogva alkotvatkor az érző búzamezőt sárgának észlelem előtt a fényképezőgép filmje szürkésnek érzékeli...na mindegy is lenne, hiszen a látásszerveződés felvázolása elég hosszú. Mindegy is lenne, mint ahogy az iskolának is mindegy. Az iskola -kimondva- a társadalmi munkamegosztásban való részvételre készít fel. Ehhez pedig nem kell látni az igazi színeket.

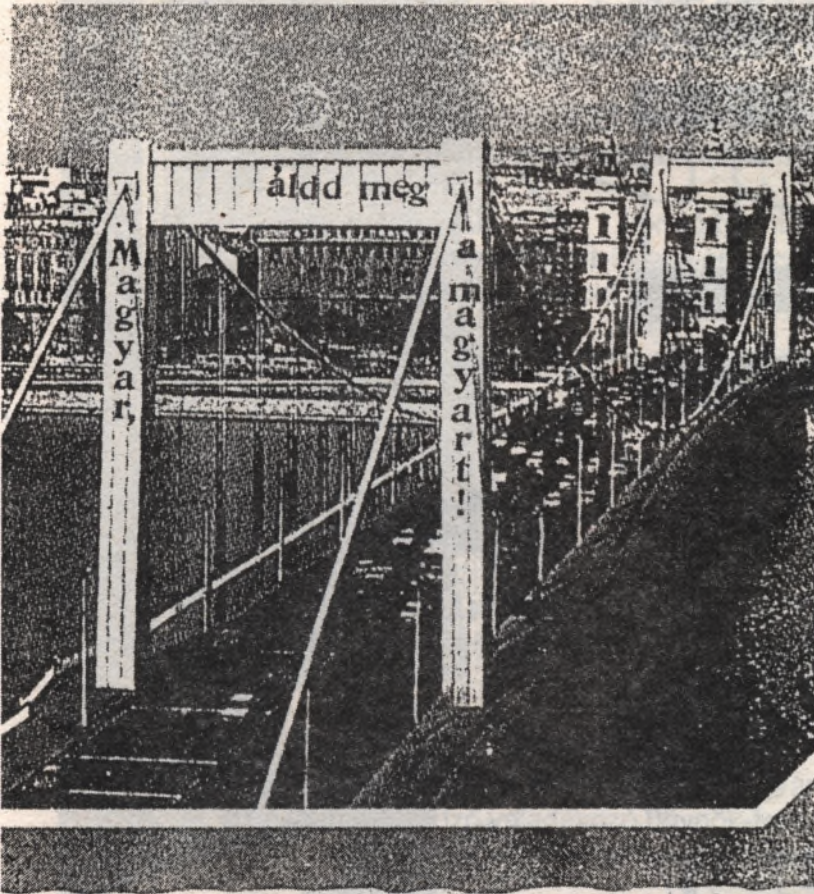
Merthát az, hogy a benyomisták felfedezték, hogy az észlelés előtt is lehet látás, vagyis érzékelés, ez legalább akkora felfedezés, mint Amerikáé. Csakhát nem lehet rajta keresni. Persze a benyomistáknak csurran-cseppent valamicske, és a múzeumigazgatókat is szépen eltartják, hóttukban is.

Van-e neminformációs látás? Hát, keveseknek adatik meg, és ritkán. Pl. ha a szürke visszaverődésekkel bélelt dizájnos szobánkból kinézünk a gazos, bozotos udvarra. Van úgy, hogy megkönnyebbülést érzünk. Ugyanis a csapos és pálcikás egyszereinformálódás nyugtától megzabradul agyunk, és elpihen az egyfajta színes látás miatt. Milyhelyst kicsit megpihent az észlelés, megint elkezd informálódni, hémzsegni, feldolgozni. Az erdőben járva is az egyféle feldolgozórendszer használata pihentet. -És néha megkapjuk azt az adományt, hogy valami különlegesen szépet látunk. Megállunk és egy darabig információtlannul maradunk a létezés közepén, mintegy úritők. Nem mindenki tudja kiszakítani magát látás révén a hemzsegsből. És kevesen tudatosan. Egyébként lehetne tanulni érzékelni. Ám az élet észlelésre tanít, hogy a benyomisták képei 5-10 millió dollárt érnek, mert látásuk annyit ért, az érzékelés miá. A mi érzékelésünk meg talán a múzeumi belépő árát sem éri meg, mert észlelni, azaz informálódni visznek oda „tanáraink, a nyomorult szőrendezőktől”. (Berda J.)

Így jár az a társadalom, amelyik a világot az újságokból ismerte meg. Nem vicc ám. Az expresszionisták se expresszionisták.,.,.

Semmi vigasztalót nem tudok mondani. „Szemled tükrén úszik a leégett Alexandriai Könyvtár.” Mint tudjuk, a társadalmi munkamegosztásban való részvételhez nem kell sok. Egy kis iskolázottság, egy kis szerencse, egy kis szorgalom. Van-e a látásnak Káma-Szutrája? Van-e a látásnak szakácskönyve? Van-e prospektusa? Kapható-e a boltban? Hoz-e színérzékelést a Jézuska?

A Jézuska tanítónéit hoz. A tanítónéni megkérdezi: -na kisfiam, mikor született Petőfi Sándor? Ki az apukája az $E=mc^2$ -nek? Na jól van fiacskám, 8-ös. Ha így fejlődsz tovább, lehet belőled tanítóbácsi. „Tanár tanárt nevel” (Konrád Gy.) Én meg elúntam az írást.

A kapzsi ipar hódító terveit!

„...és utolsó órájában mindenkit szeretnelek, jánem.”

Haladunk, haladunk? haladgálunk?

teológiaiilag:

Az "Isten verjen meg téged" típusú folszólitás /entropomorfizmus/ embereszabásúság. Tegyszerűen azért, mert Istenről csak hasonlatokban tudunk beszélni. Ugyanis a Bibliából, a sámánizmusból, a bioenergiátadásából, a természeti népek megfigyeléséből, a regénydkből, - és a jelenből tudjuk, hogy emberek meg szoktak áldani embereket.

Az, hogy időnként leszoknak róla, ez más dolog.

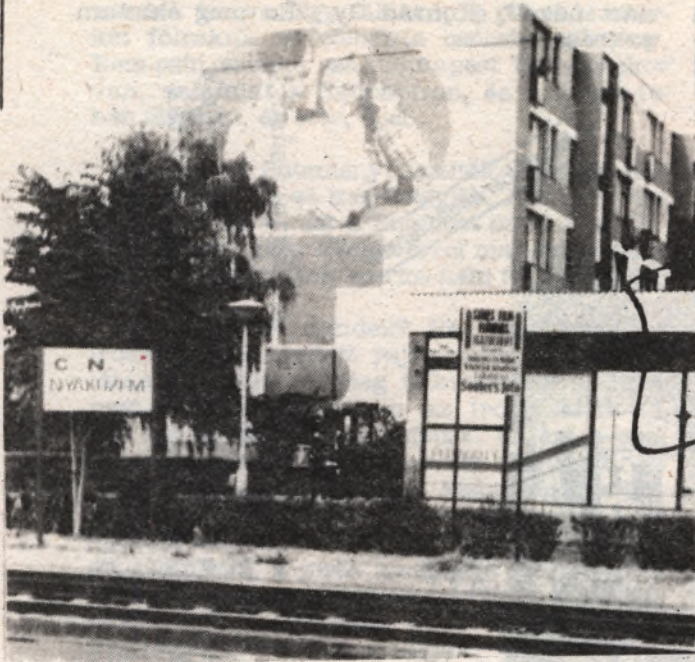

Hogy vannak a kutyák?

Budapest szépsége önmagában már kevés a fejlődéshez, valami többletprogram, szolgáltatás kell

„A létezésszakmában” - Hacsakhanem.

férfisírással

alattad a föld
feletted az ég
benned a létra

az elvált apák neonfelirata

SZENZÁCIÓ
A HÉT MINDEN NAPJÁN!

Mi történt?

A csapszék könyvtárában, Szeretnék.

A férjeden valaki uraskodik, ugye?

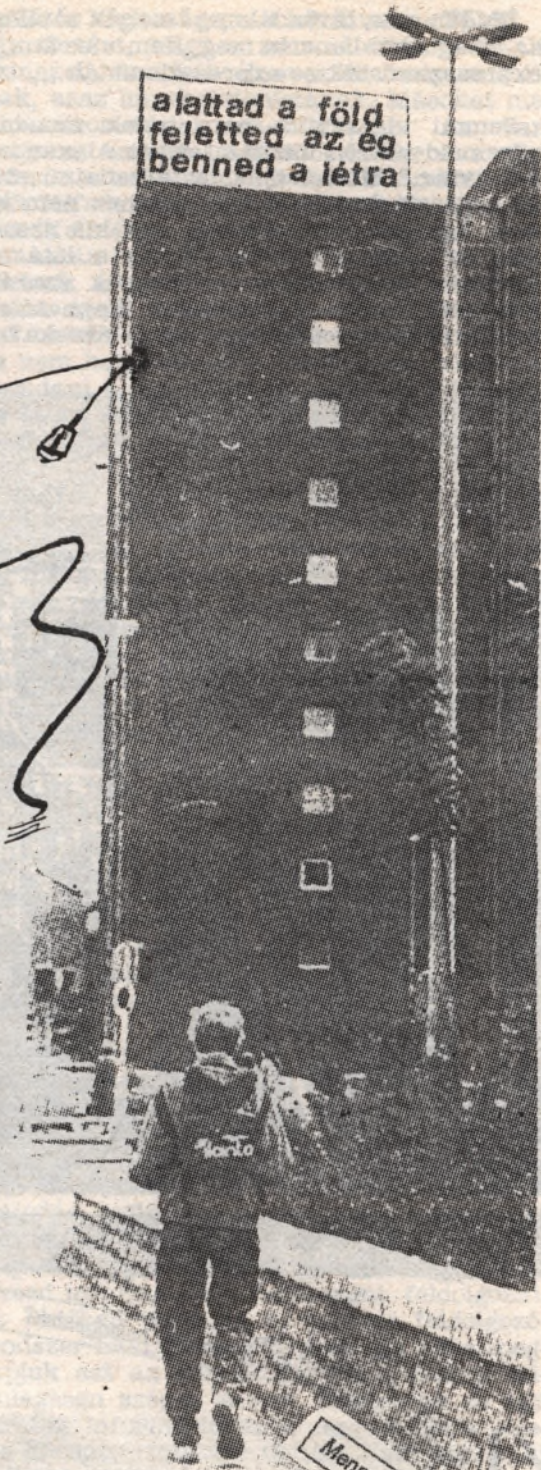
Ne felejtsek el körmöt vagni a lábamon!

Küszködés, és nem szorgalom. Uff!

Mennyi a pontos idő?

Ma pénz és boldogság után futkosok.

Van még sör?

Stanczik Ervin

Kutyák rázzák fejüket rosszallón

Csörtetünk piros-sárga-zöldön át
Cigányasszony veri rókavörös gyerekeit
Koszorú cumi százszor a földre százszor a szájba

KUTYÁK RÁZZÁK FEJÜKET ROSSZALLÓN

Hegyek vad marconái bekecsben titkos metrózugokban
leheletüket várják

Rendőrtékintetek félve ugranak el

Nem tehetek érted semmit-igazolványok kör alakú
négyszögű hatszögű deltoid bélyegzőkkel

KUTYÁK RÁZZÁK FEJÜKET ROSSZALLÓN

Tapírcú vendéglősök
Feketetorkú csencselők

Kitárt karjaiba rohanunk

Nyáj-nyálás kuruzslók
Halálszagú menedzserek

KUTYÁK RÁZZÁK FEJÜKET ROSSZALLÓN

Mammon műtői non stop működnek

Kizárólag lobus frontalist

alig látható félhold alakú heg

Divatszínben égő bilognyomok

„Mikronéziai malájok kihelyezett patentgyár-klubjának örökös tagjai”

Folyton nedvedző váladékozó ügynök-felfekvések

Erre is tudunk decubitus-krémet eperhabszín tégelyben

KUTYÁK RÁZZÁK FEJÜKET ROSSZALLÓN

Ó Amazónia!

Ó Amazónia!

Ó Amazónia!

ORA PRO NOBIS

Szabadítsd meg taknyos neuronnyúlványainkat

Mindig kérek — Mindig kapok hideg nyákjaitól

NE kérj
K
A
P
S
Z
JÉ!

Rózsa Sándor
Kölni napló

Ariane Barth

Bol-

Néha, a gépfegyveres örök ordítózása mellett, a foglyok sorában ritmusok és képek olyan zuhatagát éltam át, hogy teljesen fölöttük lebegtem. Ezekben a pillanatokban szabad voltam és boldog. a soraközön a létszám teljes volt ugyan, de én messze voltam, egy távoli utazáson...

Szoltsenyicin

A boldogság röptéi nem általános elvárások szerint lépnek föl, illemből és jólétből fakadólag, nem is csak úgy egyszerűen adódnak, hanem azokat bizonyos törvényszerűségek hozzák létre.

A pszichoszektor az emberi lét árnyékos oldalai – félelem, hisztéria, neurózis, depresszió – földolgozása után most a boldogságkutatásra veti magát: HELYET, A HAPPYOLOGUSOK JÖNNEK!

Az oxfordi *Michael Argyle* pszichológus professzor a jóérzeteiről 500 tanulmányt állított össze: „Psychology of Happiness”. Üzenete: Természetesen lehetséges úgy a saját, mint mások boldogságát emelni, ha helyesen járunk el.”

„Flow”-elmélete leírja, milyen, ha valaki „földobott” állapotban van, „lebeg”, „hullámokon viteti magát”.

Egy olyan érzéstechnokrácia tűnik föl, ami a szétrobbant utópiákat helyettesíthetné. A kereszténység ígérete, a mennyelmege váltás beteljesülése gigantikus eltolódással, amivel eddig a tömegeket ösztönözte, fegyelmezte, vigasztalta, legkésőbb az isten filozófiai halála után, eltekintve a kisebb utóféjdalmaktól, ma már nem elégíti ki az emberek java részét.

Visszatekintés

Voltaire a boldogságkereső emberről: Mint a részeg, aki botorkálva otthonát keresi, homályos tudattal, hogy van neki.

Ludwig Marcuse: Boldogság minden, ami már egyszer boldogságvolt, minden, ami már egyszer valakit boldoggá tett.

Míg az amerikai rabszolgatartó elnök, *Thomas Jefferson* a boldogságot az alkotmányba beírta (pursuit of happiness – törekvés a boldogságra), addig az európai státutumok az államot és a tekintik nemzetet magasabb rangú célnak.

A keletnémet *MEYERS* lexikonban így áll: „A boldogság jó tetteiből és haladást elősegítő teljesítményből fakadó felemelő belső elégedettség”.

A baloldali *Jean Améry* Nyugaton: Nem korhoz méltó cél. A szegénykis boldogságot másoknak kell meghagyni. Mint eszményt, a teljes társadalompolitikai elkötelezettséget hirdette, teljes boldogság-lemondással.

Ernst Bloch, a nagy társadalom-utópiákról: Egy jobb társadalmi élet álomfajjal.

Legkésőbb a fal összeomlása és pár nap kollektív mámor után

Csikszentmihályi Mihály, a kimondhatatlan nevű chicagói professzor kollégáival megalakította a boldogságtudományt. Tudományos módszerekkel kimutatja, amit a nép mindig is tudott. Azért fordítom ide, hátha valaki még nem tudja... 20 év alatt 100 000 kijelentést gyűjt be. „Flow — Das Geheimnis des Glücks”. Klett-Cotta-Verlag, Stuttgart, 1993, 424 Seiten; 38 Mark. A probléma számomra ott van, hogy a tudomány ilyen dolgokkal k e n y t e l e n foglalkozni. A tudomány-hit, a tudomány-babona bevette magát a köztudatba és évtizedekre lesz szükségünk, hogy beláttassuk, nem m é g t ö b b tudomány az, ami most segít rajtunk. A fordítás forrása: Ein Hauch, ein Flub, ein Schweben (Egy lehellet, egy folyás, egy lebegés). DER SPIEGEL, 1993.jan.11., Ariane Barth. (R.S.)

boldogságtudomány

jött a kijózanodás. A németek ott találták magukat a szegény kisboldogságok közös áruházában. A nemzeti szocialista és a kommunista katasztrófa után Isten óvjon minden kollektív boldogítástól. Így az egyéneket most itt áll, visszavetve a saját kisfenségére, az énjére.

Michel Foucault, francia filozófus egyenesen tagadja a boldogságnak még létezését is: Boldogság nincsen és emberi boldogság még kevésbé. Lefokozza az embert egy biológiai szervezetre, amit semmiféle Isten vagy reprodukció nem működtet – működésének egyetlen célja csupán az élet – elhasználódik és meghal. Valójában az emberségnek semmi célja. Filozófiák és mítoszok eltűnése a fenti tény belátásával magyarázható.

Az agy, mint a boldogságérzet biokémiai laboratóriuma

Boldogság: az egész csak biokémia? Húsz éve, hogy az agyban felfedezték az opioidokat, két éve a hozzájuk illő kulcsvegyületeket, az endorfinok családját, amik a boldogságot modulálják és a fájdalmakat kompenzálják. Az agykéreg limbikus rendszerében, amely az érzéseket ellenőrzi, bizonyos aktivált kapcsolások kellemes érzéseket keltenek. Ezek a minták külső (Hitler) vagy belső (Szolzenyicin) ösztönzők által aktiválódnak, hogy melyiktől, teljesen mindegy. Ez az agytartomány endorfin-receptorban gazdag. Idegösszeköttetéseket rövidre zárva, mintegy ajtót nyitnak, és az elektromos üzenet ugrálhat sejtről sejtre. Ez által a kellemest kellemesebbé, a kellemetlent kevésbé kellemetlenné teszi az agy.

A néptapasztalat, miszerint a boldogság egészségessé tesz, most biokémiailag is igazolt.: a test opioidjai kihatással vannak az immunrendszerre. Szintúgy a stressz szabályozásnál, amegújulásnál, a szexnél, a fogamzásnál, a szülésnél, stb. közreműködnek. Ha az élet kihúny, az endorfinok az agy utolsó ünnepe egy káprázatos szép érzetről gondoskodnak.

De sajnós, ezek a csoda-drogok rövid életűek. Felét az enzimek már öt perc múlva fölbontják, az agy a szökő mámor után újösztönzőkről kell, hogy gondoskodjon. Ha sem a test, sem az agy nem fárasztja magát, a testben alig vannak opioidok jelen. Ha viszont túladagoltak, a receptorok behúzzák magukat, mint a csigák. Ha ez a védőmechanizmus nem működik, az ember sokkotkap, úgy a fájdalomtól, mint a boldogságtól. Kábítószeresek és alkoholisták endorfin-szegénységben élnek, viszont receptorjaik túladagoltak, hogy azt a kevés endorfint befogják. Nem tisztázott, hogy ez készíti-e őket kábítószerrel szedni, vagy ez az állapot a kábítószer élvezet következménye? Egyik ilyen fontos endorfin a CRH: corticotropin releasing hormon. A legnagyobb stresszreakciókor (támadás, menekülés) spontán az agyat fűrészi és – a bár a vitális –, de ilyen esetekben másodlagos szex- és éhség-ingert lecsökkenti. Nagyobb adagban szorongást okoz. Rendesen a CRH-tükör lecsökken és jóleső ellazulást érzünk. Nem így a depressziós embernél, aki még álmában is értelmetlen mozgósítási állapotban leledzik.

A szerotonin az általános jó közérzettől az örömteli csúcsig minden állapotot elő tud idézni. Ha nincsen belőle a limbikus rendszerben, az ember tompa boldogtalanságba süllyed. (Öngyilkosok agyában alacsony szerotonin-koncentrációkat találtak).

Ezekből a közérzet-anyagokból eddig mintegy 100-at azonosítottak, de összesen kb. ezer ilyen anyag irányítja az ember érzésvilágát. A happyológusok képlete: Nem a pozitív pillanatok erőssége, hanem gyakorisága a mérvadó. Ha sok kis pozitív csúcspont időben a negatív hatásokat elfedi, ebből reflexió útján jó közérzet lesz, mert az agy inkább az időben közeli behatásokra nyúl vissza, mint a rég elfakult boldogság csúcspokra. Hogy a jó közérzet nem úgy mérhető, mint a vérnyomás, ezt a pszichológusok nagyon sajnálják, ezért egy egész sor rafinált eljárást, személyiség-leltárt, közérzet-skálát fejlesztettek ki, a szubjektivitást természetesen mégsem tudták teljes egészében kiküszöbölni.

Az extrovertált emberek boldogabbak

A testi kapcsolatokon kívüli szociális hálók szintén nagy hatással tudnak lenni a közérzetre. Extrovertált emberek nyilvánvalóan sokkal boldogabbak tudnak lenni, mint akik maguknak valók. Zárkózott típusúakkal ellentétben a nyílt emberek sokkal többet mosolyognak és több nonverbális jelet vesznek föl, jobban odanéznek és közelebb mennek, többet kérdeznek és többször mutatnak egyetértést.

De nem a kapcsolatok száma, hanem intenzitása mérvadó az örömkeltésben. Sok főnök kreatív légkört teremthetne munkatársainak körében, de sajnos hiányzik belőlük a szociális képesség. Jó beszélgetések csodát tudnak tenni.

Agytól agyig nemcsak információt, hanem hangulatok is átviődnek. Kollégák vagy szomszédok között már az olyan egyszerű közhelyek kicserélése is, mint „szép idő van ma” megnyugtatólag hat, meg van az értéke. Ez igen fontos a káosz és a rend közötti harcban, amelyet az agy állandóan az információ-özön miatt vív. Ez a frázis ennyit jelent: Sehol semmi ok biokémiai riadóra támadás vagy menekülés céljából. (Így is lehetne reggel köszönni...R.S.).

A szociális jókedv-átragadás hatása óriási. Míg a mizantropok másokat szépen le tudnak húzni, kisérletli személyeknél, akik egymásnak csupa kellemes élményeket meséltek, a hangulat mérhetőleg emelkedett. „Földobott” hangulatú emberek képesek az egész társaságot magukkal ragadni és ha a gondolatok repdesnek, a viccek bukfenceznek, egy közösségi mámor áll be; „flow”. Hitler tudta ezt utána ártatlan popsztárok következtek, nagy focimeccsek szintén tömegflow-t produkálnak.

Am ez a fajta mámor sokáig nem tart. Ha az üzenetanyagok az agyban kicserélődtek, beáll a normál-állapot. Mit lehet tenni?

Csikszentmihályi szerint vannak módszerek, hogy a „flow”-t hosszabb ideig fönttarthassuk. Erőteljes összpontosítással végzett tevékenységeknél a boldogság-anyagok termelését újra és újra föl lehet lendíteni. A cselekmény viszi a személyt, mint egy varázslat, tovább. „A te energiád könnyen folyik”, mondja egy táncosnő. „A koncentráció, mint a lélegzet. Eggyé válunk azzal, amit teszünk”. A cselekmény és az öntudat egybeolvad ebben az önfeledettségben, minden gond háttérbe szorul. A figyelem csupán egy tisztán körülhatárolt ösztönző-mezőre összpontosul. A személy azt az élvezetet kapja, hogy a területe, pillanatnyilag az egész világa, teljes ellenőrzése alatt áll és világos siker-visszajelzéseket kap. Közben semmilyen jutalomra vagy elismerésre nem spekulál, egy porosz kötelesség-diktátum alatt sem áll, sikere csupán a cselekedet véghezvitele, a saját maga kitűzte cél elérése, amit Csikszentmihályi „autotelikusnak”, önbejeljesítőnek mond.

A munka boldogít?

A munkában teljesen föloldódni, ezt a 60-as években a németeknek 54%-a a 90-es években kb. 36%-a tudta megtenni.

Ebben az osztálykérdés fontos szerepet játszik. Egy foglalkozás státuszával emelkedik a megelégedettség, anyagi körülményekinkább mellékesek. Így nem magasfizetésű menedzserek állnak a boldogság tetőfokán, hanem professzorok, tudósok, papok, orvosok, ügyvédek; míg tanulatlan munkásoknál inkább kedvtelenség látható.

A munka értékét gyakran akkor fogják föl az emberek igazán, ha azt elveszítik.

A munka strukturálja az időt, magasabbrendű célokat ad, státuszt és identitást, ösztönzi az aktivitást, tapasztalatcserét tesz lehetővé a kollégákkal – mind olyan ismérv, ami a hangulatra pozitívan hat ki.

A köztudatban ugyanakkor egy „munkaparadoxon”-legenda él: Az emberek egy munka nélküli életről álmódznak, de valójában a munkaóráiban élik át legszebb pillanataikat. Argyle szerint a boldogságra való törekvéskor egyáltalán a tevékenység vagy viszony a mérvadó. A személyiség képességei azok, amik ezekkel egy egészet alkotnak.

A boldogság nem ismer morált

Bűnözőket kóros boldogságérzet hajthat, amikor minden figyelmüket a tettekre koncentrálnak. Ilyenkor a „jó” és a „rossz” kategóriák elmosódnak. Egy betörő: mutass valamit, ami ugyanakkora élvezetet jelent, mint éjszaka egy idegen házba behatolni és az ékszereket összepakolni anélkül, hogy valaki fölérjen. A boldogság pillanatában a morál nem számít, az csak később jelentkezik. Egy hosszantartó, nyugodt megelégedés az élettel csupán akkor lehetséges, ha az ember környezete értékeivel állandó egyetértésben cselekszik.

A szerelem, mint külső ösztönző

A külső ösztönzők közül a legerősebben képes hatni: egy másik ember. Argyle: Kevésbé pokol, inkább a legnagyobb örömforrás.

Legnagyobb ilyen csúcs a szerelem. A neuronális anyagok egész koncertjét váltja ki, egy lebilincselő varázslatot vagy nyugtalan gerjedést. Sajnos, az állapot átmeneti: mindkét agyfél arra törekszik hogy a kilengéseket visszavegye.

Pszichospecialisták hada próbálja a szerelmesek titkát megfejteni, hogyan sikerül nekik a mindennapos örömszint tartása? Egy gyakori magyarázat: a közelség és távolság állandó kiegyensúlyozása kielégítő kapcsolatot eredményez. A szerelmeseknek sikerül az a mesteri teljesítmény, hogy nap mint nap lelki befektetéssel, energiával, konfliktusföldoldó stratégiákkal és szétzúzó játékok elkerülésével ugyanaz az ember reggel elbűvöl, este pedig ördög tud lenni. A kapcsolatot újraformálják és játékszabályait megújítják lelki és gyakorlati képességek fejlesztésével. Aki erre nem képes, a megtört szerelem poklát kénytelen megjárni. Biokémiailag mint egy drogelvadás. Ha az egyén a szakítás szenvedéseit kiállja, személyisége új értékekkel gazdagodik. Ha egy házasság vagy kapcsolat sikeres, magas boldogságnyereséget hoz. Ez szociális támogatást, stresszcsoökkentést, önbizalom-erősítést jelent – három ismérv, amelyek a jó közérzettel szoros, statisztikailag igazolt kapcsolatban állnak.

Amit megtettünk, megteesszük újra...

A melbourni egyetemen 6 éven át 4 alaptípust figyeltek:

1. Túlnyomóan kellemes tapasztalatú egyének csoportja, 2. túlnyomórészt kellemetlen, 3. abszolút a csúcson, 4. abszolút mélyponton.

Headey professor maga is meghökkent az eredményen: a megfigyelt egyének személyiség-inventárából nagy valószínűséggel levezethetők voltak a majdan bekövetkező tapasztalataik. Az emberek történetei nagyjából megismétlődtek. Ez nem más, mint egy self-fulfilling-profecy, önmagát beteljesítő jövendölés.

A boldogság végül is a tudat kérdése. Egy ember másodpercenkéntleg följebb 126 információt dolgozhat föl: Vezethet egy kocsi, közben fejben előkészíthet egy előadást és észlelhet egy pirosruhájú nőt, mint kéj-jelet. Az összes többi esemény elsuhan és nem jut a tudata szintjére. Egy 70 éves ember összes információjának száma összesen 185 millió. Ebben bennefoglaltatik minden gondolat és cselekmény.

Ilyen szelektív észleléssel élünk mindnyájan és hogy boldogság-gyerekek leszünk-e, a sok cikázó inger kiválasztásától és értelmezésétől függ.

Csikszentmihályi: a választás szabadsága hihetetlenül nagy. Valaki, aki erős, gazdag, egészséges, hatalmas, nincs föltétlen előnyben tudata irányításánál azzal, aki beteg, szegény, gyöngö és elnyomott.

Boldogság orgiák

Egyszerűen strukturált emberek ilyen boldogságérzeteket már egyszerű cselekedeteknél is átélnek, amiben teljesen fölölködnek: a parasztlány a fejszkor, vagy a chicagói szalagmunkás hegesztésnél. Amihez gyakran nehéz testi megerőltetés vagy összetett szellemi aktivitás szükséges.

A kihívás, aminek az ember kiteszi magát, éppen elegendő nagy kell legyen, hogy a képességei optimumát mozgósítsa, egyébként unalom áll be. (Mint most a fordítónál -R.S.). Ha a céloknagyobbak, a kudarctól való félelem akadályozza meg a belső összegyűjtést. Egy kiállt kihívás jutalma Csikszentmihályi szerint egy külön komplexitás-nyereség. A természet támogatja és jutalmazza a jó testi kondíciót. Hegymászók, hosszútávfutók, úszók orgiasztikus élvezeteket élnek át, mint a drogélvezők. Gün-ter Herburger író a futásairól: mint Jézus a vízen. Középszerű teljesítmények 2-3 órás jó közérzetet biztosítanak. Endorfinok (több) és receptorok (kevesebb) aránya akkor kedvező, ha heti 2-3 ízben 45-60 perc lehetőleg ritmikus sportot űzünk. (Lásd: Fűtsünk kalotaszegi legényessel. R.S.).

Biokémiai jutalom „autotelikus” személyeknél minden lehetséges tartományban elérhető. „Flow”-kat és „kairó”-kat élnek át hegedűművészek koncert alkalmával, írók a fehér papír fölött, vagy sebészek, akik életmentő, nagyobb operációkat, mint heroint élveznek. Vietnám-katonák éltek át hasonló pillanatokot rakétakilövő helyeken, mikor az ellenfél megsemmisítésére összpontosított teljes koncentrációjuktól függött saját életük. A háborút gyűlölhettek, de ezek az örjítő pillanatok mindent fölülmúltak.

Szex a mérlegben

A Münchener Racionális Pszichológiai Társaság kimutatása szerint azonban az ágyban csupán minden tizedik pár „igazán boldog”. A szexuális forradalom által beígért Big Bang nem következett be, viszont óriási elvárásokat és igényeket keltett.

Igy a nőknek 80%-a, a férfiaknak 61%-a áhítozik az ultimatív SZUPER-MEGA-FICK-re, „hogy teljesen magamon kívül legyek”. Az évszázad kefélese körül forog a hollywoodi érzékiség- és erőszakorgiája, a „Basic instinct”. Egyetemistáknál, akik mint „trendsetter” (előremutatók) számítanak, már egy átcsapás figyelhető meg a mennyiségről a minőségre. Egy erotikával fűszerezett, fantáziálással körített, agyafurton följazott, időben késleltetett, kéjes vágyakozás, ha testileg kielégül, több öröme-nyereséget hoz, mint egy tornagyakorlat ösztönkielés céljából, vagy egy petyhüdt, lötyhedt viháncolás altatótableta helyett. Összetett fáradozások, az elő-kedvet sok aktivációs minta ingerlésével az agyban növelik, a neuronális anyagok zenekarát fortissimora hangolják.

A gazdag ember boldog?

A fölmérés kimutatta, hogy a tömegek boldogság-háztartásában az anyagi feltételek alárendelt szerepet játszanak. Különböző tanulmányok leszűrik, hogy az életfeltételek variálása csupán 5%-ban járul hozzá a jó közérzet kialakításához. A köztudatban legendák keringenek a gazdagok boldogságáról, viszont Argyl összegezése szerint fizetésemeléssel a megelégedettség csupán keveset emelkedik.

A lottó- és totónyereményesekről megfigyelték, hogy az izgalmas változások után életük visszatér a régi szintű közérzet-hullámzashoz. Az USA száz szupermilliomosáról kimutatták, hogy közérzetük nem különbözik nagyban a telefonkönyvből véletlen kiválasztott átlag-amerikaiétól: hetvenhét gazdag és hatvan-kettő nem-gazdag vallotta magát „happy”-nek ill. objektívizálás után így oszlottak meg.

Egy mélabús gazdag arcába minden további nélkül belenevet-het egy maszatos gyerekarca valamelyik dél-amerikai nagyváros nyomornegyedéből. Gazdag és szegény nemzetek közötti kollektívákat összehasonlítvai, az általános közérzet csupán csekély mértékben mutatkozott a jóléttől függőnek. Németország középső helyet kapott. Egy 10 fokozatú skálán 17% a 9-est érteel, további 17% a csúcstól míg 6% az alsó négy létrafokon nyomorog.

A gazdag országokban a nulla-összeg-játék a gyakori: emelkedett jóléttel emelkednek az igények. Minél jobban kielégítettek az igények, annál kevésbé fokozza őket minden további plusz. Mit jelenthetett Imelda Marcosnak az eze hatvanegyedik pár cipő? Míg egy mezítlábas slum-gyerekeknek egy pár lábbeli a világ minden boldogságát adhatja.

Egy szép környezet gyorsan rányomja bélyegét a hangulatra. Személyek vonzó környezetben sokkal szimpatikusabbnak tűnnek, mint egy kis, poros, túlfűtött helységben. Esztétikus környezet kulturális háttérrel élénkítően hat, míg barátságtalan helyek lehangolóan hatnak az agyra.

Singer agykutató: Agyunkban esztétikus értékekre lefoglalt kapcsolásminták vannak, melyeket, ha tanulási folyamatokkal nemaktiválunk, akkor némák maradnak. Egy gyakorlott agyban az esztétika és művészet bármely formája — attól függően, hogy az egyén mire szakosította magát — képes izgató boldogságpillanatokot kiváltani. Hasonlóan a természet vad formációi is. Elemi tájak, burjánzó növényzet és főleg a csobogó víz elbűvölően hatnak, az evolúcióbíológusok szerint egy ősrégi öröklött gén miatt.

Boldogság-trükkök

Azok az emberek, akik figyelmüket mindig az árnyékos oldalra irányítják és nap mint nap kis és nagy világukból csupa rossz hírekkel töltik föl magukat, tudatukat negatívvá teszik.

Aki a napos oldalakat észleli, rózsaszín napszemüvegen át látja világot, mások rossz kedvétől elválasztja magát, háborúk és katasztrófák hírét nem engedi füléhez jutni, az nagy valószínűséggel nem egy anti-szociális lény.

Tanulmányok kimutatták, vígkedélyű emberek segítőkészebbek, mint a mizantrópok, akik a vállukon az egész világ gondját hordják.

Mások boldogtalansága kitűnően fölhasználható saját boldogságunk emelésére. (Talán ez a motorja minden versengő-legyőző stratégiázásnak? -szerk.) Egy német kísérleti csoportnak egy vesebeteg elpanaszolta életét, utána mérhetően emelkedett a csoportnál a megelégedettség foka saját életükkel kapcsolatban. Mások nyomorából üzletet csinálni közismert jelenség. (Ezt mutatják a különösen karácsonytáji adományozó fölszólítások. R.S.)

Ha a valóság éppen semmit sem kínál, a tudat gigantikus tárból mindig előhúzható valami. Szép emlékekben ringani, ébren álmodni nagyban emeli a hangulatot, ha az egyén nem követi el azt a hibát, hogy a valósággal összehasonlításokat tegyen. Ha személyek arra gondoltak, miért volt csúnya tapasztalatban részük, a jelenhez való kontrasztban a jelennel való megelégedettségük nőtt.

A pozitív gondolkodás technikái 10-15 perces csúcserzést eredményezhetnek. Beépítve az életvitelben a hatás lényegese, hosszabb is lehet. Filmek bemutatásával kimutatták, hogy a rózsaszínű látszátvilágok kedvelői általában boldogabb emberek, mint a konfliktus témák választói. Agresszív és tragikus filmek nézőinek a saját személyes és a társadalomra vonatkozó értékelései jóval negatívabbak voltak. Nevetésre ingerlő videók bemutatása után a kísérleti személyek problémákat jobban tudtak megoldani. Az USA-ban ilyen kísérleteket még fájdalomcsillapításra is fölhasználtak.

Hogy valaki az információkat hogyan értékeli, az a kulturális moduláció és a személyes szokás terméke. Az egyén a környezetlelhető normáival szemben távolságot tarthat, az információkat megtanulhatja pozitívan értékelni. Elvárásunknak megfelelően ugyanaz az ösztönző jónak vagy rossznak bécsülhető föl.

Minél magasabbak az elvárások, annál kiábrándultabbak az emberek. Akik már 15 évesen nagy karriert terveztek, 30 évesen nagyobb elégedetlenséget mutattak, mint azok a fiatalok, akik serdülőként szerényebb pályát óhajtottak maguknak. Ezt mutatta 3000 német interjú. Depressziósok az első tanfolyamon mindjárt ezt tanulják: Vedd vissza elvárásaidat az élettel szemben, ideáljaidat csökkentsd le. Ez a módszer egészséges lelkiületű embereknél is nyomban jobb közérzethez vezetett.

Mivel az egyén értelmezési sémái javarészt összehasonlításokból erednek, előnyös mindig azokat szemmel tartani, akiknek egy kicsit rosszabbul megy. (Ilyenekre mindig szükség van? — R.S.).

A belső konfliktusok ellenőrzés alatt tartása fontos. Aki a múlt sebeit állandóan nyalogatja, de nem gyógyítja, egy boldogtalan gyerekkor vagy egy elveszett szerelem körül kering, értékes információ-potenciált tékozol el. Szégyen, düh, féltékenység, kétség, mint veszélyfolyamatok kapacitásokat kötnek le, az egyén másra nem tud figyelni, csak a fájó konfliktusára. Aki következetesen önismerettel megoldásokat keres, azzal a hittel, hogy ilyenek valóban vannak, komplexitást nyer. Egy relatíve rendezett tudat legyűri a mindennapok kaotikus információhalmazát és csekélységekéből is örömet tud nyerni. (Egy fuvallat egy forró nyári napon, Csíkszentmihályi).

Az utolsó kulcsot, az élet értelmét, célját azonban nehéz megtalálni (Argyle). A keresztény vallások nagy értelemalapítása ma már csak kevesek számára jelentős. Egy éles ész minden értelmet szét tud tépni. Csíkszentmihályi: igaz, hogy egy olyan felső cél, ami a természet hálózatába és az emberi tapasztalatba be volna építve, nincsen, mégis a boldogság titka: egy sajátos élet-téma értelmének ápolása. Pontosabban véve, egy csodálatos

Orisek Márta

A bölcs

A tympanon magasáig kúszik a templomi létra, tetején ül az istenek lába porában egy illendőbb szavú úr, mint Szókratész és szakállán földig csorgatva végig nagy, piros gerezdű dinnyét eszeget.

Harangozunk vecsernyére

Füvek húrjain csalja elő kék dallamait az alkony angyala, míg kutyánk litániáit rugdalja lenn a szél a porban, s az esti pihe miseposztó csahos kedvétől meg-megszaggattatik. Valaki jön talán! Fehér szárnyak közül, libagágogásból előkerül a vendég, leültetjük, kínáljuk pohár maradék miseborral.

A kacs

Elúszó ködében nyári hajnali tesz-vesz időnek egy kacs prüszköl, az ég kinyíló vizeit sodorja. Fűzek sorai frissülnek, lombukba rabolt melegük kilobban. A kacs verdes, reppen a tolla a lila fák közt a csatornán. Hajnaltól ebédig mi a fekete, arany idő szárnya szegélyét metszegetjük, meg a táj közepében csintalan rebbegtető kacsánknak is nekilátunk.

Lapunk 13. számában Nagy Katalin verséből — ÓNT'SZ ! — kimaradt két sor. A 38. oldalon található vers utolsó előtti szakasza tehát helyesen:

„Numi-Tórem hetedik fia!
Ha élsz, égi anyáddal leheltess lelket sorsmarta emberkéidbe!
Aranyos hajfonatod Néped babusgassa!
Aranyos hajfonatod Kul népét suhintsa!”

Kul: Baj-Fejedelem, az Alsó világ ura a vogul mitológiában.

Az emberi szellem és az agy fejlődése

Albert Einstein halálakor többek között agyát is az emberiségre hagyta. Sokan vizsgálták az agyából készült metszeteket és igyekeztek a lehetséges következtetéseket levonni; ezek azonban nem szolgáltak különös és jelentős felvilágosítással az agy gazdájára vonatkozólag, aki az agyat örökölte és formálta. Az utóbbi kifejezés jogosságát fogjuk az alábbiakban megismerni. Az ember befolyása agyának struktúrájára az agy-anatómusok és -fiziológusok körében mintegy 30 éve ismeretes, de ennek ellenére nem közismert, noha éppen ez, az agy fejlődése és szerkezetének kialakulása minőségi és mennyiségi értelemben a legnagyobb mértékben érdekes a kisgyerek- és gyerek-pedagógia szempontjából.

KRITIKUS IDŐSZAKOK AZ AGYFEJLŐDÉSBN

Ismeretes, hogy mielőtt az agyban a modulok (nagy számú összeszerveződött idegsejt) megkapják myelin-burkukat, nem működnek hatékonyan.* Ez a felismerés nagyon fontos a nevelés és tanítás szempontjából. Ezen túlmenően állatkísérletekből és embereken végzett megfigyelésekből tudjuk, hogy bizonyos képességek adott időszakban fejlődhetnek ki, ha u.i. éppen akkor van lehetősége a lénynek a megfelelő területen aktív kölcsönhatásba lépni a környezettel. Ha nem kapja meg kellő időben az éppen aktuális ingereket, akkor nem használja a megfelelő képességeket, ezért nem fejlődik ki az agyban a funkciót megkönnyítő szerkezet és a képesség elvész vagy legalább is nem az optimális módon — a legmegfelelőbb agyzóna segítségével — lesz később (vagy előbb!) gyakorolható. Ha a kismacskák nem látnak függőleges vonalakat abban az időszakban, amikor a cortex vizuális zónájában a függőleges vonalak „detektora” fejlődne ki, akkor a későbbiekben nem látnak ilyen alakzatot. Az agyuk vizsgálatával megállapítható volt, hogy a megfelelő neuron-csoportok nem fejlődtek ki az érzékeny időszak után. Számos más látási zavar idézhető elő, ha a megfelelő időszakban az állatokat megfosztjuk a tapasztalatoktól, amelyek az éppen soronkövetkező képesség ki-

fejlődéséhez szükségesek. Madarakon, tücskökön, aranyhalakon és majmokon végzett kísérletek bizonyítják, hogy sokféle kritikus időszak létezik, sőt azt is, hogy ezekben az időszakokban az állatok keresik a megfelelő ingereket. Embereken végzett megfigyelések érzékelési és beszéd-képességre vonatkozólag bizonyították kritikus időszak létezését. Ismeretes, hogy az ambliópia (az egyik szem „vándorol”, a másik vesz csak részt a látásban) csak 5 éven alul gyógyítható (a dolgozó szem időleges eltakarásával). Hasonló eredményt hoztak a pontatlan hallással kapcsolatos megfigyelések.

ÚJ SZERKEZETEK

Míg az állatvilágban az agy túlnyomó része átörökölt, „rögzített huzalozású”, az emberi agyban nagy kiterjedésű, nem rögzített szerkezetű területek vannak, amelyek segítségével az ember alkalmazkodni képes a változó körülményekhez és feladatokhoz. Egyes kutatók a változó agyszerkezetet a városi úthálózat fejlődéséhez hasonlítják, amely szerint először csak egy főút vezet a városon át, majd keresztutak és párhuzamos utak teszik könnyebbé a közlekedést. Agysérült fiatalok fejlődése az agy nagymérvű plaszticitását bizonyítja: olyan képességek fejlődnek ki, amelyekhez a fontosnak vélt neuroncsoportok hiányoznak vagy sé-

* Összehasonlítva az Einstein agyából származókat más emberek agyából vett metszetekkel, a kutató (Diamond, M. On the brain of a scientist: Albert Einstein, in: Experimental Neurology No.88, 1985, 198-204.p.) hasonló sejt-dúsulást talált, mint az ingerdús környezetben tartott patkányok agyában, összevetve az ingerszegény környezetben élőkével; továbbá az agy egyik részében, amely a magasabb szintű asszociációkat szolgálja az érzékelőszervek között, kétszerannyi glia-sejtet (tápláló sejtet) találtak az átlagoshoz képest. A kutató úgy gondolja, hogy a glia-sejteknek ez a bősége nemcsak átörökölt, hanem jórészt a megfelelő neuron-sejtcsoportok átlagon felüli aktív használatából származik.

Már ez a megfogalmazás is számos alapvető kérdést vet föl; elsősorban, hogy ki használta Einstein módjára az agyat; továbbá, hogy a használat hogyan és miképpen formálja az agyat és mi az, ami öröklődik; nem utolsósorban pedig, hogyha a használat alakítja az agy struktúráját, akkor a kezdeti használat (ami mindig a legnehezebb úttörő munka) ezek szerint még a megfelelő struktúrák nélkül történik-e? Egyszóval: Einstein felelős-e azért, amit tett és ezzel együtt az agyáért is, avagy az agy felelős önmagáért és Einsteinéért?

Az agy fejlődése

Minden agyban két sejtfajta található: idegsejt vagy neuron és tápláló vagy glia-sejt. A neuronokat legegyszerűbben úgy képzelhetjük el, ha a kinyújtott ujjú tenyerüket hasonlítjuk össze velük. A tenyér felel meg a sejt-testnek, az ujjak a belőle kiinduló dendriteknek. Ez utóbbiak az „üzenet-felvevő” rendszerek, amelyek az „üzeneteket” (töltéseket) a sejtestbe továbbítják. Az ember karja a neuron axonjának felel meg. Ez a sejt „output” része. Ha a töltés eléri az axon végét, a szintszinon keresztül átugrik a szomszédos dendrit részébe.

A neuronok a születés után nem szaporodnak, sőt nagyrészt már a születés előtt elpusztul, a természet messzemenően túltermeli őket. A terhesség negyedik hetétől megkezdődik az idegsejtek elrendeződése különböző zónákba, ami azt jelenti, hogy a központi keletkezésük helyéről elvándorolnak és először a neokortex - az agy külső borító rétege- szerkezetét építik fel. Ez a réteg nagy valószínűséggel az agy leginkább átörökölt része és a fizikai mozgásokért, reflex-mozgásokért és az egyensúlyért felelős. Ezután következik az érzékszervi ingereknek megfelelő „helyek” kialakulása. A kortex hat rétegből áll, az idegsejtek belülről kifelé építik fel ezeket, kifelé vándorolva. A legkülsőbb rétegek képviselik a legmagasabb intelligenciát és ezek a rétegek a legkevésbé örökölt szerkezetűek, leginkább „plasztikusak”, alakíthatók. A vándorlás folyamán erőteljes „versengés” alakul ki a neuronok között. Amelyek nem találhatnak kapcsolódási helyeket (nem tudnak szinapsziszokat kialakítani) más neuronokkal, azok elpusztulnak.

Születéskor az agy súlya mintegy 1/4 része a felnőtt agy súlyának. A növekedés (a neuronok erős pusztulása mellett) azt jelenti, hogy a megmaradó neuronok dendrit-elágazásai szaporodnak és vastagodnak, hasonlóképpen a szinapsziszok száma és nagysága, valamint a glia-sejtek mennyisége is növekszik. Minden növekedés minőségben - azaz, hogy az agy melyik részén történik és mennyiségileg erősen függ a környezet serkentő befolyásától - ami az agy használatát jelenti. A fentiekben túlmenően az axonok felülete viaszos jellegű anyaggal

-myelinnel- vonódik be, amely mintegy szigeteli a „vezeték” és a modulokba szerveződő neuronok között gyors és „zajtalan” töltésközlekedést biztosít. A myelin-burok lassan fejlődik ki a kortex belső rétegein elkezddőden a külső rétegek felé haladva, és ez a folyamat általában a 20-25 éves kor környékén fejeződik be. A myelin-burok kifejlődése függetlennek tűnik a rendszert érő ingerektől és ez egyik oka annak, hogy nem mindegy, mikor (milyen életkorban) milyen ingerek érik a gyereket, azaz mit „tanítanak” neki. Másszóval a különböző tudati képességeket szolgáló agyi „központoknak” éresi menetrendje van, érzékeny időszakok vannak, amelyek alatt a legmegfelelőbbben képesek az igénybevétel szerint fejlődni és szerveződni.

Állatkísérletek

A 60-as évektől kezdve világszerte számos és időben hosszú kísérletet végeztek patkányokkal abból a célból, hogy megállapítsák, van-e és milyen befolyása az élet-körülményeknek (pontosabban az érzékelési és aktivitási körülményeknek) az agy nagyságára és struktúrájára. Ingergazdag és ingerszegény körülmények között, de azonos táplálkozás mellett felnevelt patkányok agyát összehasonlítva, egyértelműen megállapítható, hogy az előbbieket agya nagyobb, súlyosabb és dendrites elágazásokban sokkal gazdagabb. A tápláló sejtek száma és a szinapsziszok mérete is nagyobb. A szerencsés körülmények között tartott patkányok „intelligensebbek”, tanulékonyabbak, aminek mércéje, hogy milyen gyorsan tanulnak meg egy labirintuson átjutni. Tény az is, hogy a vadon élő patkányok agya még fejlettebb. Valamennyi patkány agya megváltozik, ha az állat intenzíven új feladatara kényszerül. Az agy azon része növekszik, amelyet a feladat stimulál. Embereken természetesen nem végezhető ilyen kísérletek, de a kutatók meggyőződése, hogy a tapasztalt hatások és összefüggések az emberi agy nagyobb bonyolultsága miatt még kifejezettebbek. A funkció és a funkcionálás módja az agyban fizikai, strukturális változásokat hoz létre.

Az agy plaszticitásának fenti alapelvei érvényeseknek bizonyultak egerek, mókások, kutyák, macskák és majmok esetében is.

Az agy növekedése és struktúragazdagsága az állatkísérletek tanúsága szerint döntően függ az állatok aktivitásától. Az ingergazdag ketrecekben tartott, de külön kis ketreccel az aktivitástól megfosztott állatok agya nem különbözik az ingerszegény környezetben tartott állatokétól.

Ezt számos más kísérlet is megerősítette. Kismacskánál egy adott fejlődési időszakban fejlődnek ki a függőleges vonalakat érzékelő felvevő sejtek az agyban. Ugyanabban a belül függőleges csíkozású ketrecekben két kis állatot tartottak, az egyik mozoghatott, a másikat egy forgatható mérlegkar segítségével az első mozgása passzívan mozgásba hozta. Az eredmény az volt, hogy az aktívan mozgó kismacskánál a megfelelő agyi látómezők kifejlődtek, a passzív állatka vak maradt a függőleges vonalak látását illetően.

Ebből és más kísérletekből kiviláglik, hogy az állatok érő ingerek önmagukban nem hozzák létre az agyban a szükséges szerkezetet, csak ha közben az állat aktív kölcsönhatásba lép a környezettel: a fenti esetben a kismacska aktív lábaival érzékelt helyzetét a ketrec padlátán a csíkozáshoz képest.

rültek. Így pl. a beszéd-zónákban súlyosan sérült agyú gyerekek kitűnően beszélhetnek, érthetnek beszédet, olvashatnak és írhatnak. Az agyban új struktúrák keletkeztek, a képességek szolgálatában elkerülve a sérült részeket. Agyvérzés esetében idős emberek agya is plasztikusnak bizonyult, ha megfelelő akaratú erőfeszítéssel dolgozott a beteg az elvesztett képességek visszaszerzésén. Sokkal egyszerűbb az agyban a megfelelő szerkezetet létrehozni, mint később a létrehozottat átalakítani. A szervezetség akadályozza a szervezést. A tudomány még nem tisztázta kellőképpen, mely emberi képességek öröklődtek (azaz „rögzített huzalozásúak”) és melyek nyitottak a környezet behatása irányában. Tudjuk pl., hogy az anyanyelv nem öröklődik. Nagyon elfogadhatónak tűnik az a nézet, hogy vannak az agyban „tapasztalat-elváró” és „tapasztalat-függő” rendszerek. Az előbbiek könnyen aktiválhatók olyan ráhatások útján, amelyek a környezet részéről leggyakrabban és nagy valószínűséggel érik a gyereket. Ilyen pl. a vizuális, hallási és tapintási ingerek létrehozta megfelelő felvevőrendszerek. Ezek megfelelő időben megfelelő tapasztalásokat igényelnek, de könnyen kialakulnak rövid időn belül. Általános emberi készségeknek felelnek meg; ilyenek a nyelv vagy beszéd primitív elemeinek felfogására alkalmas neuronrendszerek. A beszéd bonyolultabb, fejlettebb formáit felfogó és létrehozó rendszerek „tapasztalás-függők” (a gondolkodás is ide tartozik) és kialakulásuk nagy mértékben függ attól, hogy milyen a környezet beszéd- és gondolatvilága, milyen a közlés módja és főképpen mennyire aktív a gyerek a beszédjellegű kölcsönhatásban.

KÖVETKEZTETÉSEK

Noha az agystruktúrák plaszticitása az agyfiziológia kutatói előtt jó néhány évtizede ismert, az ebből levonható embertani és főleg pedagógiaiilag fontos következtetések messzemenően ismeretlenek maradtak. Ebben a tekintetben úttörő egy 1990-ben Amerikában megjelent könyv, amelynek szerzője J.M. Healy nevelés-pszichológus, címe „Endangered Minds — Why Children don't Think and What Can We Do About It”, vagyis „Veszélyeztetett elmék — miért nem gondolkoznak a gyerekek és mit tehetünk ezen a téren” (Simon and Schuster kiadó). A szerző levonja az agyfiziológia eredményeiből a következtetések egy részét és ezzel, anélkül hogy erről tudomása volna, a Waldorf-pedagógia eddig „legkeményebb” alátámasztását szolgáltatja. „Az elme szokásai az agy szerkezetévé alakulnak” — írja Healy és ebből az összefoglalásból arra is lehetne következtetni, hogy az „elme” (mind) és az agy nem azonosak. És ugyanezre tanít mindaz, amit az agy plaszticitásáról, az agyszerkezetek kialakulásáról tudunk és legfőképpen, hogy a kisgyerekek értelemre hangoltan érkeznek ebbe a világba. Az értelmet és az erre való hangolt-

ságot u.i. nem lehet tanítani, mert ez minden tanításnak előfeltétele. Ha a „használat” formálja az agyat, akkor van valaki, aki használja. Ez a valaki az ember szellemi lényé vagy én-je. Az én határozza meg a figyelem irányát és ezzel azt is, hogy az agynak melyik része funkcionáljon. Gyerekkorban a funkcionáltatás az agy működő részeinek ki-fejlődését, szerveződését jelenti és egyben a nem-vagy ritkán funkcionáltatott részek visszamaradását a fejlődésben.*

IDŐBEN

Az agy fejlődéséről mondottakból következik, hogy a fejlődés adott időrendje kell vagy kellene meghatározni, mikor milyen „tanítást”, feladatokat kap a gyerek. Az említett alapvető könyv (Healy) teljesen elhibázottnak tartja a korai „okosítást”, amely szélsőséges esetben már a magzatkorban elkezdődhet, de egyre inkább kiterjed az iskolaelőtti időkre. Magában az iskolában is sokszor „idő előtt” kényszerül a gyerek olyasmit tanulni, amit később sokkal könnyebben volna képes elsajátítani. A funkcionális agy-plaszticitás azt jelenti, hogy a tanított képességek — olvasás, számolás, betűzés, írás stb. — többféle agyrendszerekkel elvégezhető és begyakorolható, amelyek egymásután „érnek meg”. Ha a legmegfelelőbb még nem érett, a feladatot egy funkcionális helyettesítő szervezetség fogja ellátni, amely kevésbé alkalmas, de képes rá. A legegyszerűbb példa az írószerszám sokszor megfigyelhető helytelen tartása a gyerekkézben. A neuromotorikus fejlődés lassan halad a nagy és globális mozgások felől a kisebb izmok irányába, amelyek a test zömétől távolabb esnek, így pl. a tenyértől az ujjak felé. Ezért a Waldorf-iskolában is az írást hatalmas, szinte az egész test, legalábbis a kar mozgását igénylő rajzolással kezdi és csak lassan közelednek a betűket kisebbítve az írás mértékéhez. Ha a gyerek korán kezd rajzolni, tenyerébe vett vagy valamennyi ujjal megragadott írószerszámmal, nagyon nehéz dolga lesz később a tanítónak a beidegzés ellenében ezen javítani. Az írószerszámra vonatkozó példa átvihető a magasabb értelmi igényeket, absztrakt gondolkodást igénylő tanulmányokra is. Hogy egy kisgyerek képes és megtanítható valamire, egyáltalában nem jelenti, hogy ez a képesség a későbbiekben jól fog fejlődni, mert nem biztos, hogy a legmegfelelőbb agyi rendszer funkcionált a korai tanulás során. Elvben igen sokat tudunk az agy-fejlődési periódusokról, hogy t.i. léteznek; de konkrétan nagyonis keveset, részben azért, mert sok minden ezen a területen igen egyéninek látszik és ez nem csodálható, hiszen az én képességeiről, hajlamairól, választásáról van szó. Ezért nagyon fontos, hogy a felnőtt megbízzon a gyerek tanulási vágyában. Ideganatómusok, akik a növekvő agyat vizsgálják, két tényt hangoztatnak. Az első, hogy az agynak (voltaképpen az embernek) alapvető ösztö-

ne a fejlettségének éppen megfelelő tanulási lehetőség keresése; a második, hogy az aktív kíváncsiság és a személyes érdeklődés a gondolkodási apparátus helyes fejlődésének a legbiztosabb záloga. A felnőtt környezet tehát akkor jár el helyesen, ha a gyerekeknek lehetőleg széles skálán nyújt érdeklődési lehetőségeket és ezek közül választani hagyja. Természetesen a felnőttnek ügyelnie kell a választék minőségére és a napnak szilárd struktúrára, ismétlődő ritmikus lefolyást kell biztosítani, mert a kisgyerekek nem mindig azt választják, ami számára a legjobb (megjegyezzük, hogy a felnőtt sem mindig) — túl sok édességet, túl sok passzív szórakozást, főleg akkor, ha már valamilyen okból elvesztette természetes és egészséges választásmódját.

AKTIVITÁS, MOZGÁS, JÁTÉK

A kismacskákkal végzett kísérletek eredményének (hogy egy képesség csak aktivitásban fejlődik ki) mintegy tragikus megerősítését közli Healy az említett könyvében, emberi körülményekre vonatkoztatva. Az amerikai iskolákban és egyetemeken (és persze ez Európára is áll) rohamosan csökken a tanulók figyelmi színvonala, gondolkodó képessége, az olvasással töltött idő, a probléma-megoldó képesség és ugyanerről panaszkodnak vállalatok és hivatalok. A szerzőnő ezt, számos pszichológussal egyetértve, a gyerekkori helytelen nevelésre vezeti vissza, amelyben egyre nagyobb időt kapnak a gyerek szempontjából nézve passzív szórakozások. Ami az iskolában, egyetemeken vagy csak az olvasásnál szükséges, az az aktív figyelem, és ez teljesen különbözik a passzív szórakoztatásnál kifejlődő figyelemtől. Minden normális kisgyerek természetes adottsága, hogy igénye van az aktív játékokra. Ehhez azonban általában szükséges a felnőtt közreműködése, amire a modern életben egyre kevesebb idő és energia jut; ez vonatkozik bölcsődékre és óvodákra is. A felnőtt igyekszik a minél kisebb igénybevétel mentén „felügyelni” vagy „foglalkoztatni” a rábízott gyerekeket, az utóbbiak rovására. Az encefalografos vizsgálatokkal kimutatható fokig rá lehet szoktatni a gyerekeket a passzivitásra (a műszeremlyőn ú.n. alfa-hullámok jelennek meg) azáltal, hogy nem adunk alkalmat aktív játékokra. Ennek technikai főszekerei ma a TV, video, Walkman, kompjuter, amelyek csak látszólag helyettesítik az emberi törődést és valójában főforrásai a későbbi iskolai nehézségeknek és sikertelenségeknek. A mesehallgatás és az olvasás visszaszorulása egyebek közt azt is jelenti, hogy a gyerekek nem kell fantáziájából képeket alkotni; később nagyon nehéz ezt a képalkotó aktivitást kifejleszteni. Mindez a beszédkultúra visszaszorulásával függ össze, amiről az alábbiakban még lesz szó. A mai neurológiai kutatás teljes mértékben igazolja a Waldorf-pedagógiának azt az alapelvét, hogy a gyerek testi mozgása és ügyessége az alapja

a szellemi képességek jó kifejlődésének. „A gondolkodás nemcsak azon épül, hogy tárgyakat látunk, hanem a velük való aktív fizikai kölcsönhatáson” — mondják. Ha a gyerek játszik, a nagy izmokkal dolgozik vagy a finom-motorikus ügyességeket fejleszti, olyan motorikus szinapsziszokat erősít, amelyek szomszédosak a szellemi képességeket kiszolgáló szinapsziszokkal, beleértve az aktív figyelmet. Tanulási nehézségekkel küszködő gyerekeknél a fizikai-teszt gyakorlatok, játékok rendkívüli javulást idézhetnek elő. „A fizikai aktivitás a századforduló óta 75%-kal csökkent; a gyerekek nem játszanak (teszt játékokat), már pedig az aktív tanulás nagy mértékben az aktív teszt játékokon át történik... A vizuális és a hallási figyelem, valamint a teszt mozgások koordinációja — mind megtörténik a játszásban. A fizikai (teszt) tanulásnak meg kell előznie az absztrakciókkal való foglalkozást” (P. Weikart). Ugyanez a szerző hangsúlyozza a vegyeskorú játszócsoportok előnyeit és fontosságát, az egymástól tanulás lehetőségét és a vegyeskorú csoportok természetes jellegét.

KÉPERNYŐ-HIPNÓZIS

Eredetileg sem az archaikus tudatban élő népek, sem a kisgyerekek nem lusták, kényelemszeretőek és -választóak, nem hajlamosak passzivitásra. Civilizációnk mégis mindkettőjüket átalakítja — saját képünkre és hasonlatosságunkra. A már többször említett J.M. Healy elsősorban a hosszas tv-nézést teszi felelőssé a gyerekek gondolkodóképességének, figyelem-képességének, olvasókedvüknek és beszédminőségüknek a meredek csökkenéséért az utóbbi évtizedekben. Noha a tv előtt eltöltött emberi időhöz képest rendkívül kevés megbízható kutatást támogattak a tv-nézés hatásait illetően, az eddigi vizsgálatok, összhangban nagyon sok tanár és tanító véleményével, az alábbi következményeket látják legveszélyesebbeknek:

1. A tv-nézés kiszorítja a szabadidőben az olvasást és ezzel hátráltatja az olvasási készségek kifejlődését,
2. mert kevesebb szellemi erőfeszítést igényel, mint az olvasás.
3. Lecsökkenti a gyerekek probléma-megoldási készségét, az erre fordított időt és türelmet.
4. Kifejezetten negatív hatással van az intelligens gyerekekre.

Egy másik kutató ezeket állapítja meg:

5. A legtöbb tv és video-program mesterségesen manipulálja az agyat a figyelemre azáltal, hogy annak természetes védekezését gyors vizuális és hangzási változásokkal megtöri („saliency”).
6. Idegi passzivitást hoz létre és csökkenti a kitarítás képességét a feladatok megoldásában és végrehajtásában.

7. Hipnotikus és valószínűleg idegi alapon rabulejtő hatása van az agyra a villamos impulzusok frekvenciájának állandó változtatása révén, amely az aktív értelmi feldolgozást gátolja.

Az 5. pontot a tv- hirdetések hatásosságát vizsgálva rendkívül alaposan tanulmányozták. A vizsgálatok folyamán a tv-nézés további káros hatásaként ismerték fel, hogy a gondosan kitervelt figyelemmanipulálás szétválasztja az agy és a test természetes együttes válaszait; mert az agy regisztrál valamit (pl. veszélyt) a képernyőn, de a test nem követi ezt az impulzust. Az eredmény: hiperaktivitás, nyugtalanság, a frusztráció érzése és ingerlékenység. Számos kutató megállapította, hogy a TV fizioiógiailag felizgatja a nézőket, a megfelelő testi aktivitás azonban elmarad.

A gyors és sűrű kép- és akusztikus változás teljes ellentétben áll a kisgyerek ismétlési igényével. Közismert, hogy ugyanaz a mese vagy történet, szóról szóra megismételve mennyire kielégíti a kisgyerek vágyát az „ismerősség” irányában. Hogy a tanulás és a figyelem képessége erősen csökken, azt kutatók az éber tudat lefokozott mivoltára vezeték vissza, amely a tv-nézés alatt fellép. Vizsgálatok mutatják, hogy eközben a lassú és passzív tudatra jellemző alfa-hullámok lépnek fel az agyban, míg olvasáskor a gyorsabb béta-hullámok észlelhetők az enkefalográf ernyőjén.*

A tv-nézéshez hasonlóan szenvedélyé válhatnak a video-játékok. Hogy ezek növelik a gyerek intelligenciáját, a kutatások szerint illúzió. A problémát az „átvitel” címszó alatt tárgyalják, azaz kérdéses, hogy a játékok folyamán „tanultak” milyen mértékben jelentenek segítséget más területen. A vizsgálatok eredménye negatív. Úgy tűnik, hasznosabb volna sokoldalú ügyességeket gyakorolni az egyoldalú és testi igénybevételt mellőző, szűk látókörre nevelő, de a tv-hez hasonló vonzást gyakorló játékok helyett.

A képernyő előtt hosszú időig túldögélő gyerekek nemcsak az aktív, hanem a passzív figyelme is gyengül. De a felsorolt hatásokon túlmenően van a tv-nézésnek olyan következménye is, amellyel csak újabban kezdenek a kutatók és nevelő-pszichológusok foglalkozni.

Az emberi intelligencia forrása és alapmegnyilvánulása, az emberi együttlét alapképlete a beszélgetés. Ez elsősorban az oda-vissza szellemi kölcsönhatást jelenti, amely a tv-nézésben teljességgel hiányzik; nincs meg a beszélék-figyelek- a- válaszra-beszélék és így tovább ki-be-léleklző ritmusa; másfelől a szellemi kölcsönhatás a nyelv speciális jelentés-jel (a beszélőben) és jel-jelentés (a hallga-

* Egy további tanulmány ismertetésében Healy a következő mondatot írja le: „Valószínűnek látszik, hogy ha az alany „kikapcsol”, mert a tartalom érthetetlennek tűnik, az agyhullámok ezt (a kikapcsolást) követik, azaz alfa-hullámok jelennek meg.” A szerzőnél, hogy észrevenné, itt jól megkülönbözteti az „alanyt” az agytól.

tóban) mozgását jelenti, az értelme (jelentések) és szimbólumok (jelek) közti tér állandó bejárását és ismerőssé tevését, sokirányú figyelemmel.

A tv kép- és hang-ugrásai ehelyett túlnyomórészt érzelmi hatást gyakorolnak a gyerekekre az érzékelésen át és teljességgel hiányzik az életritmus másik eleme, az érzékelések feldolgozása. Ha az életben valami kiemelkedő pozitív vagy negatív élményünk van, ezt általában nem követi szinte szünet nélkül valami hasonló, érzésvihart kiváltó esemény, hanem van léleklzésnyi, legtöbbször hosszú idő az élmények feldolgozására. Ez a legtöbb „figyelem-megragadó” tv-műsorból hiányzik. Éppen a szünet nélküli „meglepő” képek és akusztikai hatások „ragasztják” a képernyő elé a gyereket (és sokszor a felnőttet). A képernyőn félórák vagy akár percek alatt hosszú, sokszor évekig tartó történetek játszódhatnak le. A tv teljesen másképpen hat a beszédben, olvasásban gyakorlott felnőttre, mint a gyerekekre, akinek ilyen gyakorlata nincs. A mondottakon felül elsősorban azért, mert a gyerekeknel a beszélő szellemi jelenléte (az, hogy mennyire lélekl-jelenlétből, mekkora jelen-figyelemmel, intuitivitásból, avagy szokásból, emlékezetből, gépiesen beszél-e), mindennél, az akusztikus jeleknél is többet számít; hiszen a gyerek ebből, a beszéd belső realitásából tanul meg beszélni és gondolkodni. A felnőtt ennek a realitásnak a hiányát (a tv-képernyőn vagy a hangszalagon) többé-kevésbé saját jelenlétevel, figyelmével ki tudja pótolni, vagy ki tudja az érzékelteket egészíteni, amelyet az olvasó előzőleg tapasztalat útján a párbeszédben megszerzett. Nem csoda, hogy a tv-n nevelkedett gyerekek nem, vagy nehezen olvasnak.

Az agyfiziológia nyelvén szólva a tv-nézés a jobb-félteke alacsonyabb szintjeit szólítja meg és ezért:

- visszaszorítja a balfélteke fejlődését, amely a beszéd, olvasás és analitikus gondolkodás útján jön létre és ezeket a tevékenységeket segítené;
- gyengíti a helyzet- vagy probléma-felismerés és megoldás képességét azáltal, hogy a két agyfélteke közti kapcsolat fejlődését hátráltatja;
- nem fejleszti vagy visszafejleszti (a passzivitás útján) a „végrehajtó-rendszereket” (antropozófus nyelven szólva: az én aktivitását), amelyek a figyelmet, szervezést és motivációt szolgálják. (Healy, 209. o.) Az ideálisan fejlődött ember agyának két féltekeje arányosan, harmónikus alakult és a közlekedés a kettő között (a corpus callosum fejlettsége folytán) intenzív.

Healy a tv-képernyőn tapasztaltakat így jellemzi (J és B a jobb ill. bal féltekét megszólító vonásokat jelzik):

holisztikus vizuális történet (J) uralkodik a beszéd-jelleg (B) felett;

az akusztikus jelek főleg új zörejek (J), nem folyamatos beszéd (B);

a beszéd főleg egyes szavakból (J és B) áll, kerülve a nyelvtani, mondattani fordulatokat (B); gyors mozgás, hirtelen változás, új, meglepő képek (J);

túlzott érzelmi hangvétel (J);

túlzott színek és változásai (J)

az epizódok közvetlensége, meglepő jellege (J) uralkodik a logikus egymásutániség fellett (B),

nincs idő elemzésre (B), különösen a képernyőn megjelenő személyek mondanivalóját illetően,

a hangzók (B) érzékelése a szereplők beszédében igen nehéz a felnőtt számára is.

Jól látható az eltolódás a jobb félteke javára. Ezt más kutatók is így látják. „A tv nem érint egyetlen magasabbrendű integratív folyamatot sem. Túlnyomórészt csak a jobb féltekét foglalkoztatja, de ennél sokkal veszélyesebb, hogy bár mindkét féltekével lehet tv-t nézni, de csak a legalacsonyabb — főleg vizuális — rendszereket szólítja meg. A lényeg nem az, hogy jobb vagy bal féltekéről van szó, hanem az, hogy milyen típusú feldolgozó rendszereket fejleszt.”

A szakemberek ma már gyanítják, hogy mindkét félteke aktiválása és koordinálása legalább olyan fontos, mint az egyes oldalak kifejlesztése. A fizikai játékok — szaladás, mászás, dobás, rugás —, a kézimunka — építés, agyagozás, varrás, hajtogatás —, a rejtvényfejtés, amelyek során a két félteke munkája koordinálódik, nem helyettesíthetők nézéssel. A két oldal között játszódik le az intuitív és analitikus gondolkodás együttműködése, a kreativitás mozzanatai. A corpus callosum különösen érzékeny arra, hogy használják-e vagy sem.

Egyre több kutató tartja fontosnak az aktív szellemi erőfeszítést a két agyfél összekapcsolása szempontjából. A nyelvi környezetnek és tapasztalásnak a vizuális környezettel összhangban kell lennie — a nyelvileg elszegényedett tv-műsorok ezt nem adják meg (ez amerikai vonatkozásban megfigyelt jelenség). Még fontosabb az önálló képlétrehozó aktivitás, amely az olvasás mentén alakul ki.

A képernyő elé ragadás mellett az ember másik veszélyeztetettsége a zaj. A csend olyan ritka lett, mint a jó levegő vagy a jó víz. Mintha valamit állandóan túl kellene harsogni, mintha az ember félne a csöndtől. És a zajok minősége megfelel a lenyűgöző tv-látványokénak. „A gyerekek ma olyan nyelven beszélnek (Amerikában), amit én MacLanguage-nek (magyarul talán: mekduma) ne-

vezek” — mondja egy igen jónevű gyermekpszichológus, P. Vail. „És különösen aggódom azokról a gyerekekről — folytatja —, akik sok pop-zenét hallgatnak. Az agyuk kénytelen kritika nélkül a lírai ömlengésekre figyelni, amelyek szótagok és rövidke mondatok ismétléseiből állanak és alig hangzanak amogol nyelvnek — az agy erre gyakorlódik be. A ritmus-ütés túlharsogja a melódiát, és nincs kezdete, közepe, vége — ez nagyon gyenge felkészülés a beszéd értésére.” A fizikai mozgások hozzásegítik a gyereket ahhoz, hogy egy belső ritmusérzék kifejlődjék benne, amely összefügg az olvasási és matematikai készséggel. Ezt az érzéket a beat-zene nem fejleszti, mert hallható a ritmusa — nem belső érzésből fakad. A ringatás, ritmikus simogatás, paskolás, táncoltatás fejleszti ezt a kisgyereknél, nem a ritmus-ütés hallása.

A walkman éppúgy szenvedéllyé válhat, mint a képernyő. Amellett, hogy erősen károsítja a hallást, szétszakítja a figyelem adott egységét: az auditív és látási figyelem összefüggését, mert más, amit hall, és más, amit lát a walkmannal felszerelt gyerekek. Vizsgálatok azt mutatják, hogy az egyenletes ritmus-ütés, akár a rögzített frekvenciájú fényfelvillanások, olyan ritmust erőltetnek az agyra, amely a normális feldolgozó működést akadályozza. Ha valaki kilazultan üldögél és nem csinál semmit, az agy-hullámok egyenletes ritmusban jelennek meg. Ha egy problémát kell megoldani, az agyritmus kiesik az egyenletességből, a ritmust megtöri a gondolkodás szándéka. Ha az agyat egyenletes ritmusütések érik kívülről az ébren töltött idő nagy részében, akkor mintegy ezek rabságába kerül, nem képes kibillenni az egyenletességből: ez a gondolkodó-képességet mintegy eltorlaszolja.

Úgy tűnik, a civilizált emberiség különös találékonyságot fejt ki, hogy utódjait a gondolkodásról, az olvasásról, az aktivitásról, a kreativitásról, a beszéd magasabbrendű használatáról lezoktassa. Mintha a pedagógiai rendszerek — nem ismerve az ember szellemi mivoltát és a gyerek tudati fejlődését, de ugyanakkor figyelmen kívül hagyva az agyfiziológia immár harminc éves tapasztalatait az agy befolyásolhatósága tekintetében, vagy a behatások szerepét illetően az agy fejlődésére — megcéloznák a lusta, kényelemszerető, szellemileg igénytelen, probléma-megoldásra képtelen ember-típus létrehozását.

A PÁRBESZÉD

A pedagógusokat, az elemi iskolától az egyetemi oktatókig, rendkívül aggasztja a gyerekek vagy ta-

nulók figyelem-képességének, beszéd- és kifejezés-képességének, probléma-megoldási képességének rohamos hanyatlása. Healy könyvének indítéka éppen ez. Kisgyerekek is hosszú időt töltenek walkmannal vagy tv előtt ahelyett, hogy beszélgetnének — valakivel, ha ilyen akadna. Az agyfiziológia szerint a kétféle foglalkoztatás „homlokegyenest” különböző agyrészeket foglalkoztat és fejleszt. A beszéd pedig az emberi intelligencia szerveződésének, a magunkkal hozott potenciális intelligencia földivé válásának, az értelemre-hangoltság konkretizálásának legfőbb, szinte egyetlen eszköze és módja. Beszéden itt nem kizárólag verbális kommunikációt értünk, hanem minden jelzést, ami beszéddel volna helyet-tesíthető.

„A nyelv nem ruhája, hanem megtestesülése a gondolkodásnak.” William Wordsworth szavai nagyon pontosan írják le a gondolkodás és a nyelv viszonyát, ahogy az a kisgyereknél fennáll. A nyelv formálja a kultúrát, a gondolkodást és az agyat — írja Healy. Az igényes nyelvhasználat igényes gondolkodást, míg az igénytelen nyelv ennek megfelelő gondolkodást nevel: szegényeset. A szavak és a mögöttük álló fogalmak részekre tagolják a külső és belső világot; a nyelvtan intuitív elsejávitása tanít meg gondolkodni és a széttagolt részek között összefüggéseket találni vagy teremteni.

A kisgyerek normálisan beszélő környezetben, a megfelelő időszakban, amikor az agy erre érzékeny, minimális nyelvi tapasztalásból képes a tapasztalás-elváró rendszereket alapfokon működésre és fejlődésre készíteni. A nyelv haladottabb használata, bonyolultabb nyelvtani fordulatok, nagyobb szókinccs és a nyelv társadalmilag helyes alkalmazásának megszerzése a kölcsönhatások minőségétől és mennyiségétől függ, iskola előtti és kisiskolás korban. A legbonyolultabb neuronrendszerek, amelyek például egyesítik az absztrakt nyelvet és a vizuális értelmezést, csak akkor fejlődnek ki, ha az olvasási, írási és verbális fejtegetési feladatokkal való találkozások a tinédzser korban folyamatosan történnek. Ennek hiányában nem fejlődnek ki azok a rendszerek, amelyeknek a legnagyobb emberi vívmányok köszönhetőek, és ez nemcsak az egyén, hanem a kultúra jövőjére is veszélyesnek látszik.

Mindebből következik, hogy a kisgyerek legfontosabb neveltetése a vele való beszélgetésen ke-

resztül történik; ennek gyakorisága és minősége döntő a gyerek jövőjére nézve. Minőségen elsősorban a gyerek felé forduló figyelem intenzitását, a korának megfelelő szókinccs, nyelvtan és témák alkalmazását értjük. Kisgyereknél a mesemondás elsőrendű fontosságú. Iskolásnál ugyanilyen fontos, hogy olvasson.

ÖSSZEGRZÉS

Világos, hogy amit Healy könyve az amerikai viszonyokról mond, az már igaz valamilyen mértékben Európára is. A tendenciák nagyon hasonlóak. Az egyik oldalon az érzékelés egyoldalú túlhajtása a szórakozásban, a gondolkodás kirekesztésével (tv, video, walkman), másfelől az érzékeléstől teljesen elszakadt absztrakt gondolkodás gyakorlása, lényegében minden foglalkozási ágban (számítógép), de legalábbis az adminisztrációban. Az érzékelés gondolkodásmentes, szórakoztató működtetése az embert az autizmus egy fajtája irányában „neveli”, amelynek egyik tünete, hogy az érzékelés nem információ érdekében történik, hanem azért, mert az érzéki inger élvezetet okoz (ahogyan az evés vagy ivás stb. is sokszor csak ezért történik). Az érzésvilág effelé tolódik el, a megismerő vagy művészet-befogadó érzés rovására (utóbbihoz megfelelő iskolázás kell, amennyiben nem valami pótlékról van szó, melyre épp az a jellemző, hogy iskolázás, felkészülés nélkül „élvezhető”).

Nagyon világos, hogy ezen a területen az emberiség ugyanolyan döntő választás előtt áll, mint a gazdasági élet vagy a természettel szembeni viselkedés szférájában. A felelősség nem kisebb a nevelés területén sem, hiszen ebben a jövő emberéről van szó. Szemet húynyi bármely életszférában az előtt, ami történik (a természettel, vagy a gazdasági életben az egoitás jegyében), már döntést jelent. Egyenlőre úgy tűnik, hogy a nevelés területén is, részben kényszerűen, részben kényelemből és nemtörődömségből, az emberiség túlnyomó része megkísérli a strucc-politikát. A következmények máris tapasztalhatóak a gyerekek lelki-szellemi életében. Ők ártatlanok ebben, a felelősség a mai felnőtteké. Azt is lehet mondani, hogy a felelősség a pedagógia választásában vagy kidolgozásában vagy megvalósításában sűrűsödik.

Csángók

Ártatlan gyerekarcok fürkészik a fotómasina idegen tekintetét, bölcs-barázdált öregek sandítanak a jövővény optikájába. Letűntnek hitt jelent őríz a dokubróm, életeket rögzít a fixír. Sorsok, világok nézik egymást. Némán? Barátkozón? Idegenek? Ismerősök?

Szibériában élő-pusztuló nyelvrokonainkról/ért szoltunk nemrég szóval és képpel, hírekkel és regékkel. Jöjjünk vissza most kicsit a Kárpátok bérceihez a nyugati-keresztény Európa határaihoz. Ahogy a csíki falvak észak-déli láncolatában kicsi, de büszke, főként gótkus stílusú templomok, mint végvárak jelzik egy kultúra határait, úgy e hegyek innenső és túlsó oldalán érdekes testvér népcsoport maradványai őrzi hagyományait, melyek valamiképp a gyökereink is. Eredetük szinte tisztázatlan, több komoly változata ismert, könyvek szólnak róla. Valamelyest nyilván mindegyik igaz. A Csángó kifejezés elcsángálót, elkóborlót jelent...

Mi úgy vagyunk, hogy túl sokat tudunk és felejtünk. Pár évvel ezelőtt a székelyföldi ember például vajmi kevésbé ismerte a valuta árfolyamokat, ma már sokuk otthonosan „mozog benne” hogy aztán farmerhez és » jó szivarhoz « jusson általa. Ez a mai, identitás-váltását-válságát élő Európa egyfelől civakodó, önző, intoleráns és ellentmondásos, másfelől a McDonalds-féle műanyag csillogású mítoszok honosítója, újrateremtője. Ez van. Ma a szolgáltatóipar épít templomokat. Csatlakozunk! Szögesdrót helyett mézesdrót. A „mi” Európánk kapul akkora nyíltak, mint egy cethal szája, vagy egy repülőgép-hangár. A cethal falánk, a gépmadár-garázs hangos, egyhangú és kissé nyomasztó. Menetelünk. Gyimesi, moldvai testvéreink pedig dolgoznak és dalolnak, szinte ugyanúgy, mint ötszáz évvel ezelőtt. Rokonként fogadják a jövővényt, mint hajdan az egész ország népe tette, vagy a világháborúk körüli időkben még az Alföldön itt-ott.

A csángók közt járva az ember mégis úgy érzi: valahogy egyek vagyunk. Letűntnek hitt jelent őríz a dokubróm, életeket rögzít a fixír. Sorsok, világok nézik egymást. Inkább a fényképek fürkésznek minket, mintsem fordítva, de miféle távolság ez?

TÁRLAT

az író hagyatékából

— Itt halt meg ezen az ágyon?

— Hol élsz, kicsikém? Milyen kicsi vagy csakugyan! Ki tart ma már halálos ágyat? Senki nem hal meg ma már otthon, ha ugyan az autó a lakására nem jött. Mulatott Ő ezen az ágyon, ahogy dolgozott, életét, álmát, megélését összefoglalta.

— Nem az íróasztal az író bútora?

— Az íróé talán. De az író életében szerkesztőurazzák. Író úrnak szólítani modortalanság, és amelyik íróasztalhoz ül, annak nem az jut az eszébe, ami kellene, hanem hogy az írósgból nagy pofára esés lesz egyszer. Én is úgy határoztam utóbb, hogy a Szerkesztő Úr, az illett rá a legjobban. Tibor... Bartos úr... Nézzé... A Mester foglalt, az a szeneseké, akik a lopottat lerakják a pincénkbe... Az utóbbi időkben, amióta nincs hol eladniuk, azóta nőtt is a szemükben, már nem Főnök meg Főnök Úr volt, hanem Mester. De nem Író Úr, az istenért. A szerkesztésnek a szerszámai, az Encyclopaedia Britannicák, a Meyersek, Websterek, a fűrészek-balták itt a falon, a zongora, a térképek tapétája... De az íróasztal? Oda csak bosszankodni zötytyent le, ha végképp valami nem jutott az eszébe se talpon, se fekvé. Vagy a golyóstollai kifogytak vagy beretvát kellett cserélni. S hogy az íróasztal fiókjának írt volna? Meghalni nem ért rá. Mulatnia kellett. S ha végképp nem jutott az eszébe semmi, itt volt a Szultán Sírja.

— Jesszus.

— Ne ijedez, a gombos állványnak adta ezt a nevet. A kedves újságai halmozódtak rajta, a Spiegel, a HVG, a Frankfurter Allgemeine... De elnevezte a legkedvesebb embereit is. Volt Boldog Elefántja, Vasfazeka, Barázdabillegetője, és voltam én... Téged hogy szólított?

— Lottinak.

— Aha. Nem hallottam tőle, de a telefonodnak örültem. Hogy látnád, még egyszer, hol élt, hol írt... vagyis, javítottam: hogyan mulatott.

— Igen, mert csak mostanában olvastam el...

— Elolvasni? Én se szakítottam még időt, de meg is mondtam neki idején, hogy tőlem ne várjon sajtó

alá rendezést meg lábjegyzeteket... Ilyen frást hüvelyezni...

— Meg azt is szerettem volna látni, ki élt vele.

— Jaj de kedves! Hogy gondját viseled utólag! Mondjam, hogy jó kezekben volt? Vagy hogy kezelhetetlen volt?

— Van nekem szemem. Másképp itt minden olyan... Itt soha nem változott semmi. Hogy az ablakon nem lehet kilátni, az se.

— Az ablakot nem olyan rég futatta be repkénnyel. Amikor iparos Újpestjét lebontották és az utcájának élete nem volt már, csak forgalma. Nem látott már jövőmenést, kereskedést, se dajvázást, csak a beton bugatókretceket túlfelől... Hát attól fogva, hogy ez a békebeli szőnyegbombázás megtörtént, nem nézett ki az ablakon, csak motozott itt, mint a szaletliben.

— És azóta is hideg van.

— Hideg? Jó, ez egy nyári ház. Kertjével, verandájával érvényes és a székek is kényelmetlenek, hogy itt ne heteljen a szives vendég, a nőknek pedig ágyban a helyük... Ez mind igaz, de hogy hideg volna? Amikor ez a ház épült, benne mindjárt a kokszosmelegvízes központi fűtésével, akkor még a lakásokban olyan hőmérő volt a falon, amelyiknek a 18. fokánál piros vonalat húztak, azzal, hogy itt a szobahőmérséklet. Toronyházi lehetsz te is, lelke. Melegre kelsz. Legfeljebb a TV-be kell begyűjtanod, és csak hónap végén jön a számla. Ha viszont a gázt vagy a távot nem nyomják, akkor tudod, hogy kitört a zűr Ukrajnában, és megindulhatsz a híres Európáddal kézenfogva Afrikának. A Szerkesztő Úr tavasz nyíltával meg ősz utolján kelt útra, hogy megkurtítsa a fűtés idejét. A Szultán Sírja már enutánam jött a házba. Utitáska volt a helyén, hogy indulhasson a vonathoz kapkodás nélkül, egyenletesen, mint reggel a dolgozóba te. Pedig a Szerkesztő Úr nem tudta még, mekkora számlák lesznek itt, csak annyit mondott, hogy lehet fűteni ötezerforintossal is, bár drága. Ő még olyan világot látott, hogy a tüzelő lekerült a pincébe, és aki fűteni már nem bírt, az vagy elment a gyerekei nyakára, vagy cselédet fogadott. Vagy inast. Nem is kellett Ukrajnáj

menni érte, se Boszniáig, azzal, hogy ott talán az emberek jobban szívelik egymást. Nem akarsz inast fogadni?

— Jaj, én egy inassal annyi érdekeset tudnék...

— Látod, örülne a Szerkesztő Úr. Nem is firtatom, mi mindent kezdenél ... De mintha azt mondtad volna, férjed van és két gyereked. Hol tartanád az inast? A hűtőládában? Itt még teret építettek, nem odut, itt ellehetett volna, akár az íróasztal mögött, az írógépnél. A Szerkesztő Úr meg váltogatta volna a zongorára tornyozott keménykalapokat, cilindereket, úgy diktált volna neki, mert rühellte az írást, hát lett volna, aki ír helyette és mindjárt meg is tapsolja... S ha valaki más szántja a papírt, ő meg fűtyülhet, mint Zerkowitz, a mindenféle háztartási és munkamegtakarító és öncsiklandozó gépek árán, hétvégi vityilló és autó árán, amikre egy fillért nem takarított meg sose... Ezeknek az árán úgy élhetett, mint Kipling a Rafflesben vagy Szemere Miklós a Sacher Szállóban, mert szállodának álmodta ezt a hajlékát...

— Ennyi könyvvel?

— Ó, a könyv nem volt tétel negyven évig... Könyvvel bélelte a nyomorát mindenki. Szegényszag ellen. Öltöztetett, festett, kultúrált... port fogott... Ezek a könyvek azonban tisztáztak inkább, és utaztatták oda, ahová útleveél híján el nem juthatott... meg a gondolkodása történetét fogták össze a beleglyújtott jegyzetekkel, vagy a családja történetét, mint a dédanyja tükröspolcából lett Misztótfalusi-Biblia olvasópolca, vagy a kántortanító dédapjának a könyvszekrénye itt... Ezek nem értékek, azért koloncái sem voltak. Olyan teledió könyvszekrényeket láttam én fogorvoséknál, hogy a párkánya alá beállhatott az ember csőrepedéskor... Ez meg? Az olcsó információ tokja, egy ötvenéves hírújságban... nem mintha a vén kántortanító elgondolta volna mindezt, amikor a tabi evangélikus egyház szamarait tanítani elunta negyven év múltán és felköltözött a könyvszekrényrel a Nemzeti Múzeum tövébe, nyilván kutatni még valamit, de csak régi szólásokat meg fordulatokat írt össze, amit a Szerkesztő Úr folytatott két nemezék háborúja és mizériája után...

— Igen, itt minden olyan régi, olyan elévült, mikor a Szerkesztő Úr nem is... Álló állóóra, kampósbotok az oldalában, a tetején szobor... A falon régi hadihajó alatt...

— Fal, maradjunk ebben. Hogy ez mind fal. Fal a könyv, a kép, a térkép, a hajó, a zongora, a kultúra, mind fal. Megbotránkozol, mi? Hogy mondhatok ilyet? Úgy, hogy éltem a fallal is. Ez a ház az ő negyvenéves használatlanságának fagyapotja. Javítottam. Falgyapotja. Ebbe volt ágyazva. Az emlékeibe egy olyan múltnak, amikor még emberek, családok, mesterségek, városok használtak egymásnak. Nem hogy megy a proli a dolgozóba, s ott őt fogyasztják, amíg pocskéolja a földet, vizet, levegőt a gyerekei elől, majd aztán bújjon szabadidőruhába s fagyasszon ő is. Perpetuum debile.

— Nem, nem... Ugye, nem haragudtál meg... Azt mondtam volna, hogy több életet várna az ember...

— Semmi baj. A falgyapotot se én találtam ki. Csak gondold meg, milyen sziget volt ez. A társadalom permanens felforgatásának korában nem kellett a kagylófotel és a raffialámpa és a zenélő rökamié felfedezésében keresni a megnyugvását, hanem ott lehetett a felfordulások közepén... S hogy az új kínálat nem csábította, mert azon már az apja túljutott, hát nézhette az űkei szemével. Álló óra? Az bizony. Itt a hiábavaló íróasztal mögött, amelynek a kacattartó fiókjait úgy rugdalta be a Szerkesztő Úr, mert az íróasztal a dédapai könyvszekrényhez készült kiegészítésül, úriszobának... de már amikor az első világháború után elkezdődött a fogyasztás és felezték a bútortfa száradásának idejét... huszonnégy évről tizenkét évre s azóta hányszor... Ingerelte ez a Szerkesztő Úr apját már, a Közös Hadsereg tengerészetének gépészt és a Székesfőváros Elektromos Műveinek műszaki főfelügyelőjét, azért villanyórát használt anyagból épített ide a sarokba. Azzal, hogy ha jön az áramszünet, amit csak ő okozhatott, megállnak a székesfőváros összes köz- és magán-villanyórái, csak az övé nem. Az áramot a földhúzó szerkezetébe vezette be, és járt áramszünetben is még huszonnégy óráig... Járt rotyogva, így aztán megkönnyebbült a Szerkesztő Úr, amikor apja halála óráján megállt az óra s vele a zakatoló kötelességtudat a házban...

— De...

— Több életet kértél. Hát most annyit kapsz, amennyit az óra tetejéről fenyegető Luther Márton látott. A Szerkesztő Úr szemléltette sokszor, milyen könnyen csúsznak a könyvszekrény fiókjai, de a fogyasztási íróasztal fiókját ha mutatta, megvadt és belerúgott. Ennek a háznak valami megfajthatetlen köze volt a tisztos iparhoz, bár én csak a szerkesztés műgondját láttam. Hallani magyarul azt hallotam, hogy a Bartos asztalosok kijöttek az óbrassai Bertalanvárosból, ahonnet a nevéket is vették. Otthagyták a céhpadjukkal és a szászságukkal, úgy mentek föl Perényiekhez építeni Patakra, és magyar iparosnak jelentkeztek be családdal. Luther Márton helyeslésével, gondolom. Mert szerinte aki jót fingani nem tud, istenét sem tisztelheti az, a szász pedig nem fingós fajta... De ebben a családban összefért a műgond a mulatsággal, a magyar a szásszal. Aztán megint lázongani kezdett a fing egy Martin Bartos nevű fazekas német nadrágjában a Pozsony melletti Modorban, azért ő a fiát ott német tanítóképzőbe járatta. A könyvszekrényes Tivadar tanítói idejében lett majd a félnémet-féltót lutheránusság magyarrá. A Bartosok mind munkálódtak valamin, a pislább esze fényénél az egyik, messzibb világgóló fénye nyomán a másik. Egyik fazekat adott a tanítói oklevélhez, az ötödiket a könyvszekrény emlékeztette, hogy lendítsen választott nyelvén, de ne felejtse a magát se, és az a gyanúm, hogy a Szerkesztő Tibor megértette az Elektromos Aladár akaratát, s azon ke-

resztül a Kántor Tivadarét. Luther Márton doktor szava meg foganatos maradt.

— Szinte sajnálom ilyenkor, hogy anyám engem nem hordott templomba.

— Sose sajnáld, mert ott a lelkiismeretfurdalást plántálták és fajtákat kevertek, összekeresztelvén őket egy érthetetlen háromság nevében. Nekem érthetőbb, hogy a Szerkesztő Úr kinn táncolt a rab-bival egyszer a verandán arra a részeg dalocskájára, hogy „baszunk szenvedni! baszunk szenvedni!” Mert a családi történetből fontos csupán annyi, hogy egy iparos törzs kivált a keresztényi olvasztótégelyből, és elválasztotta magát egyszersmindenkorra az egyetemes Európától. Közben száz és magyar diákjaik tanultak Heidelbergában és Utrechtben, majd posztgraduális gályakurzusra vitte őket az Anyaszent-Érsegség, és mégis: ahonnan ezek az iparosok jöttek és hozták a teremtő akaratukat, odáig terjed és nem tovább Európa máig, a brassai meg a naszód-besztercei templomokig.

— Akárhogy feszítem a figyelmem, annyit értek, hogy nem új, nem az első... hogy mondjam... Használt élete volt a Szerkesztő Úrnak.

— Költői. Ő is nagyot bólintana rá és a ruháját mutatná, hogy használta már valaki, azaz helyesebben: élt benne. Az életében is, igen. Nem kellett mindent újra kitalálnia. Telefon is volt már a házában, mikor ideszületett. A fürdőszobáért sem kellett újonnan lelkendeznie, mint Majakovszkijnak. A régi holmik szokása meg, hogy túléljük a gazdájukat, nézd például az írógépet. Olympia. Legalább hatvan éves. Ez a csendes Remington lehet kilencven. Amikor kitalálták, hogy az írógépet is fogyasztani kell, a villany változatukra tettek. Mert azt gyilkolja a gyorsasága. Csakhát én jó gépfő vagyok, látod, de mit kezdhetek az ujjamnál gyorsabb írógéppel? A Szerkesztő Úr is visszaadott egyet azzal, hogy addig is fogyasztja az áramot, amíg ő gondolkodik, és ettől megőrül. De addig fogyasztott és fogyasztották, hogy tizenkilenc év múltán kiszorította az ujjalverőset. Tíz éven belül aztán a villámírógépek szorultak ki. Ma, ha az év elején megvettél egy szövegszerkesztőt, már késésben vagy a fogyasztásával, mert a nyakadon a legeslegújabb család. Milyen bensőséges. És a beleépített elévülés legkésőbb karácsonyig bírja, aztán a drága újdonság a szemétben köt ki. És ami elszivárog belőle, bonyolult méreg. Az mind a gyerekeidé lesz.

— Nekünk se írógépünk, se szövegszerkesztőnk otthon, mi...

— De kocsitok van. Annak meg a levét én iszom. Jó, fáradságot majdannyit megtakarít, amennyit belegazoltok. De aki autót tart, arra keres. Itt a használt életre nemigen kellett keresni. A tüzelni-való jobbik felét lomeltakarításokból hordta haza a Szerkesztő Úr, és inkább maga tett meleget, olyat amilyet, minthogy pénzért dolgozzon és pénzen vegye. Mert ahányat fordul a pénz, mondta, annyiszor adózik.

— Hát adót fizetni nem kell?

— Hogyne kellene. Csak azért a pénzért nem, amit nem keresel meg. És megint nem abból, amit nem költöttél. Megkerülni a pénzt, az nem adócsalás. Se téged rosszra nem tanítanak, sem a pénzügyminiszter álmát el nem venném. Hogy? Mondd csak ki hogy a magunkfajta, az faszarági. Az nem lehet hazafi. Így nem lesz magyar feltámadás. Ki vele. Eszerint az olyan, aki hitvány anyagból készült és meg sem becsüli magát, sokat szarénáz vele a mentő és keres orvosra, patikára, az kedvedre valóbb? De aki a konyhai szemetét elemésztí, meg a görbe szöveget egyengeti, meg a levált cipőtálpból tömitést metsz, a rossz nadrágból foltot hasít, a régi bekecsből meg lábtörőt vagy derékajlatat a macskának, ahogy iparos ükeitől tanulta, az hazátlan bitang? Ne hidd, hogy sinyli a haza, ha kisebb a forgalom. Úgy ragaszkodik az ember a hazához is, mint a régi holmihoz vagy a régi emberhez. Ilyen a hűség: jólesik fogni. Megszoktam. Jól áll a kezemben. Ha újsággal nem is szolgál, takargatom. Jó lesz még valamire. Hűtlen lélek meg az egész miszulanciát itthagya, mint kutya a szaharát.

— De nem bán, hogyha ideállsz és mozog a parkett?

— Mozog már negyven éve, de ne félj, nem mondom el a történetét. Éppen negyven évre tervezték a lakómegeőrzőket itt szemben, szerintem derülőtőan. Gyors értékcsökkenésüket a megeőrzötték persze fizetni nem bírják. Az iparos még a fogyasztás proletárdiktatúrája előtt négyszáz évében gondolkodott, ha épített. S annak a háznak lehetett lassítani is az értékcsökkenését néhány cseréppel. Mint az írógép értékcsökkenését néhány olajcsőppel. Az ember meg, ha szintúgy jól megépült, élt akár a kisujja mozgásával.

— Mégis hogyan? Olyan ez, mint a túlélés...

— Mit túlélés? Orvosok például a rákbeteg túléléséről locsognak, de nem értem, ők élnek-e túl a beteg, vagy a beteg a rákot? Ezt a proletárdiktatúrát nemigen éljük túl, se én, se te. Meddig húzzuk, a kérdés ez. Hosszú szenvedés után vagy rövid szenvedés után? Vagy szenvedés nélkül, mint a Szerkesztő Úr, jellemző módon?

— Nem ilyen szigorúan gondoltam...

— Ebben a házában a szóval, ha semmi mással, szigorúan bánunk. Nem beszélünk bolondjába. A mi időnk kezdetén inkább átvészelésnek látszott, ami következik. Rádiózó reakciók éppenséggel áttelelésnek képzeltek. Guggolva is kibírjuk. Guggolva kellett volna eltemetni őket, büntetésből, hogy elhitték, kettő a világ és a felszabadulást szabadság követheti. De túlélni? Megúszni? Ki akarta volna megúszni a magyarutcai Maison Frieda kádereiből toborzott és pénzén vett Democsookráciát, a Három Törpe Országát, a Nagy Szovjetunió Peldáját, Tanítómestereinket, a Füstbe Ment Terveket, az Éberséget, a Félelelem Bérét, a sztalinvárosi Csodaszarvasat, az Októberi Sajnálatos Eseménye-

ket, a Hruscsov-Alja-Újhelyet, az Új Gazdasági Mechanizmust, a Legvidámabb Barakkot, a Betonfejeket? Ki akarja túlélni az életét? Még a Rendszerváltás is jöhet, ha azt dudorászom, hogy basszok szenvedni! Miféle ember volt az, akire azt mondták, Osztályidegen vagy, a Nép Ellensége, erre összeesett és meghalt? Először is hazudott körme szakadtig, nem? Hazudni az osztályellenségnek nem bűn, hanem osztályharc, tanította Lenin, aki maga is lehazudta a származását Gorkijjal meg a többi csirkefogóval együtt. Meghalni vagy gürölni vagy belépni vagy önkritikát gyakorolni vagy fogyasztani ezeknek, akik azóta sem értek véget? Aki kihajtogatta a bunkerből előásott frógépet és hazahordja a deszkát az útfélről, régi csavargyűjteménnyel, nagymama gombjaival, lámpával, asztallal, amit kihánytak a népek az utcára, azzal, hogy az ő életük örök tavasz lesz, amit videón néznek... S ezt a használt holmit mind beleágyazni a magad többször használt életébe, tovább lassítani az értékcsökkenést és a két kisujjdat mozgatni ügyesen... Érted, Lotti?

— Ennyi az élet?

— Azt kérdezd, aki új feleségre, új lakásra, új gyerekekre és új tartós fogyasztási cikkekre-cakkokra három-négyszer keresett az egy életében: jó volt lódulni a karonalvókkal a bölcsibe, a benned bujkáló influenzával, a töpörtyűvel a szád sarkában, a kis fejfájásoddal, ha tegnap netalántán éltél, keringeni vakon a forgalomban, szakadatlan életveszélyben... élet volt? Aztán megérkezni az értékcsökkentődbe, jeltelen gyáradba, hivatalodba vagy téeszdedbe és szívni a levegőjét, fúrní ki az eget is, hogy az értékcsökkenés ne húzódjon sokáig... Ezt nevezed? Ez a Zélet? Csak meleg otthonod legyen meg hétvégi vityillód ingajáratra, csillárod kocsikerékből és virágtartód faszenes vasalóból? Legújabbban ezt hívják az Élmény Társadalmának, tudom. Itt volt már a kertek alatt, a Szerkesztő Úr is figyelmeztetett. Hogy dögögben minden más, mint elsuhanóban. Mert ő az emberismerete felét személyvonaton szedte össze, és azt is állította határozottan, hogy tapasztalat, amikor az ember olyan építményt jár körül, amelyiknek a helyét nemzedékek nézték ki, rakták talpát cölöpre, gusztálták a fáját, forgatták a köveit, pengették a tégláját, formálták az ívét, egyensúlyozták az erőit, díszítették szobrokkal, falfestményekkel... Hogy azon tűnődni más, körüljárni újra meg újra, rajzolni, olvasni-írni felőle otthon, visszatérni hozzá évek múltán új tapasztalatokkal... ez a mulatság. Aztán egy repülőteret, a frankfurti Vásártornyot éjjeli világításában autózni körül, vagy a newyorki World Trade Centert robbantani, az Élmény. Big Bang. Itt nálunk mintha még választhatnál.

— Én a gyerekeket választottam. Takarékoskodnom nincs miből és nincs mire. Nem mondom, hogy többször élnék a gyerekekben. D amelyiket jól beszégték, a fogyasztási cikkek közt a legtartósabb. Még szerencsejátékban is a legjobb tipp. Hát-

ha eszmél az a gyerek megoldásra, amire mi nem eszmélünk az eldobható társadalom romhalmaza láttán.

— Táltsodsz, Lotti!

— Az értékhez próbálok érteni. Nem az értékcsökkenéshez.

— Jó. Mert sajnós vagy nem, itt nem foglalkozunk gyerekekkel. Jótanácsok osztása történt gyerekeknek legfeljebb, amióta én a háztartásba kerültem. Ami annyit ér éppen, mint a hátsó ülésről osztani tanácsot a vezetőknek.

— Nem mondanám. Elkél a régi példa. Múltkor mesélte... a Szerkesztő Úr, hogy nyelvtanárok sora nyilatkozott az egyik újságban, most, mikor az általános alsó osztályaiban is szeretnék a szülők mind, ha idegen szóra fognák a gyereket. S a tanárok szerint ez követelőző szülői becsvágy, mert a szülőt talán meglegyintették a nyelvek az iskolában és felnőtt fejjel beiratkozott nyelvtanfolyamokra, de a hajsolt életével sose bírta az iramot, aztán lemorzsolódott... Most meg a gyereken hajtáná be, amit ő meg nem tanult, amikor az még az anyanyelvben sem eresztett gyökeret. Hát én is ebben a cipőben járok, azért kíváncsi voltam, mit szól az olyan régi nyelvmester, mint a...

— Mit szolt?

— Hogy érti is a nyelvtanárokat, ha kukákkal kell foglalkozniuk. Akiket szüleik, szomszédai, nagymamák és keresztanyák meg nem tömtek mesevilággal, élővilággal, a tárgyi világ mutogatásával, dalaival, de az idegenek is az utcán, iparosok és kereskedők, amikor még szalajtották a gyereket, a szavaival, viselkedésével, vitájával.. Ha a gyerek nem zsong a világtól és nem beszédes, akkor persze mit kezdhet a nyelvtanár? A videójátékokkal a nehézsúlyavalya nagyrohamára készítik csak a gyereket. Találkozását a világgal halogatni tilos, magyarázta... De tesztnek, elvont kérdéseknek, mennyiségtannak sincs addig helye a tantervben, amíg a gyerek élő minőségekkel meg nem ismerkedett. Ki kedves, ki idegen? Melyik a barátságos helyzet, melyik a veszélyes? Mikor kérdezzen? Mi következhet a dühből? Mikor jó, ha a szavát megválogatja, mikor üssön, mikor fogja futásra? Ezek előbbre valók a fizikánál. S hogy erdő-mező mit rejt, az előbbre való a természetleíró költeménynél, mint ahogy kutyagolás az autózásnál, de még a bringázásnál is. S mindezt értelmes körben megtanulhatja mindjárt tíz nyelven, mert a gyerek tágul. Ki nem hasad az oldala. Láttam, hogy még a sírását is elfelejtette a gyerekeknek, amikor az kalapáccsal az ujjára koppintott... mert váratlanul megkérdezte: „A talpával ütöttél rá vagy a csucsájával?” És a gyerek nézte, mi az a csucsája. Akkor tudta meg, hogy a legömbölyített éle. Foka a baltának van meg a késnek. S mikor mutatta, hogyan üt, sújt, sudit a kalapáccsal, hogyan csörget a kovács az üllőn, hogyan cencserget, akkor már nevetett a gyerek. Csak az olyan ragaszkodik a rosszkedvé-

hez, ébredtem rá, amelyiknek otthon, utcán, iskolában félelemben kell élnie. Mert az öli a kíváncsiságot.

— Érdekes. Legutoljára hallottam tőle, hogy Bécsben a közlekedésnél is több a kábítószerelés gyerekkalozata...

— a kukaság hatalma szerintem...

— New Yorkban meg több a kamaszhalál fegyveres összetűzésben, mint a közlekedésben. S ha azt mondod, az erőszak is a kukaság műve, félrehajtom a repkényt és nézz ki a panelekre. A múltkor a tévében építészeit hallgattam. Mind selypített. És a tornyaikkal több nemzedék életét rontották el. A rossz orvos bűne bocsánatosabb, mert...

— Mert a latin a tolvajnyelvük, amit nem értenek maguk sem, ezt az egészségügyben tanultam meg. Nem értik egymást, nem értenek a szóból... A Szerkesztő Úr mesélte egyszer, hogy egy tarpai embertől azt hallotta a vonaton, hogy ő az amerikai rokonaival nem közlekedik. Bezzeg ők ketten értekeztek... nem mint az orvosok az Akadémián, hanem mint én a bosszantó kérdéseimmel, akár kézzel-lábbal, mint a hadifoglyok... puhatolóztam. Igaz is! Amikor a kishitű nyelvtanárokról meg az anyanyelv meggyökerezéséről beszélt, beszélt a tévében éppen az elnök is, és a Szerkesztő Úr nevette, hogy az élvezhetetlen zagyválásával ezt a kocsmából kicsapnák, hát idegen egyetemen kell? Vagy ha az idegen nyelveiben már meggyökeresedett, az anyanyelvében mikor fog, a nyelvtanárok szerint? Ezer szerencse, hogy nem építész lett ebből, fűzte hozzá. De még lehet, hogy egyszer fegyvert ragad.

— Hogy a Szerkesztő Úr kocsmát szóval tartott, hogy éjjeli személyvonatokon, sötét buszmegállókban irkált Magyarországon, Erdélyben, a Felvidéken, a Kárpátalján, Szerémségben, Lengyelországban, Macedóniában... mit tudom én, merre mindenféle kószált, miféle tervekkel... Nem volt kedvetölt ember, nem volt elege, nem volt meg a véleménye... De ha sokadalom közepében látom, ahol habricskál, selypeg, pöszög, nyekeg, makog, rebeg, raccsol, nyifog mindenki, akkor azt sem mondanám, hogy élhetett volna még.

— Hát a 3.Part?

— Ja, ismered? Az volt az ő személyes rendszerváltása. Nem hitte egy pillanatig, hogy a sajtószabadság öneki szól, de legalább nem firtatta senki, irogat-e még, esetleg egy regénnyel nem rukkol-e ki, egy szerény trilógiával, mert az irodalomra a kutya nem volt kíváncsi addigra. Más kérdés, hogy ebben a demokratikus sajtókórusban egy hangot sem tudott kiadni magából. De ez a 3.Part, ez az érthetetlen és olvashatatlan című folyóirat, ez elszámoltatta. Kötelezte, hogy írjon bele. Mindjárt nem is válogatott, kikkel egy társaságban, kikkel nem. Akadnak mindig háborodottak, akik a világot ilyenné vagy olyanná változtatnák, soha semmire

nem jutó pártok, szekták, asztaltársaságok, örök mezei hadak... Az író se más, mondta a Szerkesztő Úr. Vagy társadalmat épít vagy nyavalyog.

— Hallottam ilyesmit tőle én is. Miért kell ezt a lapot számonként töltenie, miért ered neki az országnak újból, miért nem sinkófál bele a készből, a régi írásaiból? Ezt kérdeztem tőle egyszer, amikor találkoznai nem ért rá. „Abból a sok bizonykodó vacakból?” — förmedt rám. De ha néha nem is találkozhattunk a 3.Part miatt, ő lett az én Harmadik Partom mégis. Férj-, lakás- és gyerektulajdonlásból beletanultam a világ birtoklásába. Vagy vissza, ahogy illik? A vissza lesz a jobb, mert így járt a lapjával ő is. Minden számával fordult egyet a világ övele, és magyarázhatott újságokat, gondolhatott újakat nekem, a férjemnek, és akármilyen pimaszság ilyet mondani, valahogy fiatalabb lett már az unokáinál...

— Unokáinál?

— Az unokáinál, igen, ha már itt tartunk. De furcsa, hogy anyám nekem csak sejtelmeseket mesélt abból az időből, amikor menedéket talált ebben a repkényes házban, én meg nem mertem megkörménykezni apámat gyerekfejjel... mert is olyan avitt embernek képzeltem...

— Ó, te! Aztán te jelentkeztél mégis telefonon, a huszonötéves asszony, két lány anyja?

— Amikor már szülő voltam javában és sürgős lett megtudni, ki is vagyok. Ha nem tudom, így okoskodtam, elvadulnak a gyerekek, és amikor döntő szó kell, nem tudom, mit mondjak... S mint süldő koromban, ha kiríttam a testvéreim közül a farkát tekergető nőténymacska vakságával, anyám rámripakodott, hogy olyan vagy, mint apád... A düh szólt belőle, ami szétvetette őket... De anyámnak kitanultam a gyöngéit. Itt meg az apám erősségeit látom most.

— Aha. Aha. A leány régmúltját firtatná az apjának, kóbor idejét, tébolygásait, amikor nem volt ennyire megfogalmazott minden! Hát kisfiam, hadd legyen most apád helyett anyád. Bizony utána kell szaladnod az élete pornográfiájáért. Nem hinném, hogy ebben a két polc útinaplóban vagy a bizonykodó vacakok szekrényében találsz anyagot. Egyszer vette a fejébe, hogy pornográfiát ír, és akkor se a magáét írta... Volt itt egy Tabu című lap a sajtó rügyfakadásának idején, néhány éve. Pár számot ért meg. Apád abban lépett fel, mint lesbikus nőíró... hallottál ilyet? Nahát, más se hallott. Barátai körülrohógték. Rádásul sokallták elbeszélésében az irodalmat és keveselték a disznóságot. A lap pedig megszűnt, nem éppen Kevély Borbála miatt, akinek női magát nevezte...

— Téged meg Virrasztó Klárának.

— Engem? Nem tudtam. Névnek elég bolond ez is, és hogyan illik rám? Nem voltam a társaság közepe soha. Nem szeretem a nőket. A Szerkesztő Úr sokat szerkesztett rajtam, hogy irodalmi alak legyen belőlem.

— Pedig ahogy a tizenhattonnás teherautósofőrre valló tárgyilagosságodat hallgatom, de főként a Virrasztó Klára szédületes dudáit nézem, csak te lehetsz.

— Ohó! Kiállított tárgyakhoz nyúlni... Hanem a Kevély Borbála te lehetsz eszerint. Akkor meg én kérdelem, miért akasztott épp a lányára ilyen lehetetlen nevet?

— Mert magának választotta. Maga előtt illegett vele évekig, mint a cilinderben vagy a keménykalapban. Ávósok újabb meg újabb nemzedékei gyúrták vagy harminc évig... bár, mint mesélte, neki nagyon jó esett, nem volt veszténivalója, nyernivalója meg végképp nem... Hát fedőnevet kellett választania, hogy telefonon úgy keressék... Imádták az illegalitást.

— Ilyen nevet nemigen imádhattak, mert akkor őket röhögik körül.

— Szóvá is tette valamelyik szimat, de azt a választ kapta apámtól, hogy maga szerint hihetőbb művésznév a Lenin vagy a Kádár?

— Honnan tudsz ilyeneket?

— Kikérdeztem. Nincs neki már ávója se szegénynek, gondoltam. Olyanokat kérdeztem, amilyeneket a férjemtől nem merek, elvégre ő idegen... Kérdeztem mindent, csak egyet nem. A fiát.

— Félsz most is, mert elvetted a kezed. Pedig miért ne lehetnél kíváncsi a bátyádra? Csak hát sokat én se tudok róla. Kitanult kovácsnak. Jó is volt az iparában. Aztán fogta és itthagya a hazáját. A Szerkesztő Úr azután hallani nem akart felőle.

— Miért nem? A szülők minálunk épp akkor kezdenek eltelni a gyerekükkel, amikor idegenben próbál szerencsét. S még a népmesénk is arra tanít, hogy megtalálja.

— Hát nem tudom. Elbujdosott idegenben nemzedék már keűtő csak az én életemben. De a tapasztalatukon okulva úgy látom, hogy aki elvadul innen, annak jobbik ereje megy rá, hogy helyi gyökeret eresszen. Aztán nem ereszt ott se, csak a fogyasztás paneljiba. Ha ugyan nem Szomáliában kísérti a szerencsét. De gondold meg azt is, mi másért fordított az apja, az apád egy másik könyvszekrényre való idegen frást magyar szóra? Hogy ne bujdosóban eszméljen a magyar, hány hét a világ... hát nem?

— Akkor úgy érthette, mint az úszómestert, hogy fia a Dunába veszett.

— Úgy valahogy. De meg kell hagyni neki, hogy a szenvedést emiatt is elhárította. „Elment. Marháknak bizonyult. Életében először. Mit kezdek, ha egyszer már marha és itt marad nekem?”

— Ilyen komisz ember volt?

— Ilyen. Hiszen nyitott szemmel nevelte iparosnak a fiát. S tudván tudta, hogy az iparos-pályába ma a csalódás úgy épül bele, mint az Apple II-be az elévülés. Csakhogy a Szerkesztő Úr úgy számított, hogy összeomlik a tömeggyártás, még mielőtt az

életet fölzábná... És akkor a kovács toldja-foldja majd az ócskavasát, amíg újabb elképzelés nem támad.

— Ilyen naiv ember volt?

— Az, mert osztozott a kora naivitásában. A tudomány fajtagadó naivitásában. Miféle házasságokkal kísérletezett ez az ország, ha meggondolom... Például káderházasságokkal, ahogy a mésalliance szocialista változatát hívták. De ezek sem voltak olyan utálatosak, mint hinnéd. Hogy meghírdetett osztályidegenek tegyék össze magukat, mikor a szemináriumi papírforma szerint gyűlölniük kellett volna egymást... Sőt házasodtak faj szerint idegenek is, mert a hódítókkal meg a bosszulókkal szemben álltak... hajmeresztő, mi? Pedig nem volt ebben hazafiasság, csak valami állati összebúvás... de várj. Volt ezeknek a házassági krónikáknak másféle olvasata is. Azt hitte itt egy nemzedék, hogy az 56 pillanatnyi egységét állandósítani lehet... Felszabadítottak álltak át a megverték oldalára... A Szerkesztő Úr akkor írta az ő Sosemvolt Cigányországát, amikor a cigányok nem tudták még, hogy van cigánykérdés. Ezek a kísérletek úgy akarták megemészteni a hazájukat, mint a kukacok. Hogy átmenjen rajtuk, ha már tenni nem tehetnek érte. És még iparos is legyen a vegyes fajú fiú, kovács, minden ősi nemzet kivetettje... Igen ám, de ha neki már nincs küldetésstudata?

— A korcs kutya olykor eszesebb is, életrevalóbb is a tiszta fajúnál. Csak egyben hibázik, Lotti, tanított apám. Hűség dolgában.

— Na ez az. Az ilyen tanítások miatt nem egyezett ő a sajtószabadsággal.

— Engem a legjobbkor ért a tanítása. „Jao embör vaot!” Ezt zokogta az özvegy egy vidéki temetésen a fülemben, én meg gondoltam: Éltetek vagy félszázadot együtt és ennyit tudtál meg az aptyuk felől? Később elröstellkedtem, és nagyon láttam volna őket együtt, a két szülőmet, érted, hogy majd közük állítok egy tükröt és nézek egyikről a másikra, egyikről a tükörbe, másikról a tükörbe... hogyhogy nem bomlottam meg, nem szaladtam világgá máig... És mégis becsúszt a madzag, képzeld, a hármas találkozó! Akartam adni egy fényképet apámnak aznap magamról, csak anyám már ott volt, odaadni nem tudtam, úgy súgtam meg neki, melyik könyvbe tettem anyám elől. Mivel pucér voltam a képen. Hát anyám, alig megvacsorázunk, kezd matatni és nem megtalálja mindjárt a fényképet? A konyhából tudtam, hogy megtalálta, mert benn kiabálta: A fene a fajtádat! Aztán jött ki, de nem szólt egy darabig, pedig szájas asszony, majd azt mondja nekünk: „A fene a fajtátokat! Hát ti még magázódtok, mikor ilyen jóba vagytok?”

— Mondd, Lotti... Add a kezed, te édes állat. Magáztad, aki így megszerkesztett? És hogyan szólítottad?

— Lótnak.

— Milyen természetes.

TÖRÖKFÜRDŐ

„A fürdőben novellázni szoktam. Felfekszem a vízre és eljátszogatok a történetekkel, a helyzetekkel. Ami lehetséges. Talán azért van ez, mert körülöttem mindenki ruhátlan.

Törzshelyem is van már, az egyik medence sarkában. A fiatalok odaúsznak hozzám, kérik, hogy meséljek. Kérem, hozzám képest már mindenki fiatal.”

Mindezt egy kilencvenhárom éves öregúr árulta el, az Erzsébet-híd alatti gyógyvízivóban. Talán sejtette, hogy közben elindul egy folyóirat, mely éppen erre a „novellázásra” épül. Az újság neve TÖRÖKFÜRDŐ, szeretnénk, ha benne fiatalok feküdneek fel a vízre.

A Törökfürdő első száma májusban várható: 64-oldalas, kéthavi folyóirat lesz, mely főként próza, esszé és képanyagra épül. Mint a neve is elárulja, a lap egyfajta hagyományra figyelő gondolatiságon alapszik, persze itt nem a múlt értékein merengő nosztalgizálásról van szó, hanem a művészetéről való gondolkodás, és egyáltalán a gondolkodás ősi mintáinak érvényességéről. Nedves, párás, zezugos hely ez, ahová az emberek beszélni, tisztulni, úszni, sakkozni stb. járnak.

Véleményünk szerint a mostani hasonló jellegű folyóiratok közül kevés az olyan, mely valamilyen egyértelmű irányvonalat vagy ízlésvilágot tükröz (a Nappali Ház vagy a 3. Part kivételével), legtöbbször csak arról van szó, hogy a szerkesztők szerintük jó minőségű munkákat gereblyéznek össze, miközben szüntelenül a valamikori Nyugat-felé kacsingatnak. Szeretnénk, ha a Törökfürdő felvállalna egy jellegzetes világot, egy olyan vonulatot, mely régóta jelen van a hazai kultúrában, és többnyire magányos, bizonyos értelemben elszigetelt szerzőkből áll: Csáth, Krúdy, Hajnóczy, Krasznahorkai (Sátántangó), Gulácsy, Német Sándor, Csontváry, Schmitt Jenő Henrik, Hamvas (a névsor persze nem teljes).

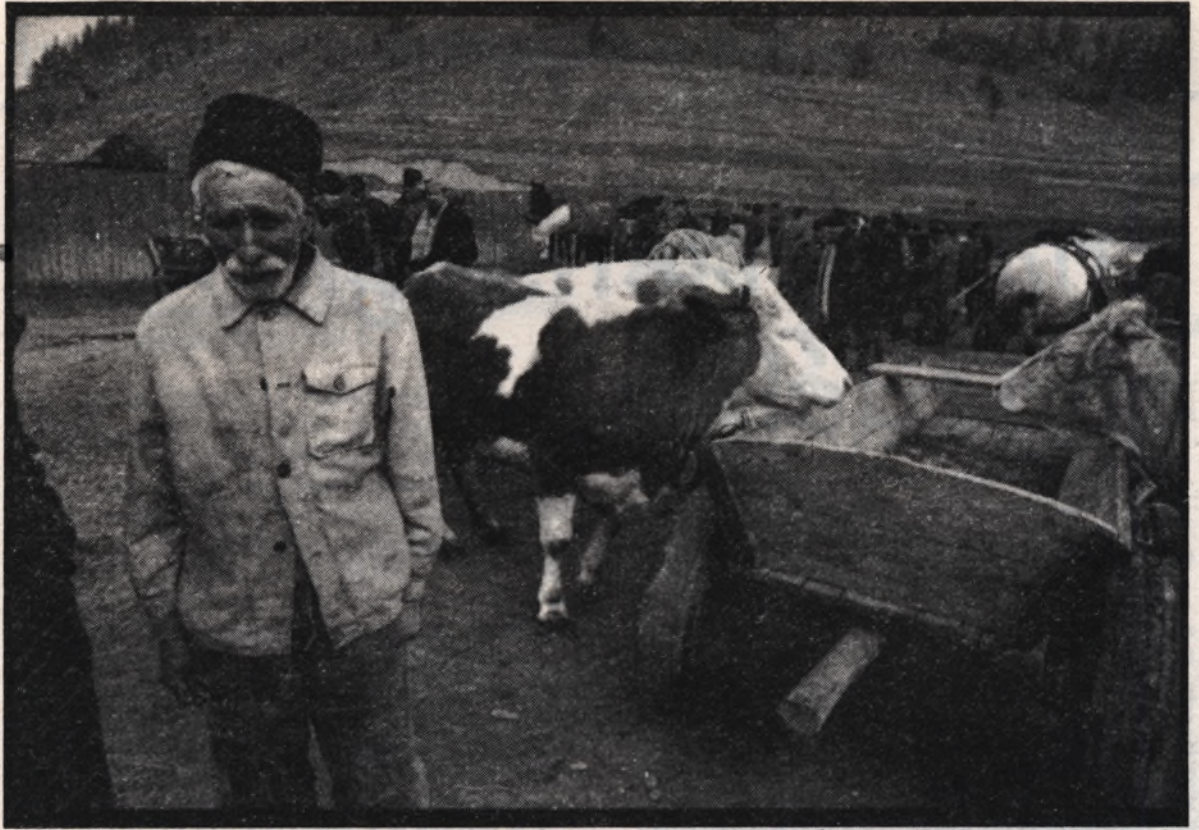
A próza rovatban elsősorban fiatal, alig ismert szerzőket szeretnénk közölni, de örömmel fogadjuk azokat is, akik szimpatizálnak ezzel a gondolatisággal, de már nincs szükségük arra, hogy a Törökfürdő hátsábjain fussanak be. Közölni szeretnénk lírát is, számonként bemutatva egy-egy szerzőt. Jó lenne, ha idővel kialakulna a rendszeresen publikálók kicsiny, de élénk tábora: mi magunk (a szerkesztők) is fiatalok vagyunk, és mint ilyenek kívül vagyunk az „irodalmi közéleten”, de a jövőben sem szeretnénk, hogy a tevékenységünk észrevétlen átcusszanjon az irodalomból az irodalmiság mezejére.

Az esszé rovatban igyekszünk olyan írásokat publikálni, melyek különböző irányból közelítenek meg egy valamilyen szempontból összefüggő problémát: pl. az első szám a posztmodern stratégiával foglalkozik, igyekszik ezt a könnyen letagadható gondolatiságot megragadni, és lehetőség szerint alternatívát kínálni vele szemben. Új dolog, hogy helyet kapnak kultúrantropológiai írások, de lesznek személyes hangvételű, lazább nyelvezetű esszék is (pl. a csodáról, a szigetekről, az ékszerületekről stb.).

A válogatott képanyag mellett képzőművészeti és zenei témájú tanulmányokat is közlünk, melyek főként kortárs jelenségekkel foglalkoznak. Egy rövid rovatban pedig (címe: Álomfigyelő) számról számra változó, de adott témáról szerkesztünk össze rövid (1-1.5 flekknnyi) írásokat. Szeretnénk, hogy az előző számban megadott témára (pl. zenemű, egy mondat, egy szó, festmény) egy idő után már az olvasók küldjenek el apró írásait, ezeket (4-5 db.) egymás mellett közölnénk.

Ízelítőnek pár szerző az első pár szám tervezetéből: próza: Dudás Attila, Bence Ottó, Korpa Artur, Ficsku Pál., esszé: Niedermüller Péter, Hárs Endre, Nagy Attila Kristóf, Grandpierre Attila, Bóna László, Faragó Béla és még sokan (pl. interjú Tatár Györggyel).

Mint minden induló lap, mi is kézirathíánnyal küszködünk, ezért ha a fentiek alapján valakinek megteszik a lap, akkor örömmel várjuk kéziratát. Szerkesztőségi fogadó óra: minden szerdán este 8-10-ig, a Labirintusban (Bp. I. ker. Uri u. 6., a Várban, tel.: 175-6858). A prózáért és az esszéért flekkenként 900Ft-ot tudunk fizetni megjelenéskor.

Szabadság, egyenlőség,

Kotász Zoltán

Engedetlenségi engedéllyel

A polgári szolgálat helyzete Magyarországon

A lelkiismereti szabadság gyakorlati érvényesítésében jelentős előrelépés volt 1989 júliusában a polgári szolgálatról szóló törvény megszületése. Lezárult egy korszak, eltöröltetett egy diktatórikus gyakorlat – mindazoknak, akiknek a meggyőződésével ellentétes a fegyveres szolgálat, a szabadságvesztés elkerülésével lehetősége nyílt egy katonai szervezettől független, civil foglalkoztatónál teljesíthető polgári szolgálat vállalására. Kiss Istvánt (24 éves, grafikus) két minőségében kérdeztem, mint a civil szolgálatból nemrég „leszerelt”, friss tapasztalatokkal rendelkező állampolgárt, és mint az Alba Kör, a polgári szolgálatosok érdekképviseleti szövetségének ügyvivőjét.

– Úgy gondolom, ha a köztudatban kezd lassan kirajzolódni egy kép a polgári szolgálatról, azért a dolog újszerűségéből következően érdemes a fogalmi tisztázással kezdeni...

Kiss István: Bizony, sok a félreértés, s akad néhány makacs tévhit is: A polgári szolgálat, habár ugyanúgy a honvédelmi kötelezettség alapján teljesíthető, mint a katonai szolgálat, független minden katonai szervtől, lényegében egy normál civil munkavégzést jelent. Létezik egy úgynevezett fegyvertelen katonai szolgálat is, amely a „hagyományostól” annyiban különbözik, hogy az ezt teljesítő nem kap fegyveres kiképzést, s általában építő, karbantartó alakulatoknál helyezik el. A polgári szolgálatot gyakran ezzel a fegyvertelen katonaival keverik. A helyzet az, hogy a polgári szolgálatot igénylők többsége éppen azért kérvenyezi ezt a szolgálati formát, mert nem pusztán a fegyverrel, mint eszközzel vannak problémái, a fegyveres testületben való részvétel, egy militarisztikus „gépezet” kiszolgálása, ez jelenthet itt súlyos lelkiismereti konfliktust. Nemzetközi tapasztalatok is igazolják, hogy a fegyvertelen

katonai szolgálat, amennyiben egyedüli alternatíva az ilyen meggyőződésű emberek számára, álmegoldás, és nem szolgál mást, mint hogy az adott ország politikusai fennhangon kijelenthessék, a lelkiismereti szolgálatmegtagadók problémája nálunk megoldódott. Ez volt a helyzet Magyarországon is 1976 és 1988 között.

A polgári szolgálatról, érdekes módon, még mindig felbukkannak egymáshoz képest is szélsőséges tévinformációk. Ami feltűnő, ami közös bennük, hogy mindegyiknek egyfajta hitetlenség az alapja, úgy látszik, még ma sem könnyű felfogni, hogy lehetséges egy civil alternatíva, ami korrekt és működik. Az egyik rémhír szerint a polgári szolgálatos formailag ugyan kikerül a honvédség nyilvántartásából, de katonáéknál azért megvan ezeknek a renitenseknek a különlistája, s a megfelelő csatornákon át gondoskodnak róla, hogy az illetők a kőfejtőbe, hullaházi boncterembe stb. kerüljenek, civil szolgálat teljesítése címén. Egy másik mítosz protekcionista megoldásnak mutatja be a polgári szolgálatot, a befolyásos családok csemetéi hadkötelezettségüket egy polgári munkahelyen, laza körülmények között, munkavégzés nélkül, de adómentes jövedelem, fizetés felmarkolásával teljesítik. A tévinformációk összessége azt bizonyítja, a polgári szolgálat bevezetése óta eltelt időszak nem hozott szemléletváltást, s ma is az az általános nézet a fiatalság körében, hogy nincs mese, annak is el kell menni katonának, aki nagyon nem akar. A többség úgy éli meg a bevonulási kényszert, hogy közben nem érzi, neki is lehet szava, hogy ma már a katonáskodás kérdésében is lehetséges egyfajta egyéni döntés meghozatala, vagyis az állam e tekintetben sem avatkozhat be korlátlanul az egyes ember autonómiájába. A bevezetés idején elmaradt egy széles felvilágosító kampány, aminek sajnálatos következménye, hogy ma is bizonytalan, mikor fog kialakulni a civil szolgálatról egy reális kép a köztudatban.

hadkötelezettség

– Térjünk még röviden vissza a korszakoláshoz. Már szó volt róla, hogy 1976 és 1988 között a fegyvertelen katonai szolgálat intézményesítésével a pártállam megoldottak próbálta feltüntetni a kérdést. Milyen út vezetett a polgári szolgálat 1989-es törvényi elfogadásához, s a szabályozás után milyen gyakorlat alakult ki?

K.I.: A nyolcvanas évek második felében egyre többen tagadták meg nyíltan a katonai szolgálatot, ami oda vezetett, hogy 1988 áprilisában hivatalos adatok szerint 158-an töltötték szabadságvesztésüket a katonai szolgálat elutasítása miatt. Jónéhányan tettek tanúbizonyságot a civil kurázsi, az őszinte kiállás pótolhatatlanságáról, hiszen ezek elszigetelt, egyéni akciók voltak, amelyek kiestek a társadalmi érdeklődés homlokteréből, mégis precedens értékűnek bizonyultak a későbbiekben. A szolgálatmegtagadónak ekkoriban majdhogynem egyetlen erkölcsi támasza az maradt, hogy felkerülnek az Amnesty International lelkiismereti foglyok kiengedését követelő listájára. Ez azt is jelenti, hogy a nyomás elsősorban külföldről nehezedett a rendszerre, az emberi jogokat látványosan nem tisztelő országok nemzetközi presztízse mindig gyorsan apad. A '88-as fordulat, a polgári szolgálat bevezetésének kormányzati felvetése befelé inkább gesztus volt, s az egyházakkal való kiegyezés folyamatába illeszkedett.

A megvalósult törvényi szabályozás fő jellemzője, hogy túlbiztosított. A HM próbált előzetes felméréseket készíteni, milyen arányban számolhatnak a behívandók körében a polgári szolgálatra jelentkezőkkel -irreálisan magas, 15-20% jött ki. A nyugat-európai országok átlaga 3-5% között van. Mindenesetre, az illetékesek megrémültek, s kitalálták, hogy legalább három szűrőt be kell építeni a jelentkezők visszatartására. Az első, hogy a polgári szolgálatot kérelmezni kell -alanyi jogon nem választható-, s a kérelemről, egy gyakran megalázónak is nevezhető procedura után a hadkiegészítő parancsnok dönt, a második az időtartam: a polgári szolgálat 10 hónappal hosszabb a katonainál, a harmadik az anyagi körülmények, a civil szolgálatos a létminimum 50%-át sem elérő illetményéből képtelen eltartani magát, így aki családi vagy egyéb támogatásra nem számíthat, lehet bármilyen lelkiismereti problémája, nem fogja kérvényezni a polgári szolgálatot.

A szabályozásból két egyértelmű, mérhető gyakorlati következmény vezethető le: a polgári szolgálatot igénylők száma jelenleg nem százalékban, hanem ezrelékben mérhető, s az eddigi összes kérelemnek valamivel több, mint a felét elutasították.

– Felvetődik, hogy ilyen csekély számú jelentkező, illetve a vázolt szabályozás mellett indokolt-e a polgári szolgálat intézményének fenntartása? Valós társadalmi igényt elégít ki ez a szolgálati forma?

K.I.: Nézőpontot kell váltanunk, s felmérnünk, mit lát egy mai 18-20 éves, aki szembesül a hadkötelezettség problémájával. Korábban említettem, hogy a fiatalok többsége ma is csak a kényszert érzékeli. Vannak, persze, akik jó mókának találják a katonásdit, de a zöm sodródik, s ha van is különvéleménye, azt inkább megtartja magának, gondolván, a legjobb túllenni ezen a 12 hónapon, s elfelejteni.

Akiben az ellenérzés elér egy olyan fokot, hogy keresni kezdi a mentséget, amellyel elkerülhető a katonai szolgálat, a legkisebb ellenállás irányába fog haladni, s ezt nem is lehet felróni neki. Ha tehát tud szerezni egy orvosi igazolást a katonai alkalmatlanságáról -s a honvédség adatai szerint az utóbbi évek sorozott korosztályainak 40%-a ideiglenesen vagy véglegesen alkalmatlannak minősült- akkor nem fogja a polgári szolgálatot kérni. A polgári szolgálat nem egy praktikus megoldás. Személyes ismeretségeim alapján nyugodtan állíthatom, hogy a civil szolgálat kérelmezése sok esetben egyben kibúvók, kiskapuk elutasítását is jelenti. Ilyen helyzetben ez mindenképpen egyfajta vállalás, amely akár minősítheti is ennek a kisebbségnek a mentalitását. Én azt sem tartom véletlennek, hogy ebben a közegben, az Alba Körben is, milyen sok alkotói, művészi ambícióval megáldott-megvert embert találni.

A válaszra térve: egyértelmű, szükség van a polgári szolgálat intézményére, még akkor is, ha jelenleg csupán néhány százan élnek, élhetnek vele. Igazából még nem dőlt el, meg fog-e nálunk honosodni a civil szolgálat, vagy a hadkötelezettség eltörlése hamarabb köszön ránk, a kérdést alapjaiban érvénytelenítve. A polgári szolgálat hatását sem mérhetjük még le egyértelműen? Konzerválja a hadkötelezettséget, vagy első lépés a bomlása felé? Egyfelől lehetőség nyílik az erőszakmenteseknek a meglévő, de immár civil szolgálattal bővített struktúrába való integrálódásra, s így a kivülmaradás joga csökken, másfelől a struktúra bővítésével, az „ellenzék” egy részének bevonásával homályosabbá válik az általános szolgálati kötelezettség filozófiája, a társadalom szolgálata, vagy a fegyveres honvédelemre való felkészítés az alapmotiváció? Ez egy furcsa helyzet, hiszen a hatalom, miután látja, hogy néhány emberrel nem tud mit kezdeni, kvázi engedélyt állít ki az engedetlenségükre, és kijelenti, hogy mostantól már jogszerűen tagadják meg a katonai

szolgáltatást. Nehéz, és egyre nehezebb lesz fenntartani azt a látszatot, hogy itt egy objektív, pro és kontra elemekkel dolgozó elbírálási folyamat működik, és az engedélyezés alapja a lelkiismereti ok – amely kategóriát a jog egyébként nem ismeri –, illetve az erre való hivatkozás államigazgatási úton korrekten lemerített alaposága.

– Ha valakinek zöld utat kap a polgári szolgálat iránti kérelme, hogyan dől el, hol teljesítheti a szolgáltatást? Valószínűleg olyan helyre kerül, ahol munkavállalókkal dolgozik majd együtt, meg lehet, azonos munkakörben. Mégis, a különböző státuszok eltérő jellege miben nyilvánul meg?

K.I.: A polgári szolgálat helyét a megyei önkormányzat jelöli ki. Mikor a saját esetemben erre került, kellemesen csalódtam, a fővárosi önkormányzat illetékesei nagyon jóindulatúan „ügyintézték”. Eleve volt egy elképzelésem arról, hogy az Országos Műemléki Felügyelőség éppen nekem való hely lenne – előzőleg már hallottam, hogy ők alkalmaznának polgári szolgálatost –, s mikor ezt az önkormányzaton előadtam, mondták, semmi akadálya. Pedig korábban, a civil szolgálat kérelmezése előtt meg voltam győződve róla, hogy egy kórházba, vagy szociális otthonba helyeznek majd, és akkor elég sokat meditáltam azon, érdemes-e kérni a polgári szolgálatot. Vannak ellenpéldák, de az az általános tapasztalat, hogy az elhelyezésnél a lehetőségekhez képest figyelembe veszik az egyéni adottságokat, kívánságokat.

A polgári szolgálatos munkarendjét a foglalkoztató határozza meg – ritkán szokott eltérni a munkavállalótól. Ez esetben is sok múlik a munkatársakon. Nekem szerencsém volt, jó hangulatú társaságba kerültem, ráadásul jobbra olyan munkát bízta rám, ami egyébkény is érdekel. Vítáim, mint a legtöbb civil szolgálatosnak, nekem is voltak, többen próbáltak meggyőzni arról, hogy a katonai szolgálat nevelő hatású, ezért elengedhetetlen a fiatalok számára. Bizony van, aki nehezebben hever ki ilyen témában egy éles szópárbajt, számomra a mindennapi megélhetés több gondot okozott, mint álláspontom erkölcsi és filozófiai védelme. Derűtséget keltett, amint nap-nap után

beszámoltam a kollégáknak, a közértben ezúttal hány forinttal léptem túl az aznapra számított étkezési normámat. Ez az én időmben maximum 85 forint volt, azóta emelték, lehet tán már 130 forint is. Vidéken élő szüleim anyagi támogatása nélkül nemigen vészeltem volna át pl. az áramszolgáltatás bérleményemben való hatósági kikapcsolása nélkül ezt a nehéz időszakot.

Közismert, hogy a polgári szolgálatost alkalmazó intézmények legtöbbször, már jellegéből is adódóan – közhasznú, nonprofit szerv – pénzühányal küzd. Elvileg, a teljesítmények függvényében, adhatnának a polgári szolgálatosnak pénzjutalmat, erre azonban a legritkább esetben kerül sor. Igazuk van, hogy megfognak minden forintot, és nem szórják ki a civil szolgálatosra, akit azért igényeltek, mert jóval olcsóbb egy munkavállalónál, tehát megtakarítanak rajta. A polgári szolgálatosban mindig ott bujkál a kiszolgáltatottság érzése, céltalan mellveregetve olyan kérdésekben követelésekkel előállnia (például az étkezési normájának, vagy a „zsoldjának” emelése), melyeket tételesen szabályoz a törvény, s a foglalkoztató, ha akarna se tudna változtatni rajta.

– Ha valamikor lehetőség nyílik a szabályozás változtatására, hát most jött el az ideje, mikor végre tárgyalás előtt áll az új Honvédelmi Törvény.

K.I.: Az Alba Kör, habár formailag egyesület, működésében és hangulatában inkább műhelyt idéz. Az elképzeléseink kiforrottak, bármikor naprakészen leteszünk egy javaslatcsomagot az asztalra. A polgári szolgálat bevezetése, 1989 óta másodszor kerül a Parlamentben napirendre a honvédelem, s látjuk, hogy az általunk képviselt irányvonal hat, néhány elemében már be is szivárgott a törvénytervezetbe. Azt hiszem, figyelemre méltó, hogy ezt minden handabandázás nélkül el lehetett érni. A választások előtt, 1990-ben a legtöbb párt lelkesedett a hadkötelezettség megszüntetésének gondolatáért. Ma a helyzet jobb, hiszen felesleges – vagy legalábbis korai lenne – felelőtlenül ígérgetni, s így azok támogatják a szolgálat eltörlését, akik komolyan is gondolják.

GYERE INKÁBB HOZZÁNK,

a Harmadik Part szerkesztőségébe

POLGÁRI SZOLGÁLATRA

Beszélgetés a magyarországi szolgálatmegtagadás történetéről

*Résztevők: Merza József, Csapody Tamás és Kiss István. A Szabad Európa Rádió képviseletében Tarr Péter kérdezett.**

M.J.: A szolgálatmegtagadás története elég hosszú, ha arra gondolunk, hogy a katonai szolgálat megtagadását a Jehova Tanúi már a század eleje óta gyakorolják. Igazában véve azonban ez mindig csak egy vékony fonál volt ebben a kérdéskörben, mivel évente körülbelül kétszer 15-20 Jehova Tanúja tett tanúságot lelkiismeretbeli meggyőződéséről. Szélesebb körűvé a gondolat a második világháború után kezdett válni, részben a háború utáni irodalmi alkotások hatása alatt, részben pedig a hazánkba eljutott általános eszmei áramlatok hatása alatt többen elkezdtek gondolkodni azon, hogy jó lenne már olyan magatartást vállalni, amely nem vezet újból és újból háborús konfliktusokhoz és ezt valakinek kicsiben meg kell kezdeni.

T.P.: A második világháború utáni Magyarországon ez ugyancsak vallási mozgalomként volt felfogható avagy volt ennek már valami más indítatója is, Csapody Tamás?

Cs.T.: Közvetlenül a második világháború után kizárólag vallási indítatású volt, tehát úgy, ahogy Merza József említette, a Jehova Tanúi, a reformadventisták és a nazarénusok köréből kerültek ki a szolgálatmegtagadók. Egészen a Bokor katolikus bázisközösség fellépéséig, megjelenéséig így volt, bár ezt nem nekem kellene részleteznem, mivel Merza József volt az első a Bokorból, aki megtagadta a katonai szolgálatot. Korábban Kiszely Károly, aki a Regnum Mariánum bázisközösséggel volt kapcsolatban, tehát szintén katolikus volt, lelkiismereti megfontolásból 76-ban megtagadta a katonai szolgálatot.

T.P.: Merza József, parancsoljál!

* A kerekasztal-beszélgetés 1991. május 13-án hangzott el a Szabad Európa Rádióban. A beszélgetést rövidített és szerkesztett formában, tartalmi változtatások nélkül, az Alba Hírek nyomán közöljük.

M.J.: Nagyon helyes, amit mondasz Tamás, de tegyük azért hozzá, hogy valójában véve a vallási mozgalmak képviselői is annak a szellemiségnek a hatása alatt ébredtek rá a békeszerető magatartás fontosságára, amit a háború utáni irodalom képviselt. Ne felejtkezz meg Heinrich Böll sorozatban írt könyveiről, amelyek azt a katarzist mutatták meg, ami minden tisztességes németben a második világháború után lezajlott, és arról sem, hogy kezünkbe juthattak újból Gandhi könyvei. A hazai irodalomban Illyés Gyula, a „Ditirambus a nőkhez” c. versében oly szépen írta le, hogy nincs értelme a váraknak és az ágyuknak. Déry Tibor, vagy Sánta Ferenc „Az áruló” c. könyvében, mély szellemi megalapozást adott témánknak, amit összevetve azzal, hogy úgy éreztük: meg kell újulnia a hitünknek az evangélium erőszakmentessége alapján, nagyon szépen össze tudunk egyeztetni és így fel tudtuk építeni azt a magatartást, ami hiányzott nekünk. Igazad van, hogy vallásos mozgalmak képviselték az erőszakmentességet mégis azt kell mondanom, hogy nagyon sokat köszönhetünk azoknak a gondolkodóknak, irodalmároknak vagy más jellegű vallási alapozóknak, akik segítettek.

T.P.: Ha a Bokor közösséget említve, eljutunk a 60-as, 70-es évek Magyarorszáig, akkor mit lehet ugyanezen időszak katolikus vagy akár más egyházi vezetőinek a hozzáállásáról mondani? Kik támogatták ekkor az ügyet?

M.J.: Magyarországon sohasem volt népszerű a szelid vallások tana. A magyar katolikus egyház legszebb hagyományai kardforgató királyok nevéhez, szellemiségéhez, gyakorlatához kapcsolódnak. Ahhoz a Szent Istvánhoz, akire természetesen mindig tisztelettel nézünk föl és akit jellemében utánozni kívánunk, de aki egyaránt tudta egyik kezével az evangéliumot fogni, a másikkal pedig parancsot adni arra, hogy vakítsák meg vagy pedig fejézzék le azokat az ellenállókat, akik nem óhajtották a társadalmi rend megváltoztatását. Szent László királyunk magatartása is nagyon kemény volt. A magyar vallásos ember, ha bemegy a templomába és felnéz az oltárképekre, kezükben nagy kardot tartó szenteket lát, s ez meghatározza mind a széles vallásos néprétegek, mind pedig azok vezetőinek a

tudatát. A katonai szolgálat megtagadásának gondolata Magyarországon nem a vallási vezetőség körében ébredt föl, nem talált nála megértésre, és egészen 1988. tavaszáig egyértelmű ellenkezésre talált.

T.P.: Mert mi történt '88 tavaszán?

M.J.: '88 tavaszán már megtörtént az a fordulat, amit rendszerváltásnak nevezünk, s amelyről nem tudjuk pontosan hogyan zajlott le. A mi témánkban a váltás jelei '88 tavaszán mutatkoztak, amikor Grósz Károly sorban magához hívatta a különböző vallások képviselőit, s ekkor a katolikus vallás vezetője, Paskai biboros érsek úr kifejezte azt a kívánságát, miszerint jó lenne megoldani azoknak a katolikus fiataloknak a problémáit, akik lelkiismereti meggyőződésük miatt különböző méltánytalanságokat, bebörtönzést szenvednek, speciálisan azért, mert nem vállalják a katonai szolgálatot. De talán beszéljen erről Csapody Tamás.

Cs.T. Annyi kiegészítést tennék, hogy nemcsak szakokban, prédikációkban és újságcikkekben mutatkozott meg az egyházi ellenkezés a katonai szolgálat megtagadással szemben. Dokumentálni tudjuk azt, hogy püspökök hogyan gondolkodtak erről és mennyire elutasítók voltak egy-egy olyan katolikus szolgálatmegtagadóval szemben, aki hozzájuk fordult segítségért. 1986 októberében egy püspökkari nyilatkozat is született, ami hivatkozott ugyan a II. Vatikáni Zsinat megfelelő részeire, azonban egyértelműen kiolvashatóan és igazolhatóan a katonai szolgálat megtagadása ellen foglalt állást. Ennek egyrészt egyházon belüli vonatkozásai voltak, tehát kifejezetten, bár nem leírtan a Bokor katolikus bázisközösség ellen irányult, így egyházpolitikai lépés volt; ugyanakkor az állam felé pedig olyan gesztust jelentett, amivel az egyház kinyilvánította, hogy szolidáris a fennálló pártállammal ebben az igen súlyos kérdésben is. '88-ban a március 12-i Grósz Károly által létrehozott találkozás hozott bizonyos fordulatot, de meg kell mondani, hogy átöréslől nem beszélhetünk. Ugyanis az egyház nem kezdeményezte a szolgálatmegtagadóknak akár egyházon belüli akár állam felőli rehabilitációját. Ez később megtörtént ugyan, de nem az egyház jóvoltából. Azonkívül én úgy ítélem meg a '88 óta eltelt időszakot, hogy ebben a püspöki kar továbbra is kétértelmű és felemás módon viselkedett, mivel házon belül sem tette meg azokat az intézkedéseket, amellyel semlegesítenék vagy ellenkezőjére változtatnák a korábbi állásfoglalást. A kispapok bevonulásával kapcsolatban, a polgári szolgálat terjesztésével és ajánlásával sem kezdett semmit a püspöki kar. Nem korrigálta '86-os állásfoglalását, azaz nem módosította és nem vont vissza.

T.P.: Az, hogy a '88 tavaszán ez ügyben bekövetkezett fordulat valamelyest egybeesik az akkoriban megfogalmazott rendszerváltással, jelenti-e azt, Merza József szerint, hogy az ügy támogatói valamilyen párhuzamba hozhatók a politikai ellenálló mozgalommal, a demokratikus ellenzékkel?

M.J.: Bizonyára így van, bizonyára vannak olyan összefüggések, amiket még nem látunk tisztán. Világos, hogy az emberi jogok bevezetését elvárták attól a Magyarországtól, amely eldöntötte azt, hogy új módon kíván élni a Kádár-rendszer után. Gondolok a lelkiismereti tiltakozás figyelembevételére, vagy a halálbüntetés eltörlésére és sok más emberi jogra, pld. a gyülekezés jogára. Az az érzésem, hogy a '76-os Helsinki Egyezmény után a helyzet megváltozott, enyhültek a dolgok nem lehetett rendőri eszközökkel fellépni az emberi gondolatok, az emberi jogok ellen. A lassú fejlődés, összevéve azzal, ismétlem, hogy Magyarországon megtörtént egy politikai rendszerváltás, oda vezetett, hogy állami kötelesség is volt támogatni azt a gondolatot, amit a demokratikus ellenzék már a 70-es évek vége óta képviselt, akár a Charta '77-re gondolok, akár hazánkban a „Beszélő” körére, vagy a Dialógus békecsoportra, a 4-6-0-ra a zöldekre, akiknek az akcióprogramjában mind-mind benne volt a lelkiismereti tiltakozás elismerése.

T.P.: Csapody Tamás is így gondolja?

Cs.T.: Igen. én is azt gondolom, hogy mindenképpen egy összeérő folyamatról van szó. érdemes itt névszerint is megemlíteni a 80-as évek

közepéről Tóth Tamást és Keszthelyi Zsoltot, akik nem katolikusok, nem vallási oldalról közelítették meg a kérdést, hanem kifejezetten politikai okból tagadták meg a katonai szolgálatot. Különösen Keszthelyi Zsolt ügye vert föl nagy port itthon és külföldön egyaránt és ő volt az, illetőleg a mögéje tömörülő, nevével fémjelzett bizottság, a Keszthelyi Zsolt bizottság, amely széles nyilvánosságot szerzett az ügynek, és az ellenzék ma is ismert emberei fősorakoztak mögéje.

T.P.: Végülis ez az erjedés elérkezett odáig, hogy megszületett Magyarországon egy törvény, ami engedélyezi a polgári szolgálatot és ami az alternatív katonai szolgálat különböző módzatait vezette be a köztudatba és ugyanakkor a gyakorlatba is. Kiss István, aki eddig szótlánul figyelte beszélgetésünket ebben az időszakba kapcsolódott be ebbe a mozgalomba.

K.I.: Gyakorló polgári szolgálatos vagyok. Ebbe az ügybe oly módon kapcsolódtam be, hogy az elsők között adtam be kérelmet. Rögtön a kezdetnél úgy éreztük, hogy nincs igazán olyan szervezet, ami képviselni tudná az érdekeinket, másrészt nincs olyan hiteles békemozgalom, akkor legalább is nem volt Magyarországon, amely általánosabb célokat is tudna vállalni, egyfajta demilitarizmust, erőszakmentességet, s nemcsak vallási, hanem politikai értelemben is.

T.P.: Csapody Tamásnak van-e arról fogalma, hogy a törvény megszületése után megváltozott-e a polgári szolgálatot kérők motivációja?

Cs.T.: Nem. A törvény már az első, 89-es változatában is úgy foglalt állást, hogy kizárólag lelkiismereti okból engedélyezi a nem fegyveres, vagy a polgári szolgálatot. Ez a kitétel nem változott.

Akik nem ilyen okokból, nem ilyen indíttatásból akarták megtagadni a katonai szolgálatot, azoknak nem volt semmiféle lehetőségük.

T.P.: Akkor végül is mire ad lehetőséget most ez a törvény, milyen a szolgálatmegtagadók jelenlegi helyzete, Kiss István?

K.I.: Csapody Tamás elmondta, hogy a polgári szolgálatot lelkiismereti okokból lehet kérni, de arra nincs kikötés, hogy mit fed ez a lelkiismereti ok. A lelkiismeretet vizsgálni nem lehet. Korábban volt erre kísérlet az úgynevezett lelkiismeretvizsgáló bizottságok formájában, ami a törvény módosítása után szerencsére megszűnt. #gy tapasztalom, legalábbis én, mert pontos adataink erről nincsenek, hogy a polgári szolgálatosok jelentős része, ha vallásosnak mondja magát, kb. 50 %-ban valamilyen katolikus szervezet, leginkább a „Bokor” tagja, de vannak olyanok is, akik nem vallásosak. Náluk a lelkiismereti ok más, pld. pacifista meggyőződésből, vagy egyéb okokból fakadhat.

T.P.: Merza József, milyen tapasztalatai vannak, milyen lelkiismereti okokat fogadtak még el ezek a bizottságok?

M.J.: Nagyon jó, hogy hazánkban hamar túljutottunk a lelkiismeretvizsgáló bizottságok korszakán. Ezek eltörléséért, pld. Nyugat-Németországban elég széleskörű kampány folyt és nagy irodalmi küzdelem is. Jó, hogy ez Magyarországon egy vagy két menetet tartott, gyakorlatilag körülbelül egy évig és vége van, hiszen a lelkiismeret szondázása egyrészt az emberi személyiségbe való beavatkozás, másrészt elvégezhetetlen művelet, azonfelül, hogy mindenki tudomásul vette — akár a honvédelmi minisztériumról volt szó, akár teológusokról —, hogy a lelkiismeret definíciója teljesen bizonytalan és nem egységes, ha egyáltalán van. Egyesek számára nem is volt. De arra mégis jó volt ez az egy év, hogy lássuk, hogy abból a 400 jelent-

kezőből, akik polgári szolgálatot kívántak végezni, hányan teljesítették pontosan azt a követelményt, amire a vallási alapra épített lelkiismereti tiltakozás vonatkozik. Ezek száma, megítélésem szerint 10-15 % volt. A többiek szociális, egészségügyi és más érveket soroltak föl, akár odáig, hogy filozófikus szinten mozgó társadalomelméleti megalapozást nyújtottak és ezzel támasztották alá lelkiismereti döntésüket. A zöm azonban a hadseregtől való menekülést látott itt, és titokban abban reménykedett, hogy talán dolgozhat és pénzt kereshet, s ebből pld. anyagilag rendben tarthatja a családját. Idén februárban, már a bizottságok megszűnte után a behívott több, mint húsz ezer fiatalból mindössze ketten kérvényeztek polgári szolgálatot. Szeretném hangsúlyozni, hogy a két polgári szolgálatos világosan mutatja, hogy addig, amíg a papok, lelkipásztorok és más egyházi vezetők között nincs egy, aki a szószékre felmenvén elmondaná, hogy vallásának, vallása Alapítójának az az üzenete az emberiség számára, hogy meg kell bocsájtani, hogy le kell tenni a fegyvereket és a kérdéseket erőszakmentes úton kell megoldani, addig nem ér semmit ez az egész polgári szolgálat. üres keret, vagy üres szoba az, amit csinálunk, ahová néhány bolondos ember besétál, de nincs társadalmi megalapozottsága a kérdésnek. Az egyházaknak feltétlenül újra kell gondolni azt hogy mit csinálnak, hogyan biztosítják újból és újból ideológiailag a hadsereg létét, annak a hadseregnek a létét, amelyik ha megvan, akkor működni kíván, pénzt rabol, embe-
reket kíván ölni. Itt kell végre szemléleti változásnak történni a történelmi egyházak magatartásában, mert különben hiába imádkozza Vas István a Szent Péter templomban azt, hogy a történelem önmagába visszaforduló vonalát az Isten törje szét, mert nem az Istennek kell ezt szétörmi, hanem nekünk, embereknek! Ennek a kérdésnek új megalapozása a történelmi egyházak alapvető, súlyos kötelessége.

HOGYAN JELENTKEZHETSZ POLGÁRI SZOLGÁLATRA?

Tudod-e, hogy a Magyar Köztársaság alkotmánya 70/H..(2) pontja szerint nem kötelező a katonai szolgálat, mert lelkiismereti okból polgári szolgálatot választhatsz helyette?

A kérelmet írásban vagy szóban terjesztheted elő az illetékes hadkiegészítési parancsnokságon, illetve bevonulás után a laktanyában, egészen a katonai eskü letételéig. Ebben az esetben azonnal haza kell küldeniük, és a kérelem végleges elbírálásáig nem hívhatnak be újra.

A kérelemnek tartalmaznia kell a főbb személyi adataidat, egy önéletrajzot és azt, hogy miért kéred a polgári szolgálatot. Ha nem lelkiismereti okra hivatkozol, kéreledet el fogják utasítani!

Az engedélyezés után a munkahelyet a lakóhelyed szerinti önkormányzat jelöli ki — a gyakorlat szerint képzettségnek, érdeklődésnek megfelelően. A polgári szolgálat időtartama 22 hónap, amit 5 napos munkarendben, heti 40 órában kell teljesíteni szociális, egészségügyi vagy más, nem nyereségéрдékel, közhasznú munkán (pl. környezetvédelem, kultúra).

Minden anyagi juttatás és kedvezmény ugyanaz, mint sorkatonai szolgálat esetén.

A kérelem elutasítása esetén polgári bírósághoz fordulhatsz. Ha elutasítanak, ha a kérelmezés során bármilyen visszaélést tapasztalsz vagy segítségre van szükséged, kérünk keress meg minket a következő címen egyikén:

Alba Kör Budapesti Csoportja, VI. kerület, Nagymező u. 17. Pénteken 17-19 óra.
Kotász Zoltán, Budapest, 1125 Tusnádi u. 47. II. 7., Telefon:156-1069.

Az erőszakmentesség evangéliuma

Talán nem szerencsés ez a kifejezés: „erőszakmentesség”. Mindig elégtelen a negatív meghatározás; nem fejezi ki magatartásunkat, ha csak azt mondjuk meg, mi nem az. A kifejezés maga fordítás. A szanszkrit ahimsa szó szerinti fordítása (a privativum, és himsa: ártás, erőszak). A kifejezésből eredő félreértések elkerülése végett Gandhi maga új szót alkotott irányának jellemzésére: satyagraha (satya: igazság, és agra: ragaszkodás, csatlakozás). Maga mondja: „a szó etimológiai jelentése: az Igazsághoz tartani magunkat — és ebből kifolyólag: az Igazság Ereje”. Talán kár, hogy a másik kifejezést tartottuk meg, és nem ezt. Minthogy azonban az ahimsa szó ment át a köztudatba és a szótárakba, azt kell megtartanunk, de pozitív és építő értelemben.

Határozzuk meg tehát az erőszakot, amely ellen küzdeni akarunk. Legtágabb értelemben az erőszak koncentrált akarat, mely minden erejét latba veti a megkívánt tárgy meghódítására. Ez az intenzív akarás nem rossz, sőt kifejezetten jó. Ilyen értelemben mondta Jézus:

„a mennyek országa erőszakot szenved és az erőszakosok ragadják el azt” (Mt 11,12) Nem ezzel az erőszakkal — amelyet Jézus is megdicsért — állítjuk szembe az erőszakmentességet. De ha elferdül akaratunk, ha mindent el akar pusztítani, ami terveinek útjában áll, főleg ha a másik ember testi-lelki integritása ellen irányul, akkor már rossz az erőszak. Ha ebben a klasszikus értelemben használjuk az erőszak szót, akkor állíthatjuk vele szembe az erőszak-mentességet.

Az ilyen erőszak nem csupán fegyverek használatára értendő, hanem többé-kevésbé leplezett politikai és gazdasági struktúrákra is. Az erőszakmentesség nem csupán háború és terror ellen irányul,

hanem intézményesített és törvényesített politikai és gazdasági erőszak ellen is. Ezek legalább annyira fenyegetik a személyiséget, mint a háború. Az erőszak tettei előtt az erőszak szituációjára kell irányítani figyelmünket, mert az előbbiekből többnyire az utóbbiból következnek.

Az erőszakmentesség célja nem csupán az, hogy gyilkos erőszak nélkül oldja meg a konfliktusokat. Elettémódot, társadalmi magatartást akar kialakítani, melyben a személyek közötti relációk alapja a szolidaritás és a testvéri osztozkodás. Ez a gondolkodás és elkötelezettség két olyan tengelye, amelyek nem lehetnek meg egymás nélkül. Az erőszakmentességet csak ezzel a kettős polaritással érthetjük meg helyesen.

Az erőszakmentesség nem cél, hanem eszköz. A cél: az igazságosság, a béke, a testvériség. De ép-

„Ha a béke embere kevésbé élő, mint a háború embere, azt kell gondolnunk, hogy nincs meg benne az igazi béke.”

pen ezeket a célokat csak igazságos és békés eszközökkel érhetjük el, olyanokkal, melyek a testvéries élethez illők, tehát erőszakmentesek. Nem másodlagos kérdés az, hogy milyen eszközöket alkalmazunk. „A cél — mondja Gandhi — úgy rejlik az eszközben, mint fa a vetésben.”

Tizenhat évszázada azt gondoljuk, hogy a becsület, az erény, a bátorság azt kívánja, hogy visszaüssünk. Azt gondoljuk, hogy az erőszakmentesség gyöngeség, félelem, gyávaóság. Persze, ez is lehetne, amint a szerelem visszautasítása is lehet félnétség, félelem, tehetetlenség. Ne tévesszük össze az erőszak-mentességet az olyasféle pacifizmussal, amely azért nem akar csak ölni, mert fél a haláltól. Gustave Thibon ezeket írja a II. világháború után: „Ha a pacifista intelmekben, az egyetértésre és szeretetre való felszólításokban többnyire nincs vonzóerő és tekintély, ez azért van, mert akik hirdetik,

* kivonat a szerző azonos című könyvéből (A cikk megjelent az Alba Hírek 1993. évi 1. számában)

a háborún kívül, és nem a háború fölött állnak. Ha a béke embere kevésbé él, mint a háború embere, azt kell gondolnunk, hogy nincs meg benne az igazi béke. Semmit sem várhatunk olyan rendszertől, amelybe azok menekülnek, akik félnek az ütlegektől és csak kíméletért könyörögnek. Az erőszakból felfelé és nem lefelé kell kiszabadulnunk.”

Vonjuk le tehát a következtetést G.Gasdorf sorai-val: „Van tehát olyan erőszak-mentesség amely megelőzi az erőszakot, amely csak gyávaság, képtelenség arra, hogy erőszakkal erőszakot állítson szembe, annak visszavonulása, aki enged az erőszak törvényének. De a hiteles erőszak-mentesség ezzel szemben túlhaladja az erőszakot, megzabolázott és túlhaladott erőszak, amely személyiségünknek erőtartalékot ad. Az erőszak mindíg szenvedély; az erőszak-mentes szublimálja ezt a szenvedélyt és ezzel felsőbb tekintélyt szerez.”

Ha a jogos önvédelem nevében visszaütünk, akkor a másik már igazolhatja önmagát; és nem tudatosíthatja igazságtalanságát. Mert mihelyt ütöttünk, már számára is fennáll a jogos önvédelem esete, és mostmár ő is „kénytelen” ütni. Erőszakunk igazolja az övét, és lehetetlenné válik a kibékülés. Ha visszaütünk, bűnrészesekké válunk, és a végtelenségig állandósítjuk az erőszakot. Minden erőszakossá vált emberi konfliktusban mindkét fél ürügyet talál a másik igazságtalanságában és erőszakában ahhoz, hogy még nagyobbakat kövessen el. A sok ütlegelés közepette talán már azt sem tudják, hogy min vesztek össze, és így az erőszakosabb fog győzni, nem az igazságosabb.

Az ember olyan, hogy felebarátjával többnyire úgy viselkedik, ahogy az vele szemben. Az erőszak erőszakot vált ki, a bizalmatlanság bizalmatlanságot, a jóság pedig jóságot, a szelídség szelídséget. Lao-ce írja: „Jó vagyok azokhoz, akikben jóság van; jó vagyok azokhoz, akikben nincs jóság; és így győz a jóság. A jóhiszeműeknek jóhiszeműséget adok; a rosszhiszeműeknek jóhiszeműséget adok; és így győz a jóhiszeműség.”

Nem állíthatjuk azonban, hogy az erőszakmentesség hatékonysága abszolút, és hogy szükségszerűen győzelemre vezet ellenfelünkkel szemben. Óvakodjunk az erőszakmentes triumfalizmustól is.

Az erőszakmentesség lényegében felhívás, amelyet ellenségünk lelkiismeretéhez és szabadságához intézünk, hogy az felismerje igazságtalanságát, és lemondjon a rosszról. De szabadságában áll, hogy visszautasítsa felhívásunkat, és megmaradjon a rosszban.

Az erőszakmentesség szeretet, és csak a szeretet, vagyis a szabadság eszközeit használhatja; mert csak ezek tartják tiszteletben az egész embert. Az erőszak gyökeresen rossz, mert elpusztítja a szabadságot, megszakítja a párbeszédet és lehetetlenné teszi a kibékülést. Ilyen értelemben az erőszak mindíg hatástalan; mindíg kudarc. Az erőszak elítél, az erőszakmentesség nem ítél, hanem megérteni próbál. Az erőszakmentesség lehetővé teszi a barátságot, még ellentétek közepette is. Akármilyen erős legyen az ellentét, az erőszakmentesség akkor is felhívás a békülésre, és a barátságra. Az erőszakmentesség révén megtagadtam, hogy ellenségévé váljak ellenségemnek; nem megyek bele a „játékba”, nem leszek bűntársává; udvariasan kijátaszom. Ha meg akar ölni, övé a gyilkosság minden felelőssége, nem háríthatja rám, még részben sem. De feltétlenül nem ekedályozhatom meg gyilkosságát. De halálom sem teszi lehetővé kibékülésünket. Barátságom a halálon túl is üldözi.

Nem tudunk újabb, igazságosabb emberi reláció-

kat létrehozni, a feszültség, a konfliktus, az ellenesség átmenete nélkül, amely nem csupán védekezésre, hanem támadásra is rászorít. A szeretet nevében nem irthatunk ki magunkból minden agresszivitást, persze a szónak abban a tág értelmében, amelyben a pszichológusok is használják: a küzdőképesség, a jogaim megvédése érdekében. „Ezerszer inkább kockáztatnám az erőszakot, mint egy egész faj elférfiatlanodását”, mondta Gandhi, amikor felkészítette India népét a jogaiért folytatandó erőszakmentes harcra.

Az evangéliumi erőszakmentesség ugyan arra ösztökél, hogy odatartsuk bal arcunkat, ha a jobbat megütötték, és hogy türelemmel viseljük az ellenség okozta szenvedést, de arra is ösztökél, hogy erőteljesen leleplezzük az igazságtalanságot, amikor mindenki más megalkudna vele. Az erőszakmentes akciónak akkor az a célja, hogy nyilvánosságra hozza azt az igazságtalanságot, amiről nem tudnak, vagy nem akarnak tudni, és hogy felébressze az emberek lelkiismeretét. Az erőszakmentes akció követi Jézus magatartását, aki leleplezi a kereskedők botrányát a Templomban, mert latrok barlangjává tették Isten házát, anélkül, hogy a zsidók észrevették volna.

Gandhi és mindazok, akik kipróbálták az erőszakmentes küzdelem eszközeit, az igazság erejére alapozták akciójukat, de ezekben az akciókban az ellenfél világosan ellenfél. Ezeknek az erőszakmentes akcióknak is megvannak a maguk fegyverei. Ezek is harc, erőpróba. Az erők ténylegesen összeütköznek, sőt még „kényszerről” is beszélhetünk, amennyiben szó lehet az igazságosság és az igazság „kényszerítő” erejéről. Az erőszakmentes küzdelem nem teszi fölöslegessé az emberi agresszivitást, hanem szublimálja azt, és az igazságosság és megbékélés erejévé változtatja.

Gyakran szemére vetették a katonaság-megtagadóknak, hogy azért nem akar ölni, nehogy megöljék, tehát gyáva és dezertáló. Természetesen, ez egyes esetekben lehetséges. Akiknél ez fennáll, azt kellene tanácsolni, hogy inkább legyenek katonák, küzdjék le előbb félelmüket mert igazolhatóbb az erőszak mint a gyávaság.” Tudom — mondja Gandhi —, ha választanom kellene gyávaság és erőszak között, az erőszakot választanám.” De nem lenne becsületes dolog azt állítani, hogy egyesek magatartása jellemzi az összes többiét is. Mindenütt vannak hamisítók és gazemberek, de ezek nem diszkreditálhatják azokat, akik teljes jelentőségében vállalják a tanúbizonyosságot. A rossz keresztények léte sohasem volt bizonyíték a kereszténység ellen, és ugyanez áll a megtagadókra és a megtagadásra.

Valójában majdnem mindig több bátorság kell a tiltakozáshoz, mint ahhoz, hogy úgy tegyünk, mint mindenki. „Kevésbé valószínű — írja Lanza del Vasto —, hogy a gyáva szembeszálljon az egész világgal, nyíltan. Inkább azt választaná, hogy dezertáljon, vagy betegségét szimuláljon, hogy fel-

mentsék, vagy legrosszabb esetben, lőgjon a kaszárnyában, és elbújjon a csatában.” Ami igazolja a katonaság megtagadását, nem annyira a haláltól vagy öléstől való borzadás, hanem az igazságosság és béke előmozdításának szándéka kizárólag igazságos és békés eszközökkel, amelyek már önmagukban sem tagadásai azoknak az érdekeknek, amelyeket meg akarunk védeni. A háború egyszerű elítélése még sohasem akadályozott meg egyetlen háborút sem.

A katonaság-megtagadást nem igazolhatják antimilitarista érvek. Az antimilitarizmus nem csupán fölösleges, hanem igazságtalan, becsstelen is. Nem helyezhetjük egy nivóra a katonát meg a gyilkost. Igaz, hogy a háború emberek lemészárlása, de nem csupán ez, és ezt a katonaság-megtagadónak mindenki másnál jobban el kell ismernie, azért, hogy magatartása hiteles legyen. Minden erőszak embertelen, de nem egyenlő fokban, és a katona nem gonosztevő. Ezek az emberek számos esetben nagy bátorságról és nagy lelki nemességről tettek tanúbizonyosságot katonai szolgálatuk teljesítésében. Amikor a pacifisták a háborúban csak a gátságot látták, nem csak magukat ítélték arra, hogy őket ne értsék meg, hanem önmagukat is becsapták. Diszkreditálni kell az erőszakot, de nem szabad beszennyezni azokat, akik nem tudják, hogy másként is tehettek volna, és azt hitték, kötelességüket teljesítik.

A katonaság-megtagadó vigyázzon arra, hogy ne zárkozzon be a „prófétai” magatartásba, nem az a dolga, hogy abszolút elvekre hivatkozzon és azok nevében ítéljen el bárminemű erőszakot. Elkötelezettségét állítsa be korának és nemzetének szituációjába. Ne általában az erőszak ellen tiltakozzék, hanem meghatározott erőszak ellen. Nem annyira az a hivatása, hogy korát emlékeztesse az erkölcs törvény abszolút voltára, mely minden emberi élet tiszteletét parancsolja meg, mint inkább, hogy bebizonyítsa, hogy ezt az erkölcsi törvényt lehet alkalmazni korának és országának történelmi realitáiban. Hiszen sokan elismerik, hogy tényleg fennáll az erőszakmentesség abszolút eszménye, még szükségesnek mondják az erőszak alkalmazását, amíg „az emberek olyanok, mint amilyenek és a világ olyan, mint amilyen”.

Mindez világosan mutatja, hogy a katonaság-megtagadó nem elégedhet meg olyan állapottal, mely számára megengedné, hogy ne vonuljon be, és ne vegyen közvetlen részt a háború előkészítésében. Ezzel éppen a katonaság-megtagadás értelmében tévedne, ha azt gondolná, hogy az ilyen állapot már megoldás. Hiszen ez csak negatív személyes magatartás volna, éppen az, amit általában szemükre hányanak. Akármilyen feladat, akármilyen szolgálat nem tesz eléget a katonaság-megtagadó elkötelezettségének a béke szolgálatában. Az a fontos, hogy éppen abban az irányban fáradozhassek, amelyre tiltakozása is vonatkozik.

„Az erőszaknélküliség jóakarát minden étellel szemben. Tiszta szeretet.
Fölleltem a hinduk szent írásában, a Bibliában és a Koránban.

*Az erőszakmentesség a tökélynek egyik állapota. Jelenti a célt, amely felé az emberiség halad — ha öntudatlanul is. Nem, az ember nem válik istenivé, ha eléri azt a fokot, hogy a hibátlanság megtestesítője lesz. De csak akkor válik igazán emberivé.”
(Mahatma Gandhi)*

ALBA KÖR — ERŐSZAKMENTES MOZGALOM A BÉKÉÉRT

Az Alba Kör kettős céllal alakult meg 1990 májusában, egy független erőszakmentes békemozgalom elindítására, illetve a katonai szolgálatot elutasítók érdekképviselésére és tájékoztatására.

Hisszük, hogy az emberekben megvan a vágy az erőszakmentes, emberi életre, és azt akarjuk, hogy ez ne csak vágy, hanem tudatos és természetes életforma legyen. Szeretnénk, ha mindenki számára nyilvánvalóvá válna, hogy az erőszakmentes élet és a békéért való cselekvés nemcsak hosszútávú, jövőbeli hasznot hoz az emberek számára, hanem mindenkinek személy szerinti, jelenidejű és alapvető érdeke.

Mivel a jó cél sem szentesít minden eszközt, fontos kiemelni, hogy mi erőszakmentesek, és nem pusztán erőszakellenesek vagyunk. Az Alba Kör nem kíván erőszakos módon szembenállni, ellenkezni senkivel, hanem pozitív megközelítéssel szólni és tenni céljainkért. Igyekszünk jó példával elől járni, mind javaslatainkban, nyilatkozatainkban, mind rendezvényeinkben, demonstrációinkban.

1989 óta Magyarországon is törvényadta lehetőség van arra, hogy akik lelkiismereti okokból elutasítják a katonaságot, polgári szolgálatot teljesíthessenek. Az Alba Kör vállalja és feladatának tekinti ezeknek a fiataloknak a segítségét és képviselését. De a polgári szolgálat is kényszerszolgálat! Elfogadhatatlan, hogy embereket bármilyen szolgálatra kényszeríthessenek, ezért alapvető fontosságú az általános hadkötelezettség eltörlése. Szükségesnek tartjuk, hogy a nemzetközi leszerelési folyamatokkal összhangban minél előbb kialakuljon egy demilitarizált Magyarország. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez távlati cél, amelyet nem radikális változtatásokkal, hanem folyamatos és kitarató munkával, lépésről lépésre lehet csak elérni.

De mit is tettünk ezért? Teljes jogú tagjai vagyunk a WRI-nek, a Háborút Ellenzők Nemzetközi Szövetségének. Alapítótagjai vagyunk az Erőszakellenes Fórumnak és az Alternatív Hálónak, amelyekben igyekszünk a rokon törekvésű szervezetekkel együttműködni. Szerveztünk békés demonstrációkat, például a Hiroshima-napot és a Fegyvertelen Erők Napját, szolidaritási tüntetéseket nagykövetségek előtt, konferenciát a békére nevelésről, Játékfegyverért Palacsintát akciót a gyerekeknek. 1991-ben mi láttuk vendégül az ICOM-ot, a Katonai Szolgálatmegtagadók Nemzetközi Találkozóját. Tizenegyezer aláírást gyűjtöttünk össze és adtuk át az Országgyűlésnek az általános hadkötelezettség eltörléséért. Állandó, in-

gyenes információs és jogsegélyszolgálatot hoztunk létre a polgári szolgálatot kérelmezők részére.

De talán fontosabbak ezeknél a jövőre vonatkozó terveink. Mindenekelőtt szeretnénk jóval hatékonyabban dolgozni, megerősödni. Ennek érdekében hozzuk létre az Erőszakmentességért Alapítványt. Ezen keresztül szeretnénk például a mostaninál jóval jelentősebb példányszámban terjeszteni az Alba Kör folyóiratát, az Alba Híreket. Szeretnénk, hogy Budapesthez és Szegedhez hasonlóan az ország nagyobb városaiban működjön helyi csoportunk. Folytatjuk az általános hadkötelezettség elleni kampányunkat. Továbbra is fogunk rendezvényeket, békés demonstrációkat, beszélgetéseket szervezni az egész ország területén. Minden ötletet, javaslatot, levelet, cikket, meghívást és segítséget szívesen fogadunk.

Az Alba Körben különféle meggyőződésű emberek dolgoznak együtt, de maga a szervezet politikai és világnézeti irányzatok felett áll. Természetesnek tartjuk mindenféle másság tiszteletét, ezért sem lehet probléma köztünk a különböző vallási és politikai indíttatás. Az erőszakmentesség egyszerre cél és eszköz, és ez közös mindannyiunkban.

Amennyiben érdekel a munkánk, vagy szeretnél kapcsolatba lépni az Alba Körrel, az alábbi címeken és helyeken tudsz elérni minket:

POSTACÍM: ALBA KÖR, 1461. BUDAPEST, Pf. 225.

Budapest — találkozó a Jogsértettek Egyesülete Irodájában,
VI. Nagymező u. 38. fsz. 17. minden páros pénteken 17 órától.
— Farkas István,
tel.: 166-5011/2209

Szeged — találkozó az Ifjúsági Házban, Felső-Tiszapart 2.
Minden csütörtökön 18 órától. — Czákó László, Lomnici u.
25/a. 6723
tel.: 62-484-415

Debrecen, Berényi András, Ember Pál u. 19. 4028
tel.: 52-324-533

Győr, Babos István, Mester u. 36. 9023
tel.: 96-320-840

Sopron, Zsubrits Attila, Ágfalva, Fenyő u. 24. 9423
tel.: 99-333-100

Zalaegerszeg, Bischoff Róbert, Becsall út 52. K 195. 8900
tel.: 92-317-932/otthon, 92-314-120/mh.

Kiszely Károly

A magyar utolsó

Ausztriában, az Alpok országában még egyetlen nemzetközileg elismert nemzeti parkot sem sikerült létesíteni a magánbirtokosi viszonyok miatt.

Az erdők, rétek, szántóföldek magánkézbe adása igen-igen megnehezíti új természetvédelmi és tájvédelmi területek létrehozását, és gyakorlatilag lehetetlenné teszi új nemzeti parkok létesítését.

A békés polgár bizonyosan meglepődik ezen az állításon, hiszen milyen értelmes érvet is lehetne találni természeti értékeink maradékának megmentése ellen? Csak hogy a kérdés nem csupán józan ész függvénye.

Ha a magyar természetvédelem és tájvédelem helyzetét összevetjük a szomszédos Ausztriával — ahol az erdők, rétek, legelők, szántóföldek döntő része magánkézben van — megdöbbentő tényeket tapasztalunk. Ausztriában, az Alpok országában egyetlen egy nemzetközileg elismert nemzeti park sincs, bár húsz éve ígérgetik a pártok nemzeti parkok létesítését. A szó szerint mesébe illő alpesi és alpok aljai településeket és festői épületeket — a táj fő jellegzetességeit — eltörölték a föld színéről. Természetbe illő stílusos alpesi házat már csak fényképen vagy egy-egy egészen eldugott zugban találhatunk. A legutolsó, még megmenthető épületeket napjainkban bontják. A génbankokat is jelentő, a tájnak arculatot adó, régi sokféle fajtából álló parasztyümölcsöket — melyeket a reklámáradat „túlhaladottként”, alantasként pelengérez ki — markológépekkel tépték, tépik ki, s lassan nyomuk sem marad. (Dél-Burgenland egykor magyar, szelíd szépségű tájain a tornácos házak lerombolása után a cseresznyefákat is kiirtották. Az üzletekben már csak külföldi cseresznye kapható a banán árának 8-10-szereséért.) A nemzeti parknak javasolt területeket fölfokozott lendülettel betonozzák, aszfaltozzák, szállodákkal, épületförmedvényekkel építik tele. Az ellenérdekeltebb lobbik sífölvonókat, libegőket, intenzív állattenyésztő telepeket, ipari és sportlétesítményeket telepítenek ezekre a területekre, hogy a nemzeti parkká nyilvánítást értelmetlenné, végleg lehetetlenné tegyék. A helyi lakosság és a helyi önkormányzatok még az egyszerű tájvédelmi és természetvédelmi területek létesítését is hevesen ellenzik az anyagi ellenérdekeltség és a magánbirtokosi viszonyok alapján (hogy a vadászlobbi befolyását ne is említsük). Miért? Ha az erdők, rétek, legelők, szántóföldek magánkézben — vagy a helyi önkormányzatok kezében — vannak, tulajdonosaik érthető módon a lehető legnagyobb anyagi hasznot akarják belőlük húzni. Intenzív erdő-, legelő- és földművelést szeretnének folytatni, az ártereket, mocsarakat, nedves réteket lecsapolni, a folyókat az érdekelt lobbi közbenjárására „szabályoztatni”, a patakokat „praktikusan” kiegyenesíteni, hétvégi házakat építeni, ill. területeiket ilyen célokra magas áron eladni vagy bérbeadni, minél több utat építtetni, melyek egyre nagyobb forgalmat vonzanak stb. Magyarán az ingatlanok magántulajdonosi rendszere — ARÁNYOS természetvédelmi biztosítékok híján — a rövidtávú gazdasági érdekeknek még az eddiginél is nagyobb fokú, sőt elsőprő uralmával jár. Mindez pedig azt eredményezi, hogy gyakorlatilag mindenki anyagi (és a szavazatok száma révén politikai) ellenérdekeltségbe kerül a természetvédelmi és tájvédelmi szempontokkal.

A helyzetet még tovább bonyolítja, hogy a magánbirtokosi viszonyok között rendszerint sok tulajdonossal kell(ene) megegyezni a kérdéses terület természetvédelem alá helyezéséről, márpedig ez szinte lehetetlen. Még olyan gazdag ország, mint Ausztria is alig-alig tudja összegazdálkodni a pénzt a védelemre javasolt területek bérletére, nemhogy megvásárlására. Ráadásul másféle lobbik nyomást gyakorolnak olyan irányba is, hogy az esetleg előteremtett pénzt mégse természetvédelemre költse az állam. A sok tulajdonossal folyó egyezkedés pusztán koordinálása is zűrzavaros: egyikük csak bérbeadni, másikuk csak eladni haj-

természetvédelem lehetősége

landó területeit, a harmadik egyikre sem áll rá, a negyedik vagy bérbeadná vagy eladná, ám csak igen magas áron. Ennek hatására viszont mások is kezdenek nagyobb árat követelni stb. Ismétlem, mindez még Ausztriában is leküzdhetetlen nehézségeket jelelt. Hát akkor mire számíthat a gazdaságilag jóval hátrányosabb helyzetű Magyarország természetvédelme? „Vért izzadunk” — mondja Csoknyai Péter Burgenland tartomány természetvédelmi kormányfőtanácsosa. „Könnyű ott, ahol egy tulajdonos van, s annak is szinte csak önmagával kell megállapodnia” — utal nosztalgikusan a most még meglévő, de soha vissza nem térő magyarországi alkalomra.

Valószínűleg a fertő-tavi lesz majdan az első — nemzetközi normák szerint — elismert nemzeti park Ausztriában. És nem véletlen, hogy éppen a fertő-tavi. A jövőbeni nemzeti park területének legnagyobb része Esterházy-birtok, így a bérleti szerződés megkötése egyszerűbb ám a bérleti díj így is sokmillió schillingre rúg majd évente.

Erhard Krauss, a WWF ausztriai csoportjának vezető aktivistája arra hívta föl a figyelmet 1987-ben, hogy aligha található Ausztriában már olyan természetes erdő, mint Magyarországon a Bükk, s amikor ott járt, alig hitt a szemének. Akkor még értetlenkedtem, és vitába szálltam vele mert sehogyan sem fért bele e tény a demokráciáról alkotott sablonos elképzeléseimbe. Ma már hatodik éve élek Ausztriában, s tudom, hogy a figyelmeztetés igaz (volt). Erhard Krausstól tudtam meg, hogy az ausztriai természetvédelem eddigi legnagyobb eredményei szégyenszemre a diktatúra éveitől születtek.

E megállapításnál érdemes egy pillanatra megállnunk és elgondolkoznunk. Nem arról van szó, hogy a demokratikus jogállam alkalmatlan volna a természetvédelemre, hanem arról, hogy a vonatkozó jogállami garanciák hiánya miatt a polgári de-

mokráciák legtöbbje a természetvédelem terén nem működik jogállamként. A jogállam jelenleg megszokott formája, a természetvédelem és a jövő nemzedékek vonatkozásában, csak (gazdasági) diktatúra: lábbal tiporja, és még csak elméletileg sem ismeri el a jövő nemzedék jogait, az ember szempontjából is nélkülözhetetlen ökológiai rendszerek létehez való jogát, fűtül a hosszú távú érdekeinkre és a természeti értékekre, az ép természeti környezethez való jogot nem ismeri el alapvető emberi jognak. Pedig ezt a demokrácián tatóngó intézményi és joghézagot ki lehetne tölteni egy független, meghatározott jogkörű, bizonyos helyzetekben vétőjoggal is rendelkező országos és helyi szószóló-rendszerrel. A természetvédelem helyzete azért is aggasztó, mert a környezetvédelmen belül, és a környezetvédők között is háttérbe szorított kérdés, — a demokráciákban és piacgazdasági-

„Ausztria látszólagos tisztasága is otromba
bűvészkedés eredménye
a szegények rovására”

magánbirtokosi viszonyok között talán még inkább, mint a diktatúrákban.

Vessünk újból egy pillantást nyugati szomszédunkra. Ausztria környezetvédelmi szempontból Európa harmadik legtisztább országa Norvégia és Finnország után. Ám, hogy e különben igaz kijelentés mennyire csalóka, kiderül, ha figyelembe vesszük az alábbiakat: (a nem kifejezetten szennyezésszerű) természetpusztításban és a természetvédelem szempontjainak durva félresöpprésében a kelet-európai országokon is túlesz. Bár a világ leggazdagabb — és egykor különleges természeti adottságokkal rendelkező — államai közé tartozik, mégsem futotta sem pénzből, sem jóakarattal, sem demokráciából nemzetközileg elismerhető nemzeti park létesítésére. De ezzel még nem mondtunk el mindent. Ausztria látszólagos tiszta-

sága is otromba büvészkedés eredménye a szegények rovására: a) A környezet elszennyeződése még a viszonylag kedvező statisztikákkal együtt is katasztrofális Ausztriában. b) A viszonylagos tisztaságot úgy érik el, hogy a mérgező-, veszélyes- és közönséges hulladékok és környezetszennyező munkafolyamatok jórészt a Harmadik Világba és Kelet-Európába exportálják. (A veszélyes hulladékok exportjának kétharmad része illegálisan bonyolódik.) c) Számos osztrák bank és vállalat érdekelt és részt vesz pénzügyi eszközökkel a Harmadik Világban történő természetromboló beruházásokban, de a kelet-európai természetpusztításban is. (Pl. a magyarországi nyersfa olcsón történő tömeges és folyamatos fölvásárlásával Ausztria erdőket taroltat le Magyarországon, melyek újratelepítése meg sem közelíti az irtás mértékét.) És végül Ausztria nemcsak Európa harmadik legtisztább országa, hanem Európa harmadik legnagyobb mérgező-hulladék exportőre is. Ha Ausztriában maradna a sok mérge, szemét, rombolás, amit most Ausztria juttat más országokba, éppoly szennyezett és mocskos volna, mint bármely más ország.

Avázolt helyzetből és a polgári demokráciák tapasztalataiból következik, hogy most kell szigorú védelem alá helyezni Magyarországot még megmaradt nem védett vagy alig védett természeti, táji és népi építészeti értékeit, most kell szigorítani és bővíteni a természetvédelmi, tájvédelmi és műemlékvédelmi jogszabályokat, legalábbis határozott lépéseket kezdeményezni ebbe az irányba, mert 1-2 év, vagy már néhány hónap múlva — a privatizáció nyomán — ez a lehetőség Magyarország számára végleg elmúlik. Egyfajta „most vagy soha” helyzet alakult ki, a magyar természetvédelem lehetőségeinek utolsó pillanata jött el. Nyugaton annyira földuzzadtak a természet- és tájromboló iparágak, hogy helyi lehetőségeik jó részét már fölélték, s új áldozatot után kutatnak. A sok betonozó, aszfaltozó, épületrémségek tömegét produkáló, patak- és folyószabályozó, fakitépőgép- és fűnyírókereskedő, gyepgyomírtó-gyártó, erdőgyeszerező, mindezeket a „vívmányokat” agresszívan reklámozó kis- és óriásvállalatok hada a nyugati túlkínálat miatt tehetetlenségében már mindenre képes. Ausztria két utolsó őszállapotú folyóját a Lapincot és Rábát a közelmúltban „szabályozták” tönkre, s e folyók partján a fűvet évente ötször-hatszor darus szárzúzó géppel nyírják egészen a vízpartig. Ugyanígy sűrűn nyírják a patakpartokat az erdei- és dűlőutak szélét. Az erdőbirtokosok egyes területeit ellenszolgáltatás nélkül reklámcélból olyan vegyszerrel permetezik be, mely a fenyőn kívül minden más fát és növényt megöl, de elkezdtek valamennyi mezei út aszfaltozását is. E lázasan préda után kutató vállalatok most arra készülnek, hogy rávessék magukat Kelet-Európára és Magyarország hegyeire, erdeire, folyóira, rétjeire, ártereire, valamilyen csoda folytán megmaradt természetesebb településeire — és persze az ország

pótolhatatlan természeti értékeit is kiárúsítani kész politikusaikra, „önkormányzataira”. Ők akarták a nagyváradi vízierőművet megépíteni, ők terveztek Olaszországnak áramot termelő óriás gázerőművet az Őrségbe, ők akarják a Szolnok környéki Tiszártereket honkongi telepek városává változtatni, az Óbudai-sziget ártéri erdei helyén kuplerájos, pornómozis „idegenforgalmi központot” teremteni, autópályák létesítésével a kelet-nyugati és észak-déli nemzetközi gépkocsitranszítot Magyarországra szabadítani, és ezzel a hírhedt ausztriai „közlekedési poklokat” ránk is kiterjeszteni, a paksi atomerőművet nyugati (!) áramtermelés céljából bővíteni, s az atomenergiáról megfizetett dicshimnuszokat zengeni stb.

Gazdaságilag, politikailag is elhibázott, rövidlátó és egy újabb, még mélyebb válságba vezető program az, mely vívmányként akarja Magyarországra erőszakolni azokat a nyugati struktúrahibákat, melyeket a nyugat fölismert, megbánt, de az utólagos korrigálásra még, a gazdag polgári országoknak is alig van pénzük. (Épp a struktúrahibák maguk vonnak el tőle annyi tőkét, hogy az újrakezés a lehetetlennel határos.)

Beigazolódott például, hogy az újrakezés gondjait nem a rendkívül gazdaságtalan és rejtetten óriási többletköltségeket okozó gépkocsiközlekedés és autópályaépítés oldja meg, hanem a sokkal gazdaságosabb vasúti közlekedés, a vasúti szállítás és a tömegközlekedés fejlesztése, előtérbe állítása.

Nyilvánvalóvá lett az is, hogy nem új erőművek építésével lehet több és olcsóbb energiára szert tenni hanem hatékonyabb energiafőhasználással (tökéletesebb hőszigetelés, jobb hatásfokú gépek, motorok, hulladékhő-főhasználás, energiatakarékos villanygépek stb.).

Közismert a hagyományos adórendszer elégtelensége is, mely a jövedelmek és nyereségek aránytalan, az árufeleségek észnélküli megadóztatása által nagy munkanélküliséget idéz elő, csökkenti a beruházási és vállalkozói kedvet, a környezetet ebek harmincadjára juttatja, s a környezeti károk anyagi terheit nem az okozóra, hanem az átlag adófizetőre és az áldozatokra hárítja. Ezzel szemben a jó adórendszerben alacsonyak a jövedelem- és nyereségadó, a környezetvédelmi szempontból kifogástalan árufeleségeket nem adóztatják meg, viszont radikálisan magas ÁFA-t vetnek ki a környezetkárosító árukra és szolgáltatásokra. Ámde olybá tűnik a helyzet, mintha politikusaik nem is hallottak volna ezekről a már fölismert nyugati struktúrahibákról, s velük akarnák országunkat a keleti típusú válságokból a nyugati típusú válságokba vezetni. E struktúrahibákat a gazdag országok talán megengedhetik maguknak — mi nem.

Mellesleg nem is ébresztünk rokonszenvet magunk iránt a kelet-európai konkurenciaharcban, ha a keleti struktúrahibák után a nyugatiak gyűjtőhelyévé nyomorítjuk az országot. (Pl. az autópályák előtérbe állítása a vasút fejlesztése helyett olyan óriási baklövés még „koncessziós eszközök-

kel" is, mint az ötvenes években volt a nehézipar sztalinista erőltetése. Az autópályadogma győzelmé a vasút rovására egymagában képes nyomorba dönteni az országot a jelenlegi helyzetben.)

Nyugaton már jóérzésű ember — és hovatovább senki — nem vágyódik autópályákra, benzinbűzre, zajra, autóforgalomra, beton- és aszfalttengerre, tönkreszabályozott folyókra, nyírt gyepre és fűnyírógépsre, újabb golfpályákra, mérgekkel kezelt földekre és vegyszerezett élelmiszerekre, egységesített stílustalan épületekre, jellegzetességeitől megfosztott tájra. Legalábbis, ha Magyarországra gondol. Mi és a világ csak veszítünk azáltal, ha országunkat jellegzetességeiben kasztráljuk néhány mohó, agresszív, fantáziátlan és minden ízlés híján lévő külföldi vállalat hasznáért. Magyarország csak üres név lesz, ha az itt élők és ide látogatók nem érzik majd hol járnak. Mit segít, ha országunk csak a Nyugat rongyosabb, piszkosabb, öntudatában megtört kolduló hírváltózata lesz?

Ne engedjük meggyalázni azt, ami nekünk még megvan, de amit Nyugat-Európa régen elveszített, és mostmár kezdene megbecsülni: országunk maradék természetességét. Ne züllesszük csak üzemmé erdeinket, ne gyalázzuk meg szűkös alamizsnáért tájainkat, ne pusztítsuk el Európa talán legszebb artéri ligeteit, erdeit! A megerőszkolt táj, a szerves építészeti szétrombolása, a műkösisivatagszerű temető, a dobozos kóla imádata, a szexbolyok és szexturizmus csak Európa nyomortelepévé, nyílvánosházává züllesztli Magyarországot — keresztény kurzusával együtt.

Magyarország azzal hívná föl igazán a Nyugat és talán a világ jószándékú figyelmét, ha azt valósítaná meg, aminek a kezdetében még sok jóakarató ember reménykedik: Magyarországnak természetvédelmi-környezetvédelmi mintaországgá kellene válnia. Ezt most még könnyűszerrel megtehetné.

Foglalja a Magyar Köztársaság a legelső államok között az alkotmányába, hogy az ép természeti környezethez való jog alapvető jog. Kapjon a jövőben természet- és környezetvédelmi szószóló olyan jellegű és arányú jogkört, mint a legfőbb ügyész vagy az alkotmánybíróság. Lépjen föl hazánk diplomáciája azért, hogy a nemzetek közössége ismerje el a legmagasabb szinten: az ép természeti környezethez való jogunk alapvető emberi jogunk nekünk és unokáinknak. (Az egyre unalmasabbá váló nemzetközi koldulás helyett ezzel a föl-

lépéssel bizonyosan az érdeklődés középpontjába kerülünk!) Legyen a természet- és környezetvédelem-ismeret, létforrásaink védelmének elemi ismerete, alaptantárgy, a számtanhoz és anyanyelvhez hasonlóan. Az adórendszer kapjon öko-szociális jelleget. Valamennyi erdőgazdasági, mezőgazdasági és ipari üzem legyen kötelees helyreállítani és megőrizni az őseredeti állapotokat területének meghatározott arányú részén stb.

Ezek a lépések alig volnának költségigényesek ahhoz képest, amekkora nemzetközi figyelmet keltene és amekkora segítőkészséget váltanának ki, nem beszélve a kézzel fogható közvetlen pozitív hatásokról. (Pl. minden egyes forint, amit a környezet terhére „takarítunk meg”, legalább négy forintnyi kárt okoz az óvatos becslések szerint is.) Persze, a magyar diplomáciának jól és hangosan kellene ismertetnie reformjaink ilyen karakterét.

Az ökológiai átállás elkerülhetetlen kényszer. Ha nem építjük be a jelenlegi reformokba, tíz éven belül mindent kezdhünk újra! De akkor már az ilyenfajta kényszerű kullogás nem igen fogja öregbíteni hírnevünket.

Ám a legsürgősebb tennivaló — hogy jóvátehetően ne történjék — a természet- és tájvédelem, a népi építészeti műemlékvédelem, szabályainak, szankcióinak szigorítása, bővítése, új természetvédelmi, tájvédelmi területek létesítése, a még nem védett népi épületeink védelme alá helyezése, ill. e stílusban folyó építkezések támogatása, népszerűsítése.

A jelenleginél mindenképpen fokozottabb védelmet érdemel többek között a Mura, a Dráva, a Túr, a Bodrog folyók, a Rába osztrák-magyar határ folyói szakasza, az Őrség, a Vendvidék, a Kőszegi-hegység, a Tiszahát, valamint a Duna szépséges artéri erdei Buda és Szentendre között stb. (Hasonló területek Németország nyugat felén már egészen különleges természetvédelmi területek volnának — ha maradt volna ott hozzájuk hasonló.)

A természetvédőkre és a még ép ésszel és ép szívvel rendelkezőkre hárul a feladat, hogy a keleti jelszavak korszaka után a nyugati kikiáltók után lódt országot kijózanítsa és valós érdekeire, lehetőségeire és értékeire ébressze. Mert semmilyen aszfalton fogant egyoldalú közigazdasági, jogi okoskodásnak sem volna szabad feledtetnie, hogy az élethez, a demokráciához és a gazdasághoz is földre, vízre, levegőre, urambocsá erdőre és természetre van szükségünk.

TÁRS TEREMTMÉNYEK

Azt is mondhatjuk, társállatok. Az emberiség egy jelentős része számára felfoghatatlan, mi lehet a hasznuk a földön. Egy tény: ősidőktől fogva szerepük volt a táplálkozásban, a munkában és a vallási szokásokban. Más a szerepük az úgynevezett haszonállatoknak, amelyek ma is jelentős helyet foglalnak el a tápláléktermelésben, ám a vegetarianizmus terjedésével ez a jelentőségük csökkenőben van. A társállatok tartása pedig elsősorban az urbanizációval nőtt meg, noha bizonyos adatok arra utalnak, hogy állatok társaként való tartása régibb hagyományokat takar, mint a háziiasítás.

Ember és kutya kapcsolata mintegy 30 000 évvel ezelőtt kezdődött. Hogy az ember családtagként kezelte, bizonyítja az észak Izraelben egy 9000 éves sír, amelynek feltárása során ember és kutya csontváza úgy feküdt egymás mellett, hogy az ember simogató keze a kutyán nyugodott.

A XV–XVII. századi felfedezők naplói arról tanúskodnak, hogy a természeti népek is tartottak kutyát. Ekkoriban még ritka volt Európában az ilyesfajta ember-állat kötődés és nemcsak gúnyolódtak rajta, de némely vidéken az állattartó embernek boszorkányerőt tulajdonítottak, és a macskában az ördöngösség megtestesülését vélték felfedezni. Ugyanakkor az európai arisztokrácia apró kutyákat és színes madarakat tartott előkelősége demonstrálására, hiszen ilyen célból tartottak társállatokat az egyiptomi fáraók, valamint a görög és római előkelőségek. A XII. századi Kínában is divatozott a pekingi fajtájú apró kutyák tartása, sőt a kölykök gondozását a császári dajkákra, a felnőt kutyákat pedig az eunuchokra bízta.

Míndez nem jelenti, hogy a kutyák ilyen megbecsülésnek örvendtek a kínai népnél. Ők háromféle kutyát ismertek: az őrzőt, a vadászót és az ehetőt.

Manapság az ember-állat viszony sokféleképpen változott meg. Így például Indiában a tehén szent, megölése és elfogyasztása tilos. A nyugati társadalmakban a tehén haszonállat, amelyet tejéért, bőréért és húzáért tartanak. Helyettük a kutyák és a macskák élvezik a privilégiumokat. Ezzel szemben a mohamedánoknál a kutya „piszkos” állat, míg a távolkeleten húzáért tenyésztik. A városi, gépesített társadalmakban az ilyen állatokat elsősorban kedvtelésből, társaként tartják, nem pedig hasznukért.

Emellett egy társállat lehet státusz-szimbólum éppen úgy, mint az ember segítőtje. Az egzotikus madaraknak és halaknak csupán díszítő szerepük van, míg a ritka fajták olyanok, mint a drága luxuskocsik. Ugyanakkor mind szélesebb körben terjed a segítő kutya szerepe, a vakok, süketek és más hátrányos helyzetűek mellett. De a legközönségesebb indok az, hogy az embernek különleges társra van szüksége, és ez a kapcsolat, még ha mondjuk egy terelő juhászkytáról és a pásztorról van is szó, – rendkívül erős és bensőséges. Az úgynevezett nyugati társadalmakban a társállatok között különleges helyet foglal el a kutya és a macska már csak azért is, hogy nincs ketrecbe vagy kalitkába zárva. Ennek egyik oka, hogy a társállatok gazdái úgy bánnak a kutyáikkal és macskáikkal, mintha gyerekek lennének, ugyanakkor ezek az állatok nem feltétlenül gyerekpótlók, ám valamiképpen mégiscsak úgy tekintendők, mint a családon belül élő kiskorúak.

Ami az állatok gyógyító szerepét illeti, ez sem újkeletű. Az első említés a belgiumi Gheelhez vezet, ahol a 9. században a betegeknek megengedték, hogy állatokat gondozzanak, úgymond lelki békéjük helyreállítása érdekében. Az 1790-es években, a yorki elmegyógyintézetben megengedték, hogy a betegek nyulakat és csirkéket gondozzanak. 1867-ben a Németországban alapított epilepsziás betegeket gondozó intézetben a terápia részeként bevezették az állatgondozást. Ma, Boris Levinsonnak, egy amerikai gyerekpszichológusnak hála, ismét fellendült az állatok alkalmazása a pszichológiában. Levinson tanúja volt, amikor egy magába zárkózott gyerek, aki vele sem volt hajlandó kapcsolatot felvenni, könnyedén teremtett kapcsolatot a doktor kutyájával. Ez az ember-állat kapcsolat a későbbiekben a gyerek gyógyulásához vezetett. Levinson szerint az ilyen állatok közvetítőként szerepelnek a beteg gyerek és a külvilág között, mivel ezek az élőlények nem testesítik meg a külvilág fenyegetéseit, nem kell félni tőlük. Ez a felismerés vezetett Levinson tudatos állat-terápia elméletéhez. Elméletének első gyakorlati alkalmazásai között szerepelt az ohioi ideggyógyintézetben kezelt felnőt munkáscsoport. A kórháznak saját kutyatenyésztete volt, így az állatok magatartását bárki figyelemmel kísérhette. A kutyák ugatá-

1200 éves Mocsika temetkezési hely. A 7-es ponton kutyamúmia

sára csak a személyzet panaszkodott, a betegek egy része viszont azzal a kéréssel állt elő, vajon foglalkozhatnak-e az ugató kutyákkal? A tapasztalat alapján 1975-ben tudományos dolgozat készült és az ezzel kapcsolatos kutatásnak az volt a célja, hogy kiválasszák azokat a betegeket, akik embertársaikkal nem, de a kutyákkal fel tudták venni a kapcsolatot. Az így kiválasztott betegek azonban nem tudtak eredményesen megfelelni a hagyományos terápiás formáknak. A 30 betegből 28 mutatott némi javulást, az általános eredmény azonban az volt, hogy szoros barátságot kötöttek a gondozott állattal, de semmilyen formában nem javult kapcsolatuk a többi emberhez. Ugyanakkor megfigyelték, hogy az így gondozott és egy-egy beteghez kötődő kutya más betegek figyelmét is felkelte és ezáltal javult az állapotuk. Ez csupán azt bizonyítja, hogy a lelki sérültek körében egy állat pusztán jelenléte is gyógyítólag hat.

Az utóbbi 15-20 évben számos tanulmány készült arról, milyen jótékony hatással van az emberre a társállat tartása, vele való kapcsolata, kezdve a keringési és szívbetegek kondicionáló sétáitól a pszichológiai és gerontológiai elfásultság feloldásáig.

Noha a társállatok tulajdonosai általában jobb kondícióban vannak, mint az állatot nem tartók, sokan azt mondják, hogy csak az egészségesek szerzik meg maguk mellé állatokat, tehát az alaphelyzet adott. Az egyik vizsgálatba 71 személyt vontak be, akik a közelmúltban vittek a házukba kutyát vagy

macskát. A vizsgálat 10 hónapig tartott, a kontroll csoport ugyanilyen egyénekből állt, de azoknak nem volt társállatuk. Az állat-tulajdonosok az első 6 hónap folyamán jelentős pszichikai javulást mutattak, ami a vizsgálat egész idejére kiterjedt, ha a társállat kutya volt. A szigorúan vett gyógyításon túl a társállatoknak igen fontos szerepük van idős, magányos emberek mellett. Noha egy állat nem pótolja az elveszített társat, de megkönnyíti a magára maradt egyén kapcsolatteremtését más állattulajdonosokkal, állandó témát szolgáltat és eltereli a szomorú gondolatokat. Felmérték azt is, vajon tapasztalható-e javulás a betegeknél, ha csupán egy növényt kapnak gondozásra, vagy egy papagájt, vagy semmit. A kísérletek végén a papagáj között, állandó témát szolgáltatva a betegek között és kedvéért megszorodtak a látogatók is.

Éppen ezért szomorú, hogy az öregek otthonainak legtöbbször nem engednek állatot vinni. Ma már – nyugaton – többségükben szívesen látnak négylábú látogatót, sőt saját gondozású állataik is vannak.

Már szervezett formában folyik a gyógyító hatású állat-látogatások lebonyolítása, szigorú egészségügyi és magatartási előírások mellett.

De nemcsak a magányosokra és öregekre vannak jó hatással az állatok, hanem a gyerekek szocializációs beilleszkedésére is. Egy gyerek, akinek állata van, könnyebben érti meg embertársa magatartását. A mozgássérült gyerekek pedig hamarabb tudnak kommunikációs kapcsolatot létesíteni a kül-

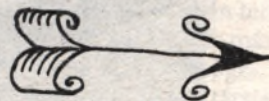
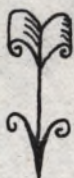
világgal, ha kutyájuk is van. A kutyák által vezetett vakok kétszer annyi ismeretséget kötnek, mint a kutya nélküliek. A társállat tehát jótékony hatással van gazdája fizikai és pszichikai állapotára, vérnyomására, idegrendszerére.

Mindez természetesen kötelezővé teszi a felelősségteljes gondozást, a jó gazda státusának elnyerését.

De mi újság az egészségesekekkel? Említettük már, hogy napjainkban az emberek egy részére egyáltalában nem jellemző a gondos gazda magatartása. Az imádott technika az ember felfogásából, természetéből teljesen kiszorította az élővilág tiszteletét és nemcsak az állatokat, de valamennyi élőlényt leigázható, kizsákmányolható rabszolgának

tartja. Különösen visszatetsző ez a magukat megvédeni nem képes élőlényekkel, állatokkal, gyerekekkel, öregekkel szemben. Prédikációval persze semmire sem megyünk, de a növekvő agresszivitást mégiscsak mielőbb ki kell szorítani a társadalomból. Tulajdonképpen a társadalmi együttélés célja az agresszivitás-mentes, megértő, és másokat tiszteletben tartó magatartás, amelyet manapság sajnos tanítani kell. Minél előbb, annál jobb.

A tantárgyak egyik legcélravezetőbb eszköze az érzelmeken át vezető állatvédelmi gondolat megismertetése. Nem biológia, nem környezettan, hanem az élővilág jogainak tisztelete. Az alaptanterven belül. Amíg nem késő.

GAIA HÍREK

(Gaia Sajtószemle alapján)

Constance Holden:

Tudósok a Föld megmentéséért

Az Aggódo Tudósok Szövetsége (Union of Concerned Scientists, UCS), amely korábban a nukleáris háború lehetősége ellen küzdött, most küzdelmet indított a Föld riasztására egy másféle végpusztulási lehetőséggel kapcsolatban. November közepén bocsátották ki a „Figyelmeztetés az Emberiség számára” című, 1500 tudós által aláírt felhívásukat. Ebben azt írják, hogy „az emberi lények és a természeti világ olyan pályára került, amelyik annyira megváltoztathatja azt, hogy az általunk ismert élő rendszer nem tud tovább fentmaradni.” November 17-én tartottak sajtótájékoztatót (E.O. Wilson, Henry Kendall és mások). A kormányokhoz, az iparhoz és a vallási vezetőkhez is szólnak. 5 alapvető célt jelölnek meg: megfékezni a káros folyamatokat, mint pl. az ásványi tüzelőanyagok felhasználását; hatékonyabban használni a természeti erőforrásokat; állandósítani a népesség számát; csökkenteni a szegénységet; egyenlőséget teremteni a nemek között. Az aláírók között volt 99 Nobel-díjas, egy tucat nemzeti akadémia, a Pápai Akadémia, az UNESCO igazgatója. Feltűnő, hogy a névsorból hiányzott az E.Á. Nemzeti Akadémiája elnökének, Frank Pressnek a neve.

SCIENCE

Kávéházi biosokféleség

Két levél.

Az egyik szerint a biodiverzitás nem DNS-sokféleség. Tenyésztőkat nem lehet az adott kultúrától függetlenül fenntartani. A bennszülött kultúrák által létrehozott biosokféleség velük együtt eltűnik, a szájhagyomány útján átöröklött tudás nemkülönben. Ezen nem segít az ivarsejtek lefagyasztása, és a nyugatiak nem képesek a helyi tudás begyűjtésére. A másik az ellen tiltakozik, hogy a fajok a kormányok tulajdonában legyenek, hogy a felhasználók a kormányoknak fizessenek. A kormányok ugyanis nehezen vehetők rá, hogy a pénzt természetvédelemre fordítsák, még ha meg is ígérték. Másrészt az elnyomást támogatjuk ezzel: mint az OPEC-országokban, ahol a politikusoknak sokkal fontosabb a többi OPEC-ország politikusainak jóindulata, mint saját népük jóléte, hiszen a kormány bevételeinek nagyobb része függ az OPEC-együttműködéstől, mint az állampolgárok akaratától. NATURE

Donella H. Meadows

A világ változása az Információs területen

Az információhoz való hozzájutás nehézségét ecseteli, a rendszer megváltoztatását szorgalmazza. Az információ jelenti egy folyamat visszacsatolását (pl.: döntések meghozatalánál). Ahhoz, hogy a rendszer megfeleljen működőn, az információnak pontosnak, időszűrűnek, mindenki által hozzáférhetőnek kell lennie. Az ezzel foglalkozók egy 11. parancsolatról beszélnek, amely szerint: „Az információt ne torzítsd, ne késleltess, és ne titkold.” Az infor-

máció fontosságára egy példa: Hollandiában egyforma házakat építettek és egy véletlen folytán az elektromos fogyasztásmérő néhány házban az előszoba helyett a pincébe került. Ezekben a lakásokban a fogyasztás 30 %-kal nagyobb volt. És mindez csak azért mert nem minden nap látták a mérőórát. Semmi korlátozás, csak információ. A másik téma a fennálló paradigma, értékrendszer tarthatatlansága. Az emberek nagyon nehezen fogadják el egy másik ember szemléletét, nézeteit. Szemléletet kellene változtatni! Egy ilyen váltás először képletesen, majd valóban újraserkeszti a világot. Az általánosan „elfogadott” paradigma, szemlélet néhány kritikus pontja: — Minden hatásnak megvan a maga kiváltó oka (savas eső, üvegház-hatás, rák, stb.), nekünk csak meg kell az okokat keresni, majd egyszerűen megszüntetni azokat; — a fejlődést a javuló technológia jelenti; — a gond csak attól fogva létezik, amikortól mérhető; — ha valami közgazdasági alapon nyugszik, nem igényel bizonyítást; — a hatás arányos a ráfordítással és azonnali. Ha teszek valamit, akkor annak a következménye azonnal jelentkezik, kétszer akkora behatás kétszer akkora eredményt ad. Nincs küszöb-, ill. kritikus érték. (minél több elektromosságot használ valaki, annál jobban él); — csak a fizikailag létező dolgok birtoklása az igazi öröm. Egy — talán — érdekes gondolat: nem „A FÖLD”-et kell megmenteni, sokkal inkább az emberiség jövője vált előreláthatatlanná. A bolygónk nincs veszélyben, és ha veszélyben is volna, az ember képtelen azt megmenteni.

Media and the Environment

1st International Congress on Environmental Medicine, February 23-26, 1994. Duisburg, Germany

Fő tárgykörök: Időjárás és légszennyezés, járványtan, allergológia, daganatos betegségek, idegrendszeri-méregtan, kockázatbecslés/küszöbértékek.

Nyelv: angol-német, fordítás. Fővilágosítások, jelentkezés: Dr. Katharina Beyen, Auf'm Hennekamp 50, W-4000 Düsseldorf 1, Németország.

Irak vegyi fegyvereinek megsemmisítése

Pár hónapon belül üzemelni kezd egy égetőmű, ahol a mustárgázt és a tabun nevű idegmérget égetik el. Az ENSZ különbizottsága szerint a megsemmisítés különösen sürgős, a nem eléggé megbízható őrzés és tárolás miatt. Ugyanezt egy részét olajtűzben égetik el a tárolás helyén. Más idegmérgeket a biztonság kedvéért vegyi átalakítással és a kevésbé mérgező, szilárd maradék bebetonozásával semmisítenek meg.

ÉLET ÉS TUDOMÁNY

Mikola Klára:

Kiknek kell a Déli Autópálya? Szinte egységesen arra vágyik társadalmunk, hogy felzárkózzon Európához, ami gazdasági rendszerük elfogadásában, a fogyasztói társadalom, és az ehhez szükséges úthálózat kiépítésében rejlene. Tehát az autópálya kell a nyugati beruházóknak, akik saját országaikban vagy elvégezték már a nagy hasznot jelentő munkákat, vagy

nem hagyják, hogy tovább működjenek az emberi, természeti környezet rovására. Példa rá a létre nem jött ausztriai vizierőmű, és a létrejött veszélyes hulladékszállítás hazánkba. A tőke tehát szívesen épít, szívesen szedi az úthasználati díjat, és szívesen telepti be az autópálya vonalát szolgáltató üzemével és látja el azokat az általa behozott fogyasztási cikkekkel (kontra itthoni termékek). Fejlettebb technológiája kevesebb és olcsóbb munkaerőt igényel még a mieinknél is. És kiknek nem kell? Az útépitéshez szükséges nagymennyiségű kőzetet csak nagymértékű környezetrombolással lehet előteremteni. Tájégségeket, ökológiai egységeket szelne ketté a pálya, ökoszisztémákat megbontva. Nem kell a környezetszennyezés az országnak, a tájnak, és eredménye, az élelmszerszennyezés sem. A kb. 700 km hosszú autópálya 4000 hektáryi főleg termőterületet venne el, és 175 ezer ha-nyit szennyezne. A pálya érintené a Kis-Balaton ill. átmenne a zalai domboságon, a Gemenci, Ópusztaszeri, Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzeteken. Nem kellene tulajdonképpen az átmenő forgalomnak sem, mert a pálya nagyobb kerülővel tenné meg országunkon át az utat mint eddig az M1 és az M3-ason, nem beszélve a várhatóan nem kis összegű úthasználati díjról. Tehát felzárkóznánk, de a Nyugat, idejétmúlt, önromboló eszményeihez, akik viszont már újra vonaton és vízi úton oldanak, oldják meg közlekedésüket.

KAGYLÓKÜRT

Kalas György:

A gazdátlan város

Föld alatti autóparkolót álmodnak a győri technokraták Félelmetes látni, miként erőszakolnak be az egyébként sem emberléptékű lakótelepeink „szabad területeire” újabb és újabb garázs-sorokat, benzinkutakat, roncsgépjármű-kereskedéseket. Az önkormányzat cinikus indoklása szerint: kell a városnak a pénz, és különben is, marad zöldterület még elég. Ez a lufi akkor pukkadna ki (valahol a béka fenéke magasságában), ha a városházi urak egyszer összehasonlító statisztikát is közölnének: ugyan hány négyzetméter zöldterület, park, élő fa jut egy győri lakosra? A föld alá tervezett „vasudvari” parkoló újabb belvárosba irányuló forgalmat gerjesztene: tovább fokozva az ott uralkodó közlekedési kaoszt és szennyezést. A parkoló tetejére telepítendő szóvirág és műfű mindezen nem sokat segít. És tessék mondani: mennyi idő alatt lehet egy parkolóhelyet a föld alá kaparni és mennyi év alatt térül meg? Mennyibe van már városunknak a főtér alatti parkoló, hány vállalkozó gazdagodott meg már toldozgatásán és kik élvezik a hasznát? Miért, hogy ha Önök egy kis szünetet látnak két belvárosi ház között, azt azonnal beépítendő foghíjnak nyilvánítják? Miért kell egy jobb sorsra érdemes tömbbelső vasudvarnak nevezni, előre belebeszélve a „műtárgyat” — a humán hasznosítás helyett? Mintha a belvárosban közlekedő járókelő, az ott lakó idős ember nem vágyrna néha megpihenni, a gyermek játszani, mintha nem lenne ott keletje a lélegezhető levegőnek? És, ha már nem tudhatjuk meg, milyen töménységű kipufogógázt kell aznap belelegezni, akkor legalalább a következők:

ről tájékoztatnák az érintett lakosságot. A közlekedés okozta légúti megbetegedésekről, a gyermekeknél végzett ólomszűrés eredményéről, stb. Ideje lenne már végiggondolni a jövőt: a motorizációét, a városunkét, a gyermekeinkét. A zöldterületek tudatos pusztítása jelzi: a városvezetés az elsődért hajlandó feláldozni a második kettőt. Hány rendszerváltás kell még ahhoz, hogy a levitézlett technokraták a város-házáról kiköltözzenek az agyonlihegett Ipari Parkjukba? Hogy olyan szakemberek jöjjenek, akik a közpénzen nem az „autósistent” de a lakosság valós érdekeit akarják szolgálni?

NYUGATI HÍRLAP

Richard Stone:

Éleződő vita — elektromágneses tér és rák

A régi vita, amiről már sokszor beszámoltunk a Sajtiszemlében. Most a svédek mondanak igent, s egy amerikai jelentés nemet. Csak igen kivonatossan ismertetem a vitát. Volt San Diegoban egy tanácskozás, ahol a svédek beszámoltak. Ők sokkal pontosabban mérték az elektromágneses terhelést, mint mások, ez ugyanis korábban gyakran csak becsült érték volt. Az új Fehér Ház megbízásából készült jelentés most is azt állítja, hogy nincs semmiféle bizonyított rá, hogy alacsony frekvenciájú elektromos és mágneses terek (háztartási készülékek, videók, helyi kábelek) károsak lennének az egészségre. Kinek van igazsága? Erre nincs válasz, mondja az írás szerzője. Visszatér a '79-ben Nancy Wertheimer és Ed Leeper (Univ. of Colorado) által végzett vizsgálatokra, amely szerint a magas elektromágneses tér gyerekeken 2-3-szor magasabb rák ill. leukémia-előfordulást okoz. A biofizikusok viszont azt állítják, hogy a kívülről gerjesztett téreörök nem magasabbak a szervezet saját téreörösségénél. Két svéd kutatócsoport is foglalkozott a kérdéssel: Anders Ahlbom és Maria Feychting a Karolinska I.-ből, és Birgitta Floderus (Solna városából). Az utóbbi 104 limfoid leukémiás beteg esetét elemezte a munkahelyi terhelés függvényében. Az adatok sok szakértő szerint igen hitelesek, (ábrán is bemutatják az adag/hatás összefüggést), de más kutatók határozottan vitatják a svéd következtetéseket. A tanácskozáson a nézetek igen sarkítottak voltak. A legkeményebb ellenérvek tűnik, hogy nem ismernek jó élő modellt, amely igazolható lenne az elektromágneses tér kóreltani hatása.

SCIENCE

Rudolf Steiner

ANTRO

VII. előadás

1921. szeptember 5.

A jelenkor szellemi életének legjelentősebb kérdése, amely ráveti árnyékát az egész kultúréletre is, olyan kérdés, amely tulajdonképpen ma már minden ember érzésében benne él, de a megoldási kísérletet csak azon az úton lehet folytatni, amely az érzékfeletti megismeréshez, a mindennapi tárgyi megismeréstől az imaginációhoz, inspirációhoz, intuícióhoz vezet. Ezt a legjelentősebb kérdést minden olyan lélek fel kell, hogy vesse magában, amely teljes elfogulatlansággal és az ember lényére iránti igaz érdeklődéssel áll szemben egyrészt a morális, etikai élet ma lehetséges felfogásával, másrészt pedig azzal az étellel, amely a joggal elismert természettudományos világnézetből adódik. Az etikai, a morális élet ma azért égető kérdés, mert abban a korban élünk, amelyben az etikai kérdés egyszersmind szociális kérdés is, és a szociális kérdést minden ember égető kérdésnek érzi.

Nézzük meg, hogy a természeti megismerés a mai gondolkodásnak megfelelően a létre vonatkozólag mit állít lelkünk elé. Az igazi természeti megismerésre azért törekszünk, hogy a világ dolgait a maguk szükségszerűségében, okszerű, kauzális összefüggéseiben ismerjük meg. És ezt az okszerű összefüggést, ezt a szükségszerűséget egy következetes világnézetnek megfelelően ki kell terjeszteni mindarra, ami a világrendbe tartozónak tekinti magát, tehát az emberre is. Ha ma az embert a természettudomány alapján akarjuk megismerni, bizonyos magától értetődöttséggel kiterjesztjük rá azt a megismerést, amelyet az emberen kívüli természeti jelenségekre szoktunk alkalmazni, és azután megkíséreljük többé-kevésbé merész hipotézisekkel azt, ami a természeti megismerésben az előttünk lévő, általunk megfigyelendő természetre vonatkozólag adódik, a világ más tényeire és lényeire is kiterjeszteni. A természettudományos megismerési fogalmak alapján hipotéziseket állítunk fel a földfejlődés kezdetéről és végéről. És ezzel a természettudományos megismeréssel eljutunk ahhoz a ponthoz, ahol — ha következetesen járunk el — azt kell mondanunk: nem torpanhatunk meg a szabadság kérdése előtt. Ezt a problémát már jeleztem.

Aki egyszerűen következetességre vágyó, formális, egységes világmagyarázatot keres, ha

döntenie kell a szabadság, az emberi átélés tulajdonképp empirikusan, közvetlenül adódó elfogadása és a mindenben uralkodó természeti szükségszerűség elfogadása között, az az emberiségbe az utóbbi századokban belenevelt gondolkodási és megismerési szokásoknak megfelelően a természeti szükségszerűség javára fog dönteni. A szabadság átélése ellenére, a szabadságot illúzióknak fogja nyilvánítani és az abszolút szükségszerűség körét az emberi lény legmélyebb intimitásáig terjeszti majd ki, úgy, hogy az ember teljesen beleszővődik a természeti szükségszerűség körébe. És ugyanígy fog viselkedni a földfejlődés kezdetére és végére vonatkozó hipotétikus fogalmi világgal szemben is. Előveszi a fizikából, kémiából és egyebekből adódó törvényszerűségeket és összefüggéseket és ezekből olyan hipotéziseket alkot, mint az ősközelmélet, vagyis a föld kezdeti fejlődésére vonatkozó Kant-Laplace teória. A mechanikus hőtán másodfő tételéből hipotéziseket alakít ki a hő-halálról, amelynek a föld majd áldozatul esik.

Ilyen módon lehet az ember lényének intimitásáig és a világmindenség határáig kiterjeszteni azt, aminek nem vitatható termékenysége a legújabb kornak adódott azoknak a természeti jelenségeknek a magyarázatára, amelyek körülvesznek bennünket abban a világban, amelyben születés és halál között járunk. De azután, ha önmagunkra eszmélve feltesszük magunknak a kérdést: min alapozzuk a tulajdonképpeni emberi méltóság, miben van az ember tulajdonképpeni értéke, akkor eljutunk ahhoz, hogy tekintetünket a morális világra vessük, arra, ami tudatunknak etikai-erkölcsi indítékot ad. Érezzük, hogy csak a vallásos érzéssel áthatott erkölcsi ideálok követésével juthatunk teljesen emberhez méltó léthez. Nem nevezhetjük magunkat a szó teljes értelmében embernek, ha nem gondoljuk azt, hogy hatnak bennünk a morálisaknak nevezett motívumok, amelyek azután kiáradnak a szociális életbe és amelyekről azt tartjuk, hogy belsőleg áthatnak bennünket a világrend isteni princípiumaival. Ha azonban teljes becsületességgel azt a szempontot képviseljük, amelynek alapján a mechanikus-kauszális, szükségszerű természeti rendet tekintjük át, akkor nincs híd ettől a

POZÓFIA

természeti rendtől — amelybe bizonyos megismerési tisztességgel az embert is bele kell fogni — ahhoz a másik rendhez, amely a morális rend, és amelyet az ember egész méltóságával és egész értékével összefüggőnek kell tekintenünk.

A legújabb kor természetesen talált egy bizonyos kiutat, hogy az embervoltunk alkatelemei között megnyílt szakadékra vonatkozólag elámsítsa magát. Azt mondták: igazán csak az a tudományos, ami a természeti szükségszerűség értelmében akarja megmagyarázni a világot, beleértve az embert, a világ kezdetét és végét is. És ezen szempont alapján nem tekintik tudományosnak azt, ami ellentmondás nélkül nem illeszthető a természeti rendnek megfelelő gondolkodásba. Emellett azonban felállítják az egészen más bizonyossággal bíró világot, a hitbeli bizonyosság világát. A bennünk világitó morális fényre tekintenek és azt mondják maguknak: semmilyen tudományos megismerés sem tudja garantálni ennek a morális világnak a jelentőségét, de az embernek önmagában kell megtalálnia a hitbeli bizonyosságot, szubjektív eleméből kiindulva magáénak kell azt vallania, hogy mivel tának megfelelően valamilyen módon kapcsolatban lehessen a morális szükségszerűségekkel áthatott világgal.

Egyelőre sokan találnak megnyugvást abban, hogy világosan megkülönböztetik azt, amit tudni lehet, attól, amit hinni kell, és el lehet gondolni, hogy ez a megkülönböztetés egy bizonyos nyugalmat, egy bizonyos életbiztonságot ad az életben. Ha azonban elég mélyen kutatunk, nem egyoldalú gondolkodással, hanem mindazzal, amit a gondolkodás átélhet, ha a teljes emberség lelki és szellemi erőivel kapcsolódik, akkor a következőkhöz jutunk. Akkor azt kell mondanunk magunknak: ha a természeti szükségszerűség olyan, amilyenek az utolsó századokban elképzelni szoktuk, akkor nincs lehetőség a moralitás világának a megmentésére. Ezt meg kell mondani azért, mert a moralitás világa egyszerűen sehol sem nyilatkoztatja meg azt az erőt, amellyel felvehetné a versenyt a természeti rend világával. Csak arra kell gondolnunk, hogy éppen a hőentrópiával kapcsolatos szemléletből kellett bizonyos belső jogosultsággal kifejlődni

annak az elképzelésnek — kifejezetten azt mondom: ki kellett fejlődni — hogy egyszer minden föld-erő hővé változik, és ez a hő már nem tud valamilyen más erővé visszaváltozni és azután a föld, mint föld áldozatul esik a hőhalálnak. Így azonban annak a becsületes gondolkodásnak, amely a legújabb kor gondolkodási szokásai szerint ragaszkodik a természeti kauzalitáshoz, nincs lehetősége arra, hogy mást mondjon, csak azt mondhatja, hogy ez a hőhalálnak áldozatul esett föld nemcsak az összes emberek temetője, hanem az összes morális ideáloké is, a morális ideálok eltűnnének a semmi-be, ha a természeti szükségszerűség kizárólagos érvényesítésének elismerése következtében a földet hatalmába kerítené a hőhalál.

Ez a megfontolás olyan érzést kelt a világot elfogulatlanul szemlélő emberben, amely megfosztja őt a morális világrend által adott biztosságtól, és így arra készteti, hogy ellentétesen lássa a világot, úgy, hogy tulajdonképpen csak azt mondhatja: mint buborékok, úgy szállnak fel a morális ideálok a természeti szükségszerűségből, s mint buborékok, úgy tűnnek majd el a morális impulzusok. Mert ami az ember legbensőbb világában az ember értékével és méltóságával függ össze, azt nem lehet mint létezőt belecsúsztatni a pusztán természeti szükségszerűség elismerésébe. Ahogy mondtuk: formálisan el lehet választani egymástól a tudást és a hitet, ha azonban elfogadjuk a hitbeli bizonyosságot, akkor ez a hitbeli bizonyosság a tudománnyal szemben, amelynek igényesnek kell lennie, nem tudja az ember benső világa számára garantálni a moralitás realitását. Ez nemcsak az ember elméleti gondolataira hat. Az életről becsületesen gondolkodó embernél ez bele kell, hogy hasson a legmélyebb érzésvilágba és itt a tudatalatti mélységben lévő folyamatokkal pusztítóan hat arra, ami az embernek biztosságot ad, ami egyáltalán lehetővé teszi, hogy a világgal való kapcsolatát, mint szilárd kapcsolatot ne csak gondolja, hanem érezze és akarja is. És akinek van érzéke az ilyen összefüggések iránt, az azt mondhatja: ami a huszadik században ilyen titokzatosan ijesztő módon, mint pusztító hullám, az emberi élet mélységeiből tör fel, az végül mégis csak mindannak az összhangzá-

sából — mondhatnánk: disszonanciájából — származik, amit az egyes emberi individualitások önmagukban élnek át. A mi szörnyű, katasztrofális korunk végül is az emberi lelkek és emberi szívek legbensőbb állapotaiból született. Az ilyen benső ellentmondás — ahogy leírtam — nem csak a lelki élet felületén játszódik le, mint elméleti világnézet, hanem lemerül azokba a mélységekbe, ahonnan az ösztönélet, a lelkiismereti élet származik. És itt azután ez az ellentmondás a földi renddel össze nem egyeztethető érzésekbe csap át, és ezek a megvalósítható szociális rend helyett rendetlenséget, anti-szociális elemet hoznak.

Bizonyos, hogy ma még sok ember nem érzi át teljes súlyát annak, amit leírtam. De ha csak kissé is képesek vagyunk arra, hogy elfogulatlanul kövessük az utolsó századok, különösen a legújabb idők emberi, szellemi fejlődését, akkor előre láthatjuk, hogy ez az ellentmondás a legközelebbi időkben, az emberi lelkekben milyen morális kieléshez, milyen szociális konfigurációhoz vezet. Sohasem kapunk választ arra az égető kérdésre, hogy miért élünk a nyomorúságnak ebben a korszakában, ha nem vagyunk hajlandók arra, hogy megkeressük az építőköveket ahhoz, amire magának az emberi életnek van szüksége.

Az imént leírtakkal ellentétben áll az a világnézet, amelyre az imagináció, inspiráció és intuíció útján az antropozófiai szellemtudomány törekszik. Majd látjuk, hogy az antropozófiai szellemtudomány hogyan oldja meg a jelenkor és a legközelebbi jövő legégetőbb kérdését azzal, amit — véleményem szerint — saját útján tud megismerni. Leírtam Önöknek a szellemtudomány imagináción és inspiráción keresztül vezető útját. Felhívtam a figyelmet arra, hogy azok a gyakorlatok, amelyeket itt nem írhatok le részletesen és amelyeknek a leírását az itt többször idézett könyveimben találhatják meg, ezek az imaginatív megismeréshez vezető gyakorlatok a szellemiséget-lelkiséget tudatos tartalomhoz juttatják, mint ahogy az emlékezésben élő mindennapi tudatot is egy bizonyos tartalom hatja át. Az akaratlagosan, vagy önkéntelenül felszínre kerülő emlékezések mögött ott van a fizikai és az éteri organizáció. Felnyomul a tudatba az, ami ebben a fizikai és éteri organizációban játszódik le. Amit a mindennapi emlékezésnél fizikai-éteri organizációnk hajt végre, azt tisztán lelki-szellemi úton a könyveimben részletesen leírt gyakorlatok idézik elő és így olyan képzetekhez jutunk, amelyek csak formálisan hasonlítanak az emlékezési képzetekhez, de külső, objektív, nem szubjektív átélt tartalomra utalnak. Így az imaginációval készülnünk elő egy valóságos, objektív érzékfeletti világ megismerésére.

Azután, hogy az inspirációhoz emelkedhessünk, nemcsak az emlékezési képzetekhez hasonló képzeteknek a szellemi-lelki létrehozását kell gyakorolnunk, hanem azon kell dolgoznunk, hogy mintegy a szellemi-lelki feledést gyakoroljuk, vagyis az

ilyen imaginációk eltávolítását az ezeket már elért tudatból. Azt kell gyakorolnunk, hogy ne legyenek már nemreális imaginációink, hanem akarattal távolítsuk el ezeket tudatunkból, úgy, hogy — ha szabad így kifejezni magam — ez a tudat bizonyos ürességgel legyen bennünk. Ha ehhez eljutunk, akkor lehetőségünk van arra, hogy az összes ilyen gyakorlatok folyamataival megerősített énnel beleéljük magunkat az objektív-érezékfeletti világ megnyilatkozásaiba. Tudatunkban az előbbi, szubjektív imaginációk helyett objektív imaginációk fénylenek fel és a felfénylése az ilyen objektív imaginációknak, amelyek nem tőlünk, hanem a szellemi objektivitásból származnak, ez az inspiráció. Elérünk az érzékfelettiesség határához, és ez az érzékfelettiesség az imaginációkkal a maga külső oldalait nyilatkoztatja meg nekünk. És mint amikor egész embervoltunkkal tevékenykedünk a fizikai észleleti világban, és meggyőződünk a fizikai világ alapját képező objektív külvilág realitásáról, úgy az elért imaginációk teljes meggyőzőerővel nyilatkoztatják meg számunkra az érzékfeletti világot, amelynek kifejeződései.

A fontos most az, hogy ezt a következő fokhoz vezető megismerési utat folytassuk. Ezt a fokot úgy érzük el, hogy nem csak a feledést fejlesztjük ki odáig, hogy eltávolítsuk magunkból az imaginációkat, hanem még egy lépéssel tovább megyünk. Ha ugyanis az imaginatív világba értünk, legelőször a saját életünk jelenik meg a maga egész lefolyásában. Tudatunkkal nem csak a pillanatban élünk, hanem az életünk egész áramlatában, vissza a születésig. Ha azután képesek vagyunk arra, hogy előrehaladjunk az inspirációhoz, akkor áttekintésünk, amely azelőtt a születés óta lefolyt életre terjedt ki, most kiterjed az érzékfeletti világra, amelyből a születéssel, vagy a fogamzással jöttünk a fizikai világba. Szellemi látókörünk kiterjed azokra a világokra, amelyeket a születés, vagy a fogamzás előtt éltünk át és amelyeket majd átélünk, ha a halál küszöbét átléptük. A meglátása az érzékfeletti világnak, amelyhez tartozunk, az inspirált megismeréssel adódik.

Ha tovább fáradozunk azon, hogy ne csak azokat az imaginációkat tüntessük el, amelyek az imaginatív világ horizontján lévő egyes elemeket tartalmaznak, hanem ha egész emberi mivoltunk imaginációját elfelejtjük, vagyis eltávolítjuk, és ehhez — mivel látókörünk kiterjed a szellemi világra — hozzáfűzzük még annak az erőnek a kifejlesztését is, amellyel mintegy átmenetileg kiirtjuk azt, ami énkben a születésünk óta átélt élményekből összegződik, akkor elérjük, hogy az énkünket nem gyengítjük, hanem éppen azzal, hogy énkünket elfelejti önmagát, teljesen megerősítjük. És így lassanként bejutunk a szellemi, az érzékfeletti világ valóságába. Együtt élünk ennek a szellemi világnak a valóságával. Eljutunk ahhoz, hogy az előző, ismétlődő földi életek szemléletét olyasvalaminek ismerjük meg, ami énkünket különböző fejlődési fo-

kokon mutatja meg számunkra. És amikor megszerztük mai fokón lévő énünk elfelejtésének, vagyis imaginatív tartalma kioltásának képességét, akkor meglátjuk az örökkévaló Ént.

Azokat a dolgokat, amelyekről az antropozófiai szellemtudomány beszél, nem valamilyen gőzös misztikából kapjuk, hanem lépésről lépésre meg tudjuk adni az egyes megismerésekhez vezető utat. Az út nemcsak hogy nem külső út, hanem egész menetében belső, de mégis, a valóságos, objektív, és érzékfeletti realitás megragadásához vezet. Azáltal azonban, hogy ilyen módon az igazi intuitív megismeréshez emelkedünk, tulajdonképpen annak igazi megismeréséhez jutunk, hogy mi is a mi gondolkodásunk, képzetalkotásunk, amelyet a mindennapi életben alkalmazunk és amellyel áthatjuk észleleteinket. Eljutunk annak egész, teljes valóságához, amiről bizonyos fokig képzetet, empirikus képzetet alkothatunk oly módon is, ahogy azt megkíséreltem leírni Philosophie der Freiheit-emben. Itt megkíséreltem rámutatni a tiszta gondolkodásra, arra a gondolkodásra, amely élhet bennünk mielőtt a gondolkodásnak éppen ezt a részét összekötnénk valamilyen külső észlelettel a teljes valóság elérése céljából. Rámutattam arra, hogy ez a tiszta gondolkodás, mint benső lelki tartalom észlelhető, de hogy lényegénél fogva micsoda, azt csak akkor ismerhetjük meg, ha a magasabb megismerés útján megjelenik lelkünkben a valóságos intuíció. Akkor mintegy áttekintjük a saját gondolkodásunkat, csak most, az intuícióval éljük bele magunkat a saját gondolkodásunkba, mert hiszen az intuíció lényege éppen az, hogy saját lényünkkel beleéljük magunkat az érzékfelettségbe, belemerülünk ebbe az érzékfelettségbe. És így megismerünk valamit, aminek átélése, ahogy ezt az előbb jeleztem, szintén a sorsszerű megismerés egy fajtája. Hatalmas élményhez jutunk, ha intuitíve beleéljük magunkat a megismerés természetébe. Akkor tudjuk, hogy mint embereknek, milyen a materiális organizáltságunk. Tudjuk, hogy meddig ér a materiális organizáció, de az intuícióval átlátjuk, hogy a materiális organizáció csak alátámasztást, talajt szolgáltat, amelyen a gondolkodás ki tud fejlődni, sőt, a materiális folyamatoknak önmagukban le kell épülniük ott, ahol a valóságos gondolkodás megjelenik. Amilyen mértékben lecsökkennek a materiális folyamatok, olyan mértékben tud tért hódítani bennünk az, ami a megsemmisült materialitás helyébe lép: a gondolkodás, a képzetalkotás.

Ismerem mindazt, amit felhozhatnak azon mondatok ellen, amelyeket ebben a pillanatban kimondok, de az intuitív megismerés a materialitásra vonatkozólag elvezet annak belátásához, hogy ahol a gondolkodás kifejlődik, ott a matériából semmi sem látható. Elvezet ahhoz, hogy azt mondjuk: ha a materiális létet, amelyet egyébként mértékadónak ismernek el, az egyedüli létnek tekintem, akkor, ha gondolkodom, nem vagyok. A matériának az orga-

nizmusban először vissza kell húzódnia, hogy helyet adjon a gondolkodásnak, a képzetalkotásnak. Akkor ez a gondolkodás, ez a képzetalkotás lehetőségét lát arra, hogy kibontakozzék az emberben. Tehát ott, ahol a gondolkodást a maga valóságában észleljük, ott észleljük a materiális lét lebontását, megsemmisülését is. Betekintünk a matéria semmivé válásába. Itt érünk el az anyag és energia megmaradására vonatkozó törvény határához. Meg kell ismernünk az anyag és erő törvényének kiterjedési körét, hogy bátorságunk legyen tiltakozni ellene, ha szükséges. Aki az anyag megmaradásának törvényét abszolút érvényűnek tekintí, és nem tudja, hogy ez csak a külsőleg áttekinthető fizikai, kémiai, stb. terület körében érvényes, de nem érvényes ott, ahol gondolkodásunk saját emberi organizáción színterén megjelenik, az sohasem tudja áttekinteni a gondolkodás lényegét azon a helyen, ahol a matéria önmagát pusztítja el. Ha nem volna szükség arra, hogy bizonyos okoknál fogva ezt a megismerést ma a világ elé állítsam, akkor nem tenném ki magam azoknak a gúnyolódásoknak, ellenvetéseknek, amelyek egészen érthető módon meg kell nyilatkozzanak azok részéről, akik az ismert feltételek alapján a matéria és erő megmaradásának törvényét abszolút érvényűnek, kivétel nélkül érvényesnek tartják. Ahogy azonban az intuícióval megismerjük a gondolkodás és a fizikai világban bennünket körülvevő általános matéria közötti kapcsolatot, úgy intuícióval ismerjük meg a szellemiségben működő inspiráció és az ember érzésbeli és ritmikus élete közötti kapcsolatot is. Az idegi-érzékszervi principium pusztítja a fizikai matériát, ezért lehet az idegi-érzékszervi principium alapja a képzetalkotásnak, a gondolkodásnak. Az ember második fő rendszere az organizmusban a ritmikus rendszer. Ezzel az érzésbeli élet úgy függ össze lelkileg, mint a gondolkodással az idegi-érzékszervi principium. Az emberen kívüli, inspirációval megközelített objektivitás és az ember közötti kapcsolat mutatja, hogy az inspiráció útján egy olyan világprincípium válik bennünk tudatossá, amely megnyilatkozik bennünk, mint ahogy a fizikai világ is megnyilatkozik bennünk a képzetalkotáson keresztül. Ez az inspirált világ főként a lélegzési folyamaton keresztül nyilatkozik meg, amely a maga ritmusát egészen az agyfolyamatokig és az organizmus többi részében is folytatja.

Megismerjük azt, ami bensőleg ritmusként él az ember lényében. Ez ugyan nem öli meg a matériát, mint a gondolkodási folyamat, de bénítja az életet, úgy, hogy az életnek mindíg újra fel kell szítania magát. Az általános, tisztán mechanikus légzési ritmusnak egy benső ritmus életrekeltése és bénítása az alapja, és ez a ritmus mintegy dualisztikusan ketté hasad fizikai légzési folyamattá és lelki, érzésbeli folyamattá. Ennek a lelki érzésbeli folyamatnak és a fizikai légzési folyamatnak az egységét inspirációként ismerjük meg, olyan principiumként, amely objektíven él az inspirációkban, és in-

tuícióval tekinthető át. Röviden ilyen módon ismerjük meg az érzésvilág és a ritmikus ember egész összefüggését, ismeretel szerzünk arról, hogy itt nem a materialitás teljes megszűnése következik be, mint az idegi-érzékszervi rendszerben, hanem a matéria bénulása. Tehát fokozatosan megtanuljuk megismerni az embert. És így az emberi érzésvilág életre tekintünk, és látjuk azt, ami csak azáltal van jelen, hogy az élet ritmikusan ismétlődő folyamatokban mindig megbénul, és újra fel kell szítsa magát. És amikor ilyen módon átlátjuk a feléledés és bénulás összecsengését, meglátjuk az ember mivoltának második fontos elemét. Látjuk, hogy az emberben az egész ritmikus princípiumnak milyen jelentősége van, hogyan függ össze az ember testi-lelki mivoltának egészével. És amikor az emberben ezt a második elemet áttekintjük, világossá válik, hogy ez önmagában egy olyan reális erőt hordoz, amely ritmikus kölcsönhatásban van egy külső erővel, mely azonban az érzékeletlenségben él. Mintegy látjuk egy belső és külső erő ide-oda lendülését.

És hasonlóképpen az anyagcsere-végtag rendszer emberét is megismerhetjük. Amikor felemelkedünk az inspirációhoz, intuícióhoz, imaginációhoz, szellemi-lelki módon látjuk azt, ami reális erőként egyébként nem tudatosan működik. A mi mindennapi megismerésünk csak formális elemeket ad, általa úgyszólván csak nézői vagyunk a világnak. Az azonban, amit imaginációval, intuícióval, inspirációval vívunk ki magunknak, az mint szabad, benső, lelki alkotás van birtokunkban, és érzékeletli megismeréssel olyasvalamire vonatkoztatjuk, ami objektív az emberben, és végül át tudjuk tekinteni, hogyan működik az emberi akarat az etikai cselekvésben. Ha először felismertük, hogy a tiszta gondolkodás a matéria lebontása, és egyáltalán: a visszafelbontásban működő folyamatokkal függ össze, akkor eljutunk annak belátásához, hogy mindaz, ami lelki-akaratú módon jelenik meg, a felépítő, növekedési folyamatokkal függ össze. A bennünk lévő növekedési, felépítő, organizációs, reprodukáló folyamatok az emberi organizáció mélységeire vonatkozólag letompítják az átlagos tudatot, és az akarat az emberi lény olyan mélységeiből száll fel, amelyekhez a mindennapi tudat nem ér le. Mint ahogy a gondolkodás a pusztításban, úgy él az akarat a növekedésben, virulásban, gyümölcsözésben. És azután ismét intuícióval látjuk, hogy az anyagcsere-rendszerből az akarat, amelynek most a gondolkodásban vannak a motívumai, az anyagot arra a helyre „tolja” az emberi organizációban, ahol lebontásának kell bekövetkeznie. A gondolkodás, mint ilyen, lebont, az akarat felépít. Úgy épít fel, hogy az életben, egészen a halálig, a felépítés látens marad az emberi organizációban, mégis állandóan végbemegy. Amikor tehát szabadságfilozófiám értelmében az erkölcsi motívumainkban eljutunk a valóban szabad, erkölcsi intuíciókhoz, olyan emberi életet élünk, amely saját akaratával az organizációjából átalakított ma-

tériát helyez oda, ahol a matéria megsemmisült. Az ember bensőleg teremtővé, felépítővé válik. Más szavakkal: látjuk, hogy a kozmoszon belül az emberi organizációban a semmi — teljesen materiális értelemben — új képződéssel telítődik. Ez nem jelent mást, csak azt, hogy ha konzekvensen követjük az antropozófiai megismerés útját, akkor eljutunk odáig, hogy a tiszta erkölcsi ideálok a materialitásig menően, világot alapítón jelennek meg az emberben.

Ezzel mintegy felfedeztük, hol válik maga az erkölcsi világ teremtővé, hol keletkezik olyasvalami, ami az ember erkölcsisége alapján kezeskedik saját realitásáról, mert azt önmagában hordja, önmaga teremti. És ha azután ezzel az intuícióval megismerjük a külső világot, akkor úgy látjuk, hogy az ásványvilágon ugyanaz a pusztulási, elmúlási folyamat uralkodik, amelyet mint a saját gondolkodásunknak megfelelő materiális folyamatot jól megismertünk. És ennek megfelelően eljutunk annak megismeréséhez is, hogy ez az elmúlási folyamat magával ragadja a növényi és az állati életet is. És akkor nem a „hőhalál” felé tekintünk, amelynek bizonyos határok között jogosultsága van, de egyoldalú valami, hanem a körülöttünk lévő, ásványi-sággal áthatott egész világ eltűnése felé. Azt a világot tehát, amelyet kauzális szükségszerűségében ismertünk meg, elmúlónak látjuk, és azt a világot, amelyet a tisztán morális idélokból építünk fel, ezt az elhaló másik világ talaján keletkezőnek ismerjük meg. Más szavakkal: most felismerjük, hogyan függ össze a morális világrend a fizikai-kauzális világrenddel. Az ember lényében a morális, tiszta akarattal olyasvalami van adva számunkra, ami az emberben és ezáltal az egész világ számára magát a kauzalitást legyőzi.

Aki becsületesen gondolkodik a kauzális természetmagyarázatról, az ennek a természetmagyarázatnak a saját körén belül nem talál olyan helyet a világban, ahol ez ne volna érvényes. És mert érvényes, kell, hogy legyen egy olyan hatalom, amely megsemmisíti érvényességét. Ez a hatalom a morális világ. A morális világ, ahogy az ember természetének egésze alapján megismerjük, azt az erőt tartalmazza, amely magát a természeti kauzalitást áttöri, de természetesen nem csodákkal, hanem egy fejlődési folyamat során. Mert ami az egyes emberben kauzalitást-pusztító, az a jelentőségét csak a jövőbeli világokban kapja meg. De látjuk annak az emberi akaratnak a realitását, amely szövetséget köt a tiszta gondolkodással. Ezáltal pedig — és ez az antropozófiai tudományosság legszebb eredménye az élet számára — megismerjük az ember kozmoszbeli értékét, és átérezzük, hogy a kozmoszban mi a jelentősége az emberi méltóságnak.

A dolgok a világban nemcsak úgy függenek össze, ahogy absztrakt fogalmaink alapján gyakran elképzeljük, nem. A dolgok mint realitások függenek össze egymással, és az egyik fontos realitás a következő: bizonyos, hogy nem mindenki tud már ma felemelkedni az imaginációhoz, inspirációhoz

és intuícióhoz. Amit azonban mindezekbe a megismerési fokozatokba még mint szellemi kutatók is magunkkal viszünk, az az a gondolkodás, amely belső szükségszerűséggel fejleszt ki az egyik gondolatot a másiktól. Ezt a gondolkodást minden olyan ember átélheti, aki elfogulatlanul átadja magát neki. És mivel a szellemi kutató ezt a tiszta gondolkodást képzeletének minden elemébe magával viszi, az összes, már felfedezett szellemtudományos eredmények a tiszta gondolkodással is felülvizsgálhatóak.

Az általam adott egész leírás értelmében az emberi lélekben ahhoz, amit az ember csak mint antropozófiai szellemtudományos közlést vesz fel, valami egészen sajátos dolog tagozódik. Az ember az általa alkotott egyéb képzeteket a külső észlelésből vonja le, vagy külső észlelésen alkotja. Ezek az észlelések támaszai ennek a képzetalkotási életnek. És a legújabb gondolkodási és világnézeti szokásoknak megfelelően ma természetesen sok olyan ember van, aki nem tartja elfogadhatónak, hogy az emberhez közelíthet olyasvalami, ami ilyen vonatkozásban nem a külső észlelésben találja meg a támaszát. Csakhogy élete képtelenségekbe torkollik, ha nem akarja elismerni, hogy az ember lényeges dolgot érthet meg akkor is, ha csak a tiszta, konkrétan önmagából kifejlődő gondolkodás adja át magát, és azután fel tudja venni a szellemtudomány imaginációval, inspirációval és intuícióval elért gondolatait, melyekről a merev gondolkodású filiszter azt mondja: ezek fantasztikumok, mert nem ábrázolnak valóságot. Túl kényelmes ahhoz, hogy gondolkodással hatoljon be abba a valóságba, amelyet a szellemi kutató az említett megismerési utakon felfedez. Ez a valóság azonban bensőségesen összefügg az ember mivoltával. És az az érzés, az a benső lelki beállítottság, amellyel kiküzdjük magunknak azon szellemtudományos fogalmak felvételét, amelyeknek nincs korrelátumuk a külső, fizikai világban, és a szellemiségben szabadon kell átélnünk őket, ez egész embervoltunkat áthatja egy új princípiummal.

Ha a szellemtudomány bevonul kultúréletünkbe, akkor majd látható lesz, hogy — miként már jeleztem — amit az ember imaginációval, inspirációval, intuícióval szemlél, az magában az emberben egy élő princípiumnak felel meg, s látható lesz, hogy így a szellemtudomány közvetlenül ragadja meg az élő emberi lényt, és maga az ember a szellemtudomány felvételével belső metamorfózison, változáson haladhat keresztül. Belsőleg gazdagabbá válik. Az ember érzi, hogy gazdagabbá válik azáltal, hogy egy olyan elem hatja át, amelyet nem tud felszítani a külső, fizikai valóság. Ezzel az elemmel, az egész emberen átáradó elemmel áthatva lép embertársa elé. Így szerez olyan emberismeretet, amely azelőtt nem volt meg benne, és kiváltképpen az emberszeretetet sajátítja el. Amit az antropozófiai szellemtudomány érzékfelettségre irányuló ismeretei felgyűjtanak bennünk, az az emberszeretet, és ez megismertet bennünket az ember értékével,

és átéreztetni velünk az emberi méltóságot. Az ember értékének megismerése, az emberi méltóság átérzése, az emberszeretet akarata: ezek az élet legszébb gyümölcsei, amelyek az emberben megérnek a szellemtudományos eredmények átélése következtében.

Ezzel hat a szellemtudomány az akaratra úgy, hogy az akarat fel tud emelkedni ahhoz, amit szabadságfilozófiámban morális intuíciónak neveztem. És az emberi életben bekövetkezik az a hatalmas esemény, hogy ezeket a morális ideálokat, ezeket a morális intuíciókat áthatja az, amit egyébként szeretetnek ismerünk, úgy, hogy az individualitásunkban élő szeretet alapján szabadon cselekvő emberekké válhatunk. Így tehát a szellemtudomány közeledik egy ideálhoz, amely szintén Goethe korából származik, és a legvilágosabban Goethe barátja, Schiller fejezte ki. Amikor Schiller belelélte magát a kanti filozófiába, az elméleti filozófiára vonatkozóan sok mindent vett fel Kanttól. A morálfilozófia tekintetében azonban nem tudott Kanttal együtt haladni. Ebben a kanti morálfilozófiában Schiller a kötelesség merev fogalmára talált, amelyről Kant azt gondolta, hogy a kötelesség úgy van előttünk, mint maga a természeti erő, mint olyasvalami, ami kényszerítően hat az emberre. Schiller átérezte az ember értékét és méltóságát, és nem akarta elismerni hogy az embernek ahhoz, hogy erkölcsös legyen, szellemi kényszernek kell alávetnie. Hiszen Schiller mondta ki a következő szép szavakat:

Szívesen szolgálom a barátokat, de sajnós ezt szívesen teszem, s így sokszor bánt, hogy nem vagyok erényes.

(Gerne dien' ich den Freunden, doch tu' ich es leider mit Neigung, und so wurmt es mich oft, das ich nicht tugendhaft bin.)

Mert kanti értelemben — véli Schiller — tulajdonképpen meg kell kísérelnünk, hogy a barátunk iránti vonzalmat elnyomjuk, és azután amit érte teszünk, azt merev kötelesség-fogalom alapján tesszük.

Hogy az ember magatartása más kell legyen, mint ez a kanti magatartás, azt Schiller — amennyire az ő korában lehetséges volt — „Az ember esztétikai neveléséről” szóló leveleiben írta le. Ezekben ki akarta mutatni, hogy a kötelességnek le kell szállnia, hogy vonzalommá váljék, a vonzalomnak pedig fel kell emelkednie úgy, hogy rokonszenvenné váljék a kötelesség tartalma. A kötelességnek le kell szállnia, a természeti ösztönnek pedig fel kell emelkednie a szabad emberben, aki vonzalommal teszi azt, ami hasznára van az emberiség egészének. És amikor felkutatjuk, hogy az ember lényében hol gyökereznek a morális intuíciók, amikor kikutatjuk, hogy a morális intuíciókban melyek a tulajdonképpeni ösztönző, erkölcsi motívumok, akkor felfedezzük a szellemiségbe emel-

kedő, legmagasabb fokon megtisztult szeretetet. Ahol a szeretet szellemivé válik, ott felszívja magába a morális intuíciókat, és az ember azért lesz morális ember, mert szereti a kötelességet, mert a kötelesség olyasvalami, ami közvetlenül erő-adóan magából az emberi individualitásból származik.

Éz volt az, ami arra indított, hogy szabadságfilozófiámban az antropozófia alapján kifejezett antitézist állítsak fel a kanti morálfelfogással szemben. A kanti tézis így hangzik:

Kötelesség, te magasztos, hatalmas név! Aki nem hordasz magadban semmit, ami behízelgéssel tetszésünket szolgálná, hanem alávetettséget követelsz. Aki felállítod azt a törvényt, amellyel szemben az összes, titokban ellened működő vonzalmak elnémulnak.

A kötelesség ezen fogalmával az ember sosem tud felemelkedni az átlelkésültséghez úgy, hogy legbensőbb mivoltában szabad előidézője legyen morális cselekvéseinek. Hogy igazi antropozófiai emberismerettel eljussak az ember lényének megértéséhez, ezekből a kísérletekből kiindulva a kantianizmus merev fogalmaival szembeállítottam azt, ami a Philosophie der Freiheit-ben erre vonatkozólag megtalálható:

Szabadság, te barátságos, emberi név! Aki magadban hordozod mindazt, amit erkölcsileg azért szeretek, mert emberségemet a leginkább méltányolja és nem teszel senki szolgáivá, mert nem pusztán törvényt állítasz elém, hanem megvárod, mit ismer el erkölcsi szeretetem a maga törvényének, mert minden rákényszerített törvény alatt szabadságától megfosztottnak érzi magát.

(A szabadság ideája c. fejezet)

Úgy gondoltam, hogy a Philosophie der Freiheitben beszélnem kell arról, hogy a moralitás, ha eggyé válik az emberi szabadsággal és igazi emberszeretetben gyökerezik, akkor teljes mértékben emberhez méltóan jelenik meg. De antropozófiával kimutatható, hogy a kötelesség iránti szeretet továbbfejlődve emberszeretetté válik, és ezzel egy szersmind a szociális élet tulajdonképpeni fermentumává. Ezzel még a továbbiakban foglalkozni akarunk. A mai hatalmas, égető szociális problémákat csak akkor tudjuk áttekinteni, ha azon fázisunk, hogy megismerjük az összefüggést a szabadság, a szeretet, az emberi lény, a szellemiség és a természeti szükségyszerűség között.

Ford.: dr. Szilágyi Jenőné
(az utolsó rész következik)

Megjelent!

RUDOLF STEINER

A MAGASABB VILÁGOK VALÓSÁGA

(Kristianiai előadássorozat)

Kiadta a Magyar Antropozófiai Társaság

Kapható a Waldorf-irodában (1016 Bp., Mária tér 3.)

A „Magyarország felfedezése” sorozatban

MEGJELENT

Vekerdy Tamás

ÁLMOK ÉS LIDÉRCEK

Iskolaalapítás Magyarországon

Közvetlen hangú „napló” a Waldorf-pedagógia itthoni alakulásáról, kiemelkedő alakjairól, gyermekmegismerési eredményekről.

Kapható a könyvesboltokban és a Waldorf-irodában
(1016 Bp., Mária tér 3. T.: 201-8847)

Falinaptárak, naplók, poszterek, könyvek, képeslapok

a POMEGRANATE-EUROPE-tól!

A skót, angol, amerikai „countryside” gyönyörű, színes fotóival.

8 Galliford Road, Maldon, Essex, CM9 7XD
ENGLAND

Kilián Imre

Álmodás és

Kirándulás a másik

1990 októberét írták, a rendszerváltásba ájult ország lelkesen ünnepelte a Nagy Októberi Forradalmat, a jobbközép kormány még épphogy kimászott a száznapos ellenzéki önmegtartóztatás langyos vizéből.

Reggel az egyetemnél kellett találkoznom Bélával, odamenet még beugrottam a közértbe némi élelmiszert magamhoz venni, majd felcsörtettem a kollégiumi lépcsőkön, közös barátunk szobájába, ahol barátnöje nyitott ajtót: — Nincs itthon, alszik, később megy, fáradt... — hadarta, kicsit szégyenlősen, bár senki sem kérte számon. Elbizonytalanodtam, de egy borzas fej a szoba egyik sarkában megnyugtatóan.

— Szép jó reggelt, chetnék én is egy falást?

Béla nagydarab, szívélyes, szakállas és szemüveges, erőteljes testalkatú, abból a fajtából, aki bármilyen időpontban képes egy „falást” eltüntetni, és a következő időpontban persze a következőt is. Így történt ez most is, egészen addig, amíg csak valami is maradt a három napra tervezett kajamennyiségből...

...HALÁLOS ÁLOMBA ZUHANVA

Közben persze megtárgyaltuk az útitervet, és megvártunk egy közepes termetű, halk zavú, barna lányt, aki ugyan elkísért bennünket, de sajnos inkább csak csendestársként mutatkozott be, majd együttesen elindultunk. Felvettünk még egy stoppost az Osztapenkónál, Szántódnál délre fordultunk, az arab-cigány vitáról híres-hírhedt Kaposvár felé, majd még tovább déli irányba. Erre már változatosabb volt a tájék, és miközben az autópályáról főútvonalra tértünk, majd másodrendű útra, aztán bekötő útra, a síkság dombságba türemkedett, a hegység lankákba simul, a fényes shopok eltűntek, a falvakat a legújabb kor kockaházai helyett düledező falú, lesütött szemű, tornácos parasztházak uralták. Gépek is kevesen voltak, igencsak átlagos autónkat riadt szemű lovaskocsik csodálták meg. Egyszer csak az ibafai birkanévelde bejáratán olvasható „Idegeneknek behajtani tilos” felirat figyelembe — nem — vétele után néhány száz méterrel egy, a térképen is jelzett „fontosabb földúton” találtuk magunkat. Vettünk hát egy mély lélegzetet, majd csusszanásokkal és tócsaátrepüléssel tarkított egy-két kilométer után egy terjedelmes dagonyázóhely előtt véglegesen kikötöttünk, és kiszálltunk.

Elindultunk gyalog. Az út erdős domboldalon ve-

zetett egészen Kisibafáig. Ez vagy féltucat házból álló település lehetett valaha, némelyiknek ma is látni a nyomát. Volt itt egy még egészen jó állapotú, de lakatlan ház is, arrébb pedig a falu egyetlen családja lakik hatalmas, hófehérre meszelt, kőoszlopos, tornácos házban. Néhány éve költöztek ide Korpádról, ahol szintén ők voltak az utolsó lakosok.

— Onnan már a mi területünk. — mutatott Béla előre, a domb néhány száz méterre levő tetőpontjára. Nem kis megilletődöttséggel fogtam kicsit sietősebbre és léptem be a halott falu nemlétező kapuján.

A kép egyszerre volt megdöbbenő és felemelő. A leginkább épségben maradt háznak még álltak a falai, a régi és az új, de hívatlan gazdák a tetőt és minden más mozdítható dolgot elvittek, az ablakok keretelenül vakok, az ajtónyíláson át az elmúlás szele fűtül. A terepet a Természet ismét visszafoglalta, az udvart felverte a gaz, itt-ott évelő virágok nyomaira bukkantunk. Gyümölcsfák, szőlő szabadon burjánzanak, szabad versenyben a hajnalkával, a szúrós csipkével, míg másutt az örökké zöld borostyán öleli halálra az emberkézült növényeket.

Beléptünk egy házba. Talán éppen azon a helyen lakott az utolsó család, talán a leomlott kémény tövében volt a konyha, a kemence, talán mellette a szoba. Mindennapos használati tárgyak szellemeit éreztük magunk körül, mert hisz az emberek még nem haltak meg, csak most máshol élnek, és talán éppen a falujukra gondolnak, arra a helyre, ahol ők és az őseik éltek.

Kimentünk az udvarra. Megtaláltuk a kutat, bár a kereke már máshol szolgál, a faszerkezet még megvan, csikorogva fordul meg a henger. Kavicsot kerestünk, beledobtuk a vízbe, az egy darabig hullott, majd hangos csobbanással elsüllyedt. A hirtelen támadt hangzavar néhány békát zavart meg, akik a kútka tövéből hangos vartyogással adták hírül elégedetlenségüket, és nagy ugrásokkal menekültek.

Leszaladtunk a domboldalon, ami egy mély szakadékba omlott bele. A szakadék legalján vízcsobogás, arrébb kitisztításra váró kis kiszélesedés, asszonyok mosóhelye, ahová vízért lehet járni, nyáron meztelen hancúrozás saras medencéje, természetes fürdőkád, vízpart, ami nem széles és nem mély, zuhanyozó, ami hűsít, izsappakolóhely és masszázsszalón a Természettel való szent egyesülésre, szigorúan nonprofit alapon.

Ránéztünk az óránkra. Az idő vetett véget a meglódt fantázia lobogásának, a helyi szellemvilággal való

ébredés

Magyarországon

gondolatcserének, a Természet és az Ember időtlen összefonódásának.

Visszaindultunk a gerincre, hogy az úton továbbhaladva, átlépjünk a másik kísértetfalu, a másfél-két évtizede kihalt Gyűrűfű területére. Az út persze nem arra vitt, egy kicsit el is tévedtünk, és jókora határszegle után délről, a völgy aljáról talákoztunk először a faluval.

Gyűrűfű a hetvenes évek elején halt ki. A falut a településrendező hivatalnokok nem jelölték ki központi szerepre, ezért infrastruktúráját nem fejlesztették ki. A község termelőszövetkezetét először a közeli Ibafehez, majd az egészet Szentlászlóhoz csatolták, ami hozzávetőleg tizenöt kilométerre van innen. Minthogy a lakosok nem szerettek ennyit gyalogolni a munkáért, egyszer csak összezsugorogtak és egy rövid év alatt mindenki elköltözött. A telkekről minden ingó dolgot elvittek, a házfalak, a föld és a gyümölcsfák kivételével. Ami aztán elegendő alapot adott arra, hogy a hivatalos határszemeszt elvtársak figyelmét magára felhívja, akik pedig hivatalból felszólították a volt lakosokat a föld megművelésére. Egyszer, kétszer, háromszor, mert ennyi a magyar igazság, a ráadásként írt negyedik, földelkobzást kimondó levelet pedig sokan már nem is várták meg, hanem önszántukból lemondtak a tulajdonjogukról. Ezután pedig már csak egy dolog történt: mivel a tanács végrehajtó bizottsága maga sem akarta megművelni az ebul szerzett földet, rövid úton a legközelebbi, legkézenfekvőbb ilyen műintézménynek, a szentlászlói téesznek adományozta szőröstül-bőröstül, gyümölcsfástül, házromostül, kutastül. Nem igazán nehéz elképzelni, hogy ezután a téesznek is túl messze esett a föld a megművelésre, viszont jogi úton sürgősen átminősítették a területet gyepé, az ilyen földek leghelyesebb megművelési módja pedig köztudomásúlag az, ha hébe-hóba áthajtanak rajta egy birkanyáját...

A gyűrűfűi falu alján több kisebb völgyecske fut össze, innen indul felfelé a domb gerincén a falu (fő-) főutcája. Itt még alacsonyabb falromokra, beszakadt pincékre, kiszáradt kutakra bukkanhat a látogató, az emberi tevékenység utolsó nyomaira, amelyet a buja növényvilág annyira áldásosan fed el. A főutca talán kilométernyi hosszú lehetett, a dombtetőn pedig a falu utolsó működő és máig egyetlen élő intézménye őrzi titkát. Kívülről ez is leginkább gaztenger, ha azonban átlábalunk a magas fűvön, ha kiszabadulunk a szürös

vadszeder fogságából, ha átvágjuk magunkat a bozóton, akkor megtalálhatjuk. Benne ápolt és elhanyagolt, százéves, ötvenéves, húszéves, öt éves és kéthetes sírok fejféval vagy kőkeresztel, ottfelejtett művirággal, ott virító vadvirágokkal, és csupán néhány napja odavitt virágcsokorral. Tényleg feltámadunk-e, ha igen, az emberek-e, vagy a falu, itt, vagy csak az ígélet messzi Földjén, ott a sokat emlegetett másik Világban? A temetőre mindenesetre nem kellett keresztet vetni, mert ÉLT, mint az egész helyet magába ágyazó Természet.

Visszafelé menet egy völgy aljában még szedtünk egy kis mentát teának, Béla pedig valami gombafélére esküdött meg, hogy nem a mérges párja. Visszabaktattunk a kocsihoz, és bizony már alkonyodott, amikor beindítottuk a motort.

...ŐSI HARMÓNIAK REMEGÉSÉBEN

A következő állomás Lukafa volt, ahol ez idő szerint éppen Vendel napi búcsút tartottak. Nekem egyáltalán nem akaródzott búcsúba menni, nem ismertem még a viszonyokat, sohasem jártam Lukafán sem, de a hátamon a szőr mindenesetre égnek állt, ha arra gondoltam, hogy akár egy ájtatos vénasszonyok könnyeire bázírozó gyertyafényes egyházi rendezvény, akár egy lagzilajcsis, céllövöldés, forgóhintás plébojlesztivál áldozata leszek. Béla azonban igen ragaszkodott az ideiglenes állomáshelyhez, és helyismeretét latba vetve újabb néhány behajtást tiltó útjelző figyelembe nem vétele után hamarosan Lukafára is értünk, és egy kis mélyút egy kiszélesedésében állítottuk meg az autót.

Az első kellemes meglepetést a „kastély” okozta. A mélyútról egy kis lépcsősoron felmentünk a kicsit tekintélyesebb érzéseket keltő turista-menedékházhoz. Minden sötét volt. Lenyomtuk a kilincset, kitarult az ajtó, a mögötte levő értékeket csak a hely szelleme védte. Mi is hasonló védelem alá helyeztük hát a holmijainkat, és elindultunk kifelé. A lépcsőn aztán összefutottunk egy ismeretlen sráccal, aki viszont nem kezdett el alapos gyanakodással mérgetni, hanem köszönt. Mi is ezt tettük hát, és kihaszánálva az alkalmat a búcsú helyszínre iránt érdeklődtünk.

A második meglepetés a „templom” volt, ahová barátunk irányított minket. A templom a falu közepén állt, valójában a többinél csak egy picivel volt a ház nagyobb, harangtoronnyal az ormán. Belül világos

volt, zene szűrődött ki, kívül szabómester cégtáblája, mellette vöröscsillagos címer jelzi, hogy ez itt egyébként a községi tanács épülete. Beléptünk az ajtón. A tanácsház-orvosirendelő-templom-faluházban magyar zene hangjaira ropták a táncot lányok és legények. Tánc tudatlanok lévén csak leültünk és engedték magunkba hatolni a zenét. Csavargó vérem beleremegett az ősi harmóniákba, a dalok ismerősek is voltak meg nem is. Alapelemeiket anyánk-apánk nagyanyánk-nagyapánk szájából anyanyelvi beszélőként ismertük, az iskolában egyfajta denaturált megjelenését tanították, bár mi inkább Illést vagy a Bfűliszeket szerettük volna. A gyermekkor óta lassan csöpögtetett nyelvtudás azonban itt, a zselici aprófaluban csengett először egyedül és igazán hitelesen. Minden hangnak, minden ütemnek saját mély értelme és jelentősége volt. A hangok pedig nem estek szét, hanem összeálltak dallamokká, a dallamokból dalok, nóták, keservesek és vígok, blúzok és rakenrollok formálódtak, és az egész egybeforrva egy közös kommunikációs nyelvé, egy egységes, közös átérzéssé, a jelenlevők hatalmas élményévé forrt.

A tréfás-táncos multság hamar véget ért, a zenének véget vetettek és hazamentek a legények, legtöbben a kastélyba, ahol gombás-mentateás-boros-bolond vacsorát ettünk. Másnap néhányan már korán felkeltek és gyalogszerrel vágtak neki, mi inkább beültünk a jó kis műcsótányunkba. A műút azonban csak a következő faluig vitt, itt először kavicsos útra, majd újabb fontos földútra fordultunk. Ez meredek, agyagos emelkedőben folytatódott. Az emelkedő tetején szántóföld várt, az erdőszélen futó út a mélyedésekben még őrzi a legutóbbi eső nyomát. Ilyen útviszonyok között kellett két-három kilométert megtenni. A vizes-saras mélyedéseket néha kikerülte egy-egy segédút, de a legtöbbször csak hajszál választott el attól, hogy félkerékkel a bokáig érő lekvárba fulladjunk. A kocsi azonban nagy lélegzetet vett, nekifutott és sikeresen átrepülte a vendégmarasztaló sárlencsákat, a hátsó kerék sokszor inkább mint hajócsavar, az első, mint kormánylapát működött, itt-ott felszaladtunk félkerékkel a tarlóra, egy kanyarban felismertük korábban elinduló barátainkat, akik megrebbent galambok módjára szaladtak szét a várható saras-vizes zuhany elől, majd egy elegáns balkanyar után egy viszonylag biztonságos füves területen kötöttünk ki.

...FÖLTÁMADUNK

Visnyeszéplak falu főterén álltunk. Körben rőt kukoricaföldek, mögöttünk erdő, jobbra rozoga ház alig olvasható „Vegyesbolt” felirattal. A főterre nyíló egyetlen portán fiatalasszony jelent meg, térdnél elnyúlt mackónadrágban, rajta foltos kötő, felül szakadt kötött pulóver, karján maszatos gyerek. Bőrszínére nézve fehér, az öltözete azonban némi bizalmatlanságot ébresztett a legutolsó városi divathoz szoktatott lelkemben. Leküzdve azonban fővárosi gátlásainkat, barátságos udvariasággal igazított útra vendéglátónk háza felé.

Csupán néhány száz méterre a völgy oldalában állt a ház. Előtte hatalmas gesztenyefa őrködik, mögötte kis akácerdő, a legközelebb fekvő szomszédok vagy az útbaigazítók a falu főterén, vagy a völgyvonal áttellenes

pontján fekvő néhány házikó. Beléptünk. Mintha egy gazdátlan, lakatlan, rendezetlen vidékre, egy lepusztult építkezés romterületére léptünk volna, a ház közepén hosszú folyosó, innen nyílik jobbra-balra néhány ajtó. Nyílik, mert csak egyben volt ajtószárny, ami be is záródhatott. A szobákat a kilógó derekú téglafalak ölelik körbe, több a téglá, mint a vakolat, itt ott házi lomokat fed a többujjnyi vastag porréteg. A hiányzó földemen és pévécfóliás tetőn keresztül felnéztünk a szokatlannul világosan áttetsző égboltra. A tetőgerendák csontvázként buktak elő, itt-ott megtörve, hiányosan, vagy esetleg már kipótolva. Benyitottunk az egyetlen ajtón. Mögötte kétségbeejtően féligmeddig vakolatú, fehérre meszelt, majd sötétre kormolódott falak között valaki lakott. Itt egy fatüzelésű tűzhely, ott egy ágy, mellette szekrény könyvekkel, a falon törött hegedű a dísz. A szoba közepén egy asztal, amit a házigazda és néhány korábban érkező vendég ül körül. Láthatóan kiváló hangulatban éppen reggeliztek.

Az összejövétel meghírdetett célja egy feszített vázú kupolaszerkezetes műhelyépület építése volt, amolyan Makovecz Imre vagy Csete György-féle stílusban. Bár a társaság mindent megtett, hogy a nemes cél megvalósuljék, a sudár fák a hajlítás során hurkapalcikákként pattantak ketté, míg valaki azt javasolta, hogy inkább kezdjük el cserepezni a házat.

A társaság jó kedvvel dolgozott, élvezték az együttélést, a közös munkát. Ki-ki hamar megtalálta a helyét, a szerepét. Napvilágnál dolgoztunk, sötétedés után borozgattunk, gesztenyét sütöttünk, néhányan hegedűt húztak elő, és visszavarázsolták az előző esti dallamvilágot — kicsit talán kevésbé rutinosan, kevésbé telten és néha bizony hamisan, de legalább olyan hitelesen.

Másnap a társasággal együtt dolgozó asztalos közös hórúkkra hívott néhány embert, hogy kiszabadítsuk a sárba ragadt kis teherautóját. Az akció végül is sikeres volt, a járgány nagy füstfejlesztés mellett ugyan, de megindult, egy percre szinte ismét a romlott Városban éreztük magunkat. Az asztalos biztonságos terepre vezérelte a gépet, amíg mi az útra hajló gesztenyefák alól próbáltuk megmenteni, ami még menthető, majd követjük a szíves vendéglátót, aki a saját házába invitált: — úgyis ti vagytok még az első vendégeink.

Egy nagy szilvabozóttengerhez közeledtünk. A házigazda otthonos rutinnal ment előre a bokrok közé vágott keskeny csapáson, amíg a fák ölelésében kétlépcsényi tisztáshoz értünk. A tisztás valaha udvar lehetett, itt baromfiól romjai, kidőlt falú faskamra, tetőtlen nyári-konyha, a másik sarokban tető alatt poros kemence. A halott világ közepén állt a pici ház, a tető már kijávitva, ablak beüvegezve. Bepillantottunk. Odabent két-személyes fekhely, a polcon könyvek, a sarokban tűzhely, az asztalon frissen elmosogatott edények, a visszatért élet csalhatatlan jelei...

A nap öregedésével aztán a jelenlevők létszáma is lassan csökkent. Mi, autósok lévén, legutoljára maradhattunk. Késő délután startoltunk aztán, még átrepültünk néhány sarat, átsuhantunk még néhány alkonyodó falutünetemenyre mire valami hivatalos útra értünk, ahol végre érdemes volt lemosni a szélvédőt.

Akkor még nem tudtam, hogy később ez a vidék lesz a lakóhelyem...

Nappali ház

93/2.

Gondolat és forma a kortárs magyar képzőművészetben

- Andrási Gábor és Tolvaly Ernő tanulmányai. A művészet és a gondolkodó utópiái
- Szemjon Frank a szociális utópia bűneiről, Huoránszky Ferenc az igazságosságról és a boldogságról, Trencsényi Balázs Bibó ukróniájáról, Salamon János az aranykorról, Pernecky Géza a képzőművészet utópiájáról, Lányi Dániel Ingeborg Bachman utópikus mondatairól.
- Mészöly Miklós az író felelősségéről. Irodalom most és mindig
- Balázs Attila, Darvasi László, Esterházy Péter, Kontra Ferenc, Kozma György, Piotr Szewc prózái, Háty János, Kovács András Ferenc, Peer Krisztián, Schein Gábor, Térey János versei,
- Tolnai Ottó versei - Mikola Gyöngyi és Piszár Ágnes Tolnai Ottóról.

A Nappali ház kapható a jobb könyvesboltokban, vidéken a Magyar Posta központi hírlapárusító üzleteiben. Megrendelhető a szerkesztőség címén: 1399 Budapest, Pf. 701/330.

Megjelent

az **ESÉLY** 1993/2-es száma

A TARTALOMBÓL:

Kovács Ilona:

Az egészség ára az Egyesült Államokban

Vajda Júlia:

„Mi a húst hússal szeretjük”

Háztartásgazdálkodás a városi munkás háztartásokban

Bill Jordan:

A szociális munka bemutatása

Az **ESÉLY** kapható a nagyobb könyvesboltokban Budapesten.

Előfizethető a szerkesztőségben.

Címünk: Hilscher Rezső Alapítvány

Esély Szerkesztőség

ELTE Szoc. pol. Tszk.

Budapest, Múzeum krt. 4.b-c 1088

Telefon: 266-9833/298m.

Előfizetés egy évre: 480,- Ft. Egy szám ára: 80,- Ft.

„Az Egyetlen, aki a Minden.”
(Felirat Ízisz tiszteletére)

MAGYAR EXPEDÍCIÓ EGYIPTOMBAN

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyiptológiai Tanszékének Irányításával 1983 óta magyar ásatások folynak Egyiptom egyik nevezetes lelőhelyén, a thébal nyugati parton (szemben Luxorral) a nemesek temetőjében. Hatalmas sziklasír tárunk fel, mely Dzsuhutimesz királyl írrok számára épült, aki Ámon Isten magtárainak felügyelője volt II. Ramszesz fáraó korában.

Ennek a vállalkozásnak a széles hazai és nemzetközi visszhang ellenére anyagi alapjai bizonytalanok. Az emelkedő egyiptomi helyi költségek és a tudományos publikációval kapcsolatos kiadások fedezése egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. Ez annál nagyobb baj, mivel az eddigi munka eredményei a nemzetközi egyiptológia szemében erkölcsi kötelezettséget jelentenek számunkra, hogy az ásató tevékenységet állandósítsuk, ami egyébként minden olyan ország esetében természetes, ahol komolyan foglalkoznak ennek a tudománynak a művelésével.

A szakmai, íőhatósági támogatás mellett (ELTE, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, MTA), munkánk eddigi folytatását jelentős részben szponzoraink segítségével tette lehetővé. Felsorolásuk megtalálható a Dzsuhutimesz sírja Thébában (Budapest 1989, Pytheas Kft. kiadása) kötetben.

A szilárd anyagi háttér megteremtése érdekében a magyar egyiptológusok létrehozták az ÍZISZ ALAPÍTVÁNYT. Annak az Istenőnek a nevét választottuk, akinek hatalmas szombathelyi temploma a római korból szemléletesen jelképezi Magyarországot földje és a régi egyiptomi kultúra mély kapcsolatát.

Az ÍZISZ ALAPÍTVÁNY csekk számszáma: 508-42848-6
A kuratórium nevében

Dr. Kákósy László egyetemi tanár
a Thébal Magyar Expedíció vezetője

MALMÖI CSÁRDÁS

Repülővel négy, vonattal huszonkilenc óra Göteborg. Természetesen az utóbbit választom. A kocsikisérő – magyar vonaton életemben először – elveszi és a fülkéig viszi a bőröndömet. A Csárdás tizenegy óra tíz perckor kitáncol a Keletiből, Prágában már sötétben bokázik, végigcsattog az Elba mentén és este tízkor ugrik át Decinnél a német határon. Reggel hatkor kelés, mert Rügenen vagyunk.

A TS Line legújabb szerzeménye, a Sassnitz. Sassnitz négy vonatot nyel el, közte a miénket. (Hogy a személyvonatok költséges hajóztatásának mi értelme van, nem tudom. A négy órás menetidőt úgyis a hajón töltjük, ahol a legkülönfélébb célokra igénybe vehető termektől csomagmegőrzőkön át kávézóig, étteremig és boltig minden van.)

Trelleborg. A kékruhás svéd határőr lányok és fiúk a szomszédos jugoszláv kocsiból szinte mindenkit kiszállítanak. Sötétbőrű bosnyákok, tömegtelen csomaggal, körülöttük több tucat gyerek szaladgál, szinte minden nő karján is ül egy-egy kisebb. Tudják, hogy vissza lesznek zsuppolva, de vidámak, gondtalanok.

A szomszéd kupéból is leszállítanak egy magyar nőt. A kocsikisérő rakja le csomagjait, köztük egy köralapú összecsukott hálós járóka. A nő szemét dörgöli, pityereg. A lánya itt él, évente többször meglátogatja, Lundban várják a kisbabával. Fejből mondja a telefonszámot. A kocsikisérő magyar-németül fordít. Az egyik határőr lány megenyhül, jelt ad a visszaszállásra. A nő örömtől könnyesen végigcsókolja őket, csomagok, járóka vissza. Majd amikor végre ő is utánuk huzakodik, éktelen szitkozódásban tör ki. Meg hogy ő itt akarna maradni ezeknél... és hogy őt ezekkel a cigányokkal (bosnyákokkal) együtt..., hogy merészeli...

Társas, egy idősebb hölgy, felfedezi a peronon várakozó fiát. Lelkesen integet, intim anyai szavak törnek elő belőle. A farmerruhás, félig kopaszra nyírt bálvány, a Budapesttől Trelleborgig tartó családi történetek hőse (melyeknek akaratlanul fültanúja voltam) szenvtelenül nézi, keze a zsebében marad.

A Csárdás fél óras késéssel dobbant be Malmö-

be, de a göteborgi csatlakozást még elérem. A svéd vonaton depressziós nők, arcukon elfojtás, bergmani félelem. Légtudósítás. Az ajtó mellett fogas akasztókkal. A legelső ülés a mozgássérülteké, a kalauzt gombnyomásra hívhatják. A WC-ben lehajtható csecsemőasztalka.

Tanyák. Egyszerű, de igényes házak, legfeljebb tetőbeépítéssel, cicoma nélkül. Ennél csak a városban magasabbak. A verseny itt azért folyik, hogyan lehet minél észrevétlenebbül beolvadni a természetbe. Tervezőik nálunk a központi fűtésre való sem keresnék meg. Szép, ápolt pajták, majorsági épületek. Egyedül egy málló falú, tehéndörgölte, koszos istálló ébreszt hazai hangulatot, minden idegen.

Kopár, sötét föld, kődarabokkal. Ez Svédország déli, termékeny része. A szántó traktort sírlyok kísérik. Őzek legelik az őszi vetést. Egy kis tónál hatyúk. Rengeteg hely, térség. Kőhidak, gyakori vízfolyás. Holland formájú szélmalomok, vitorla nélkül. De látok modern szélpropellert is. A szántókon, legelőkön facsoportok sziklálkal. Ide vonszolják a kiszántott köveket. Az egyik tanyaház mellett hatalmas, szalmakazalszerű kőrakás.

A városok környékén kisházak, csoportos zöldség és virág hobbykertek. (Ez a szokás megvan még a volt NDK-ban, Csehországban is, aztán valahol Brünn és Pozsony között elakad.) Lund vasútállomásán páratlan látvány: több száz (vagy több ezer?) bicikli a parkolóban.

Helsingfors után hegyek és erdők. Kis patakok, mohás kövek. Legelő lovak. Vajon mire tartják őket? Minden tanyához szilárd burkolatú út vezet. Kerítés nincs, legfeljebb sövény, ill. egy

tenispálya, egy libafarm, majd egy transzformátorház körül, meg lakott területen a vasút mentén.

Kevés a falu, templomot alig látok, de az a maga nemében mind különlegesség. Koragótikus építmény, vagy a skandinávok istenének malomra, raktárra emlékeztető „erős vára”. Később elég gyakori a „formatervezett”, „tájba simuló” ablaktalan, modern ipari épület és depó. Itt sem vagyok elragadtatva tőlük. A mára már ritkaságszámba menő,

kormos, csúcsos, pirostéglás, ormukon környílasos ipari-forradalom kori gyáregületeket jobban szeretem.

Varberg után borókás, nyíres, fenyős és tölgyes halmok, tetejük tar szikla, tövükbe húzódó lakóházakkal. Mintha a partmellék vizenyős, mocsaras tundráitól menekülnének. A parton megint hatyúk. A sekély vízben szanaszét szórt sziklák, kövek. Később rájövök, a házak azért telepedtek a sziklás halmok oldalába, hogy ne vegyék el a helyet a megművelhető földtől.

Ennyi kő és kopárság láttán mintha kezdeném érteni, miért nincs a skandinávoknak vígjátékírójuk. Úgy látszik, a kő színe sem közömbös. A mediterrán világban fehér és mállik. Itt viszont a 2 milliárd éves gránit szürke és nem porlad. Esni kezd az eső, strindbergi hangulat fog el. Később tapasztalom, itt ez a normális idő.

Még szinte meg sem érkezem Göteborgba, már visznek is ki Torreküllába, a svéd környezetvédők savasodással foglalkozó találkozájára. Turistaház egy nemzeti parkban, a skandináv építészet és lakberendezés minden remekével. Az ebédlőben az egyik képen zömök tanyaház, sziklával. A másikon súlyos tömbök. Bárhol máshol elgondolkoztatna, itt magáért beszél.

Cellaegyszerűségű, puritán kis szobák. Az ágy-neműt nekünk kell felhúzni. Az utasítások között olvasom: elutazáskor a szoba kitakarítandó, kellékek itt és itt. Ennek ellenére (vagy éppen ezért?) hihetetlen tisztaság.

A szerte-szét vezető erdei utakon világítás. A vonatról látott sziklákat most közletről is szemlélhetem. Április közepe van, otthon már virágzott a mandula és a barack, de itt még csak a moha zöldül. Épületnyi tömbök, majd a tetőn megszűnnek a fák, bokrok, s tar sziklahajlatok között tó. Meghökkentően gyönyörű látvány.

Naponta háromszor svédasztal, kétszer uzsonnaasztal. Este hétkor a személyzet elmegy. Vacsora után vendéglátáson kívüli sörözés az ebédlőben. A külföldieket figyelmeztetik: másnap majd ne felejtünk el fizetni. Egy szlovák részvevővel egymásra nézünk.

Göteborg gazdag, alig több mint 300 éves iparváros. Svédország kapuja, hatalmas kikötővel. A sokárbócos Viking és a kikötői igazgatóság hajókéményre emlékeztető tornyos épülete helyett azonban a parkolóhajót (úszó parkolóházat) bámulom meg. Legszebb épülete a Kelet-indiai Társaság korabeli székháza. Néhány templomot és egyéb épületet leszámítva a többi jellegtelen. A belváros a csatornával hangulatos, bár az új épületek valahogy nem illenek hozzá. Utak, autópályák egymás alatt, fölött, alig látszik tőlük a város. („Modern infrastruktúra”). Sorszám tépés busz-tudakozóban, hentesnél, piaci árusnál. Méregdrága áruk. Egy viszont igen bosszant: a piacon a zöldség és a gyümölcs olcsóbb, mint nálunk!

Meglátogatunk egy kísérletet. 7000 m² területen az erdő alja 2-3 m magasságban fedett, a csapadékot elvezetik, s mesterségesen pótolják. A gránit nem porlik, ezért nem kerül alkáli fém a talajba, ami közömbösítené a savas esőket. Emiatt egész Európában Skandinávia szenved legjobban a savasodástól. A tavak kristálytiszták, lelátni a fenéig. De a halak, vizinyövények kipusztulnak. A savas esők megakadályozzák a szerves anyagok bomlását, nincs a vízben táplálék. A meszezés hatására a tavak újraélednek, de e költséges eljárást csak szórványosan alkalmazzák.

Mutatnak egy tanácsi lakótelepet is, ahol a tetők napkollektorokkal fedettek, s az így felmelegített vizet a közeli sziklabarlangba állított tankban tárolják. A legtanulságosabb a városi hőerőműveknél tett látogatás. A fűtésre és melegvíz ellátásra szolgáló kazánokat 10 éve még 90%-ban olajjal fűtötték, most viszont olajat már alig használnak, mert bevezették a rendszerbe a Shell-művek „hulladék-hőjét”, a szeméttégetés hőjét is felhasználják, tetemes hő nyernek vissza a langyos szennyvízből, a szennyvíz üledékéből pedig biogázt fejlesztenek, amit szintén felhasználnak. (Ezek után a visszamaradt szilárd üledék – a fekália – már csak fele a korábnak, tehát csökkentek az elhelyezési gondok, s meszezés után még ennek egy részét is gazdálkodóknak adják el.) A vállalat fűtési-energetikai tanácsadó irodát tart fenn a városban és kiállító szalonban mutatja be az energiatakarékos fűtési és háztartási készülékeket.

A kövek iránti csodálatom a Hönö szigetvilágra tett kirándulással tetőzik. Göteborgtól délre komphajón kelünk át a Hönöre. (A komphajó még ingyenes, a szintén ingyenes úthálózat része, de hamarosan fizetni kell majd érte, mert a konzervatívok – hogy adócsökkentési ígéreteiknek eleget tegyenek – számtalan eddigi ingyenszolgáltatást megszüntetnek.) A tengerből sima, lapos kis sziklaszigetek emelkednek ki, rajtuk halászházakkal. Hönö szigetén minden kertben egy-egy hatalmas sima szikladudor – többnyire a házak is ilyenre épültek. A távolabbi tengerparton óriási méretű (alkalmanként több száz méteres) lapos, simára koptatott sziklák. És itt végre meglátom a tettéseket is: az ölnyi méretű szabályos kőlabdák és kőtörzsek tömegét. A jégkorszaki gleccserek ezeket görgetve koptatták le a gránitkőzetet.

Hazafelé is esik az eső. A békés szunyókálásból és olvasgatásból egy izgalmas közbjáték zöckent ki, de az nagyon. Helsingfors után mintha alagútba mennénk, fura zajokat hallok. Felnézek: egy hajó hasában vagyunk, rossz kocsiba szálltam. Az ajtók lezárva, de az utolsó pillanatban még sikerül leugranom a Dániába tartó komphajóról. Szerencsémre nem kell sokat várni a következő vonatra. De csak Malmöben könnyebbülök meg, amikor megpillantom az indulásra kész Csárdást.

MEGJELENT A

1993. I.ÉVF. I.SZÁMA

Politikai, gazdasági, társadalmi háttérinformációk

200 oldalon

Szerkesztik:

Varga Csaba

Hatvani Dániel

Szoboszlai Zsolt

A tartalomból:

- Társulási szerződés az EK-val
- MDF-SZDSZ titkos paktum
- Új iparpolitika
- Interjú az ÁVü elnökével
- Síklaky István a hiteljegyről
- Kiss Károly-Pavics Lázár a Zöld Költségvetésről
- Civil Parlament
- A KALOT története

Kizárólag éves előfizetésben kapható. Információ: Varga Csaba,
Stratégiakutató Magánintézet, 1015 Bp. Batthyány u. 10.
T/Fax: 201-1886

Ulrich Duchrow

Az Európai

A belső piac előnyök kidobozására a piacot
 az egy tanulmány elkészítése után megkérdezték
 melynek eredményeit az ún. Cochet-tervezés
 ben mutatták be. A lényegi tételek között:
 a) a gazdasági közösségnek a belső piacot
 mindenki jövedelme.
 Ez a megállapítás létezik, hogy a belső piac
 szabványok a maga köztudottan munkamenetben
 val a megállapított gazdasági tételekkel szemben
 tománosan mindenki jövedelmét, nem más
 mint Adam Smith új köztudottan ösztönözni kell
 pontja, melyet időközben ezerszeresen megcsökkent
 történelme. A központi tételek között az első
 piac önmagában csak összekapcsolódás, val-

nak járnak. Ezek nem végső soron, hanem lehet és kell
 parancsai ellenük. Ezzel világos követelmények felállítás
 létezik és kitartó képviselése van szükség.
 Az EK tagállamai 1986-ban az ún. Egyszeres Párt
 pol AIK-k-on foglalkoztak össze az 1978-as Római
 Szerződés óta beléltelt változtatásokról és kidolgozták
 az új szabályokat az 1987-es év végéig. Az új szabályok
 kezdte foglalkozni az EK-belső piacot. Az ezzel kapcsolatos
 tantervet az EK-bizottság 1985-ben terjesztette elő
 „A belső piac teljesítése lehetetlenség nélkül.”
 A belső piacot irányuló „AIK”-lényegi mondat
 így hangzik:
 „A Közösség megfogalmazta a célkitűzést a belső piaccal
 hogy 1992. december 31-ig fokozatosan megvalósítsa
 a belső piacot. A belső piac egy belső piacnak
 nélkülözhetetlen fogja, melyben biztosított az árak, a
 verseny és a szabad mozgás.”

* Rézről a szöveg megjelenés előtt áldó könyvben. Európa a világrendezésben 1492-1992. (91 oldal) A könyv
 re előjegyzés kifizetése a 3. Part szerkesztésébe. A német kiadás címe: Europa im Weltsystem 1492-1992.
 Gibt es einen Weg der Geschichtsfreiheit nach 200 Jahren Röm. Unionsvertrag und Geldverfall? (Lange
 Kirche, Bremen, Germany, 1991) Az angol kiadás címe: Europe in the World System 1492-1992. Is Justice
 Possible? (World Council of Churches, Geneva, Switzerland, 1992) Németül fordította Gyöngyi Anikó

Ulrich Duchrow

Az Európai belsőpiacának — ha semmit

1. AZ EK-BELSŐPIAC ÉS GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI

8. tétel

Az EK-belsőpiac az európai tőketulajdonosok és -kezelők kísérlete, hogy a világ legnagyobb piacának létrehozásával (320 millió ember) az USA-val és Japánal szembeni konkurenciahelyzetben behozzák lemaradásukat, s megnöveljék saját akkumulációs és hatalomkoncentrációs esélyeiket. A hivatalos magyarázat szerint a tőke, a javak, a munka és a szolgáltatások akadálytalan cseréje a költségek csökkenése révén mindenki jólétét növelni fogja (Cecchini-beszámoló). A tőketulajdonosok számára valóban csökkenő költségek és növekvő nyereségek vannak kilátásban. Ez azonban mindenképp a tőkekoncentráció meggyorsulásához fog vezetni, és ahhoz, hogy a piac még inkább hatalmi szférává válik. Ám a szociális és ökológiai költségek, azaz az emberek alapigényeinek kielégítése és a teremtés megőrzése perspektívájából nézve úgy tűnik, hogy a mindaddig teljesen elégtelen keret- és védőfeltételek negatív következményekkel és nagy veszélyekkel fognak jární. Ezek nem végzettszerűek, hanem lehet és kell harcolni ellenük. Ehhez világos követelmények felállítására és kitartó képviselésére van szükség.

Az EK tagállamai 1986-ban az ún. Egységes Európai Akták-ban foglalták össze az 1958-as „Római Szerződés” óta beállott változásokat és kiegészítéseket -azzal a céllal, hogy az 1992-es év végéig teljessé tegyék az EK-belsőpiacot. Az ezzel kapcsolatos tervet az EK-bizottság 1985-ben terjesztette elő „A belsőpiac teljessé tételének fehér könyvében”. A belsőpiacra irányuló „Akták” lényegi mondata így hangzik:

„A Közösség meghozza a szükséges intézkedéseket, hogy 1992. december 31-ig fokozatosan megvalósítsa a belsőpiacot. A belsőpiac egy belső határok nélküli teret fog át, melyben biztosítják az áruk, a

személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlását e szerződés rendelkezéseinek értelmében.” (Art 8a)

Ez a következőket jelenti:

- A személyek szabad áramlása: a határellenőrzések megszüntetése; a beutazási-, menedék-, fegyver- és drogtörvények harmonizálása; letelepedési- és foglalkoztatási szabadság az EK polgárai számára; a külső ellenőrzés megerősítése.
- Az áruk szabad áramlása: a határellenőrzések megszüntetése; a normák és előírások harmonizálása vagy kölcsönös elismerése; az adózás harmonizálása.
- A szolgáltatások szabad áramlása: a finanszolgálatások liberalizálása; a bank- és biztosítási felügyelet harmonizálása; a szállítási és telekommunikációs piacok megnyitása.
- A tőke szabad áramlása: nagyobb nagyvonalúság a pénz- és tőkemozgásokban; lépések a finanszolgálatások közös piacának megteremtésére; az értékpapírforgalom liberalizálása.

A belsőpiac előnyeinek kidomborítására a bizottság egy tanulmány elkészítésére adott megbízást, melynek eredményeit az ún. Cecchini-beszámolóban mutatták be. A lényegi tétel így hangzik: a bürokratikus akadályok megszűnése révén csökkenni fognak a gazdaság költségei, és ez növeli majd mindenki jólétét.

Ez a neoliberális feltételezés, hogy a kibővített szabadpiac a maga kiépítettebb munkamegosztásával és megerősödött gazdasági növekedésével automatikusan mindenki jólétéhez vezet, nem más, mint Adam Smith új köntösbe öltöztetett régi babonája, melyet időközben ezerszeresen megcáfolt a történelem. A kapitalista feltételek közötti szabadpiac önmagában csak tőkekoncentrációhoz, vala-

* Részlet a szerző megjelenés előtt álló könyvéből: *Európa a világrendszerben 1492-1992. (93 oldal) A könyvre előjegyzés küldhető a 3.Part szerkesztőségébe. A német kiadás címe: Europa im Weltsystem 1492-1992. Gibt es einen Weg der Gerechtigkeit nach 500 Jahren Raub, Unterdrückung und Geldver(m)ehrung? (Junge Kirche, Bremen, Germany, 1991) Az angol kiadás címe: Europe in the World System 1492-1992. Is Justice Possible? (World Council of Churches, Geneva, Switzerland, 1992) Németből fordította Gromon András*

Közösség

következményei sem teszünk*

mint a tőkével nem rendelkezők és a természet hátrányos helyzetbe kerüléséhez vezet. Így a belsőpiac meghirdetését követő fúziós hullámok tapasztalatai alapján már most világosan megállapítható, hogy a belsőpiac első következménye a tőkekoncentráció és a nagy transznacionális konszernek hatalmának kiépítése.

„A 'költések csökkenése — árak csökkenése — piacbővülés' lánc, és ezzel a fogyasztók jobb ellátása helyett azt kell feltételezni, hogy -eltekintve a konjunkturális ingadozásoktól- növekednek a nyereségek, és ez több üzemi átstrukturálódáshoz, racionalizáláshoz, diverzifikáláshoz, finanszírozáshoz és -investáláshoz, valamint további kiszorításokhoz és ezzel a tőkekoncentrációhoz vezet. Az ICI vegyi konszern egykori elnöke, Harvey-Jones azt prognosztizálja, hogy a következő tíz évben az európai gyárak több mint felét be fogják zárni.”

A Cecchini-beszámoló maga bevallja, hogy pl. 16 mozdonygyárból 4, s a telekommunikáció területén 7 ajánlattevőből csak 2 marad meg, de nem reflektál erre a tényállásra és következményeire. Még az is kimutatható, hogy az EK olyan saját pályázati jogot fejleszt ki, amely előmozdítja és irányítja a nagy fúziókat, s közben kiszorítja az élesebb nemzeti pályázati és kartelljogot. Ismét felismerhető a belsőpiac világos célja, hogy alkalmazkodjék a kapitalista világpiac tőkekoncentrációs mozgásához. Lényegi problémaként tehát megint csak az derül ki, hogy a politika alárendelődik a gazdaság tőkeérdekeinek.

E kezdeményezés során még magának a gazdaságnak a hosszú távú érdekeit is elsikkasztják. Mert a 70-es évek óta a világgazdaság strukturális túlakkumulációs válságban van. Azaz mind nehezebbé válik az elért nyereségeket haszonnal befektetni, ami a pénzbefektetés mind kétesebb praktikaihoz és válságszerű törésekhez vezetett.

De a Cecchini-beszámoló és -ami rosszabb- az eddigi belsőpiaci projekt módszertani főhibája az általa okozott „költések” téves meghatározása, és

az a kérdés, hogyan kell ezzel politikailag bánni. Itt kiváló segítséget nyújt a kritikához és az alternatív cselekvéshez a Heine-Kisker-Schikora kiadásában megjelent munka, „Az EK-belsőpiac fekete könyve”. Az „institucionális közgazdaságtan” hagyományát követve K. William Kapp a „szociális költségek” fogalmához kapcsolódik.

„Szociális költségeken értjük mindazokat a közvetlen vagy közvetett terheket, hátrányokat vagy károkat, melyeket harmadik személyeknek vagy általánosságban a közösségnek a korlátlan gazdasági tevékenység vagy gazdaságpolitikai intézkedések következményeként viselni kell. A szociális költségek sokkal többet jelentenek tartalmilag és formailag, mint a neoklasszicizmus 'külső költségei', melyeknél az értékelés alapját piaci adatok képezik.”

Másképp kifejezve, Cecchini csak üzemgazdaságiilag számol a költségekkel a magánvállalkozásokra nézve, és nem népgazdaságilag minden emberre, a társadalomra mint egészre és a természetre nézve. Pedig voltaképpen ezekről a költségekről van szó, nem csupán módszertani-elvi okokból, hanem akkor is, ha az ember világosan fel akarja ismerni a veszélyeket, és cselekvési stratégiákat akar kifejleszteni velük szemben. Itt — hogy egészen világosan kiemeljük — nem Európa egyesülésének elvont elvetéséről van szó, hanem arról a kérdésről, milyen Európát akarunk — olyan Európát, amelyben a bankok és konszernek nyereségei minden áron növekednek, vagy olyan Európát, melyben minden ember alapvető igényeinek (táplálék, ruházat, lakás, egészség, munka, képzés, szocio-ökonomikus és a politikai beleszólás) kielégítése és a természettel való kímélő bánásmód a vezérlő szempont? És ha szociálökológiai Európát akarunk, hol rejlenek a veszélyek, és melyek a lehetséges politikai fogódzópontok ahhoz, hogy tegyünk ellenük valamit? Most ezek felé a kérdések felé fordulunk.

Közben szeretnénk példászerű, különösen sürgető cselekvési célokat megfogalmazni.

2. A BELSŐPIAC ÉS A KÉTHARMADVILÁG

Amennyire hallgat az EK a belsőpiacnak a kétharmadvilág országait illető következményeiről, annyira örvendetesen intenzíven foglalkozott a témával a kritikus irodalom és a szolidaritási mozgalom. Persze még nem lehetséges pontosan megragadni és kvantifikálni a várható hatásokat. A bankok a korábbiakhoz hasonlóan folytatják a szegények kamatai behajtásának kemény kurzusát, ami 1990-ben több mint 50 md USA dollár nettó tőke-átvitelt jelentett Délről a gazdag Északra. Az EK és a kormányok az 1988-as szolidaritási kampányok óta nem zárják ki a legszegényebb országok adósságainak csökkentését, ami azonban -tekintettel a világgazdasági rendszer egyéb elszegényítő tényezőire- nem hoz alapvető változást ezen országok számára, főként hogy egyébként az az EK tendenciája, hogy az elengedést a Nemzetközi Valutaalap és a világpiacon értelmében vett gazdasági és politikai „jól viselkedés” feltételeihez kösse. Az egyetlen valóban új perspektívát Lengyelország adósságainak 50 %-os elengedése nyújtja, melynek nyilvánvalóan politikai motivációja volt. Ebből következik az

1. cselekvési cél:

Tekintettel 500 év koloniális és neokoloniális rablásaira az EK tagországai engedjék el 1992-ben az eladósodott országok adósságait, hogy Susan George adósságtalanítási modellje szerint megadják ezeknek azt a lehetőséget, hogy a szegények népi szervezeteinek részvételével az önálló szocio-közgazdasági és ökológiai fejlődés útjára léphessenek.

Ezek az intézkedések azonban csak egyfajta tákolmányt jelentenek, ha nem változtatják meg alapvetően a világgazdasági rendszer keretfeltételeit és intézményeit. A nemzetközi pénzügyrendszer kereteiben elsősorban arról van szó, hogy demokratizálják a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank plutokratikusan szervezett berendezkedését, és elszámolásra kötelezzék őket mindazon országokkal szemben, melyek részt vesznek a világgazdaságban. E tekintetben az Egyházak Ökumenikus Tanácsának canberrai teljes ülése (II. szekció) joggal támasztotta azt a követelményt, hogy kapcsolják be az ENSZ-et és a Nemzetközi Bíróságot. Azáltal, hogy az amerikai dollár gyakorlatilag elveszítette a vitathatatlanul vezető, irányadó valuta erejét, és az európai ECU a jövőben egyenrangú szerepet fog játszani (akárcsak a yen), Európának megvan az az esélye, hogy revideálja az USA 1944-es Bretton Woods-i diktátumát, és igazságos nemzetközi pénzügyrendszert követeljen. Ebből következik a

2. cselekvési cél:

Az EK és az európai kormányok hassanak oda, hogy új nemzetközi pénzügyrendszert fejlesszenek ki, melyben nemcsak az adósoknak, hanem a hitelezőknek is viselniük kell az alkalmazkodás terheit. Ehhez alapvetően demokratizálni kell a Nemzetközi Valutaalapot és a Világbankot, és minden részt vevő országot egyformán elszámolási kötelezettségre kell bírni. Ennek első lépése lehet a Reform or Dismantle the Bretton Woods Institutions Now (Nyomban megreformálni vagy lebontani a Bretton Woods intézményeket) kampány támogatása, melyet a Latin-Amerikai és Karibi Egyházi Tanács támogat.

Mivel azonban a pénzügyi tőke nemzetközileg szervezett, és így folytonosan megpróbálja kivonni magát a nemzeti és nemzetközi politikai irányítás alól, ezért arról is szó van, hogy amennyire csak lehetséges, törvényekkel meg kell akadályozni, hogy a bankok hatalma a belsőpiac révén még egyszer kibővüljön, ami már most megfigyelhető. A kérdés magva az, hogy érvényre jut-e az az általános bankrendszer, amely Németországban érvényben van. Eszerint a bankok lehetnek egyidejűleg takarékosági-, hitel- és befektetési bankok. Ez odavezet, hogy a nagy üzleti bankok a felügyeleti tanácsok betöltésén keresztül gyakorlatilag saját érdekében irányíthatják és ellenőrizhetik a reálgazdaságot.

3. cselekvési cél:

A tőke területén törvényekkel kell megakadályozni, hogy az (általános) bankok egyidejűleg ellenőrizzék a pénzügyi tőkét és az ipari tőkét. Arra kell törekedni, hogy gazdasági területen is bevezessék a hatalommegosztást és a demokratikus ellenőrzést.

Az ipari tőke területén, mint megmutattuk, az EK előmozdítja a tőkekoncentrációt, hogy javítsa konkurenciahelyzetét az USA-val és Japánnal szemben. Ezáltal közvetve az európai transznacionális konszernnek támadóbb és agresszívebb termelési és piacosítási tevékenységét mozdítja elő a világpiacon, amellyel szemben a kétharmadvilág országai szinte semmilyen ellenhatalmat nem tudnak szembeállítani. Ez egyfelől abban a megnövekedett technológiai erőfeszítésben fog lecsapódni, hogy bizonyos nyersanyagokat szintetikus termékekkel pótoljanak, másfelől a transznacionális konszernnek vissza fogják vonni ezekből az országokból termelőegységeiket, és Európának azokon a részein fogják letelepíteni őket, ahol olcsó a munkaerő. Így sok eladósodott ország kényszerűségből lekapcsolódik majd a világgazdaság produktív területeiről és lakosságuk surplus people (fölösleges nép) lesz -de arra talán még képes, hogy átvegye a gazdag országok szemetét.

4. cselekvési cél:

Jóllehet a kapitalista rendszer alapvető elfogadása esetén végső soron nem érhető el a transznacionális cégek ellenőrzése, minimális célként keményebb kartelljogot kell követelni, hogy legalább valamelyest befolyásoljuk az árak manipulálását.

A kereskedelmi tőke és a kereskedelmi intézmények területén Afrika, a Karib-szigetek és a Csendes-óceán államai képesek voltak az ún. Lomé-szerződésben külön feltételeket elérni, ahogyan ezeket az új világgazdasági rendről folytatott vita keretében a 70-es években követelték: „Loméban az EK nemcsak az ellenpreferenciák elvéről mondott le és kötelezte magát piaci megnyitására, hanem rendelkezésre bocsátott pénzügyi eszközöket is az erősebb nyersanyagár-ingadozások okozta exportárbevételi veszteségek kiegyenlítéseként (Stabex) és a bányászati vállalkozások szanálására (Sysmin)”. A Lomé-szerződés 4. meghosszabbításakor azonban az EK mégis kizárt a megegyezésből sok agrárterméket, valamint félkész- és készárut. És fokozottan érvényes a nem csatlako-

zott országokra, melyek számára egyszerűen a GATT-szabályok vannak érvényben. Összességben megállapítható, hogy „az EK már ma elzárja piacait olyan termékek elől, melyeket maga nem tud konkurenciaképesen előállítani, és/vagy megpróbálja megakadályozni, hogy potenciálisan új konkurensok keletkezzenek.”

5. cselekvési cél:

Fel kell szólítani az EK-t arra, hogy a Lomé-szabályokat egy új, tisztességes világgazdasági rendszer érdekében kiterjessze az összes országokra, és ne leépítse őket.

Az agrárpolitika az EK-politikának talán legnegatívabb területe a szociális költségek szempontjából, melyeket a belsőpiac még egyszer növelni fog. Ez azonban nemcsak a kétharmadvilágot érinti, hanem az európai parasztokat és felhasználókat is. Mielőtt azonban ezzel foglalkoznánk, rövid pillantást kell vetnünk az EK-belsőpiac kihatásaira Európa különböző régióira.

3. EURÓPA ELSZEGÉNYEDŐ ÉS MEGGAZDAGODÓ RÉGIÓKRA SZAKADÁSA

10. tétel

A tőke nyereségre irányuló értékesítési logikája egyre kifinomultabb módon használja ki a mindenkori gyöngéket, nem csupán az egyes gazdasági szubjektumok, hanem a különböző régiók vonatkozásában is. Ez nemcsak a kétharmadvilág tekintetében, hanem magában Európában is a nyereségek és veszteségek lépcsőzetes hierarchiájához vezet — mind az országok között, mind az egyes országokon belül. Különösen elhanyagolják Dél-Európát és Írországot. A belsőpiac ki fogja élezni ezeket az egyenlőtlenségeket. Az EK eddigi struktúrapolitikája nem elégséges korrekcióként, hanem jelentősen meg kell erősíteni. Egészen sajátos és különösen súlyos problémát jelent Közép- és Kelet-Európa országainak fejlődése.

Ahogy nem elégséges egyszerűen az „első” és a „harmadik világ” közti szakadásról beszélni, mivel A SZAKADÉKOK A KÉTHARMADVILÁG ORSZÁGAI KÖZÖTT és azokon belül egyre inkább differenciálódnak, úgy van Európában is. A belsőpiac ki fogja élezni a regionális különbségeket a gazdagabb és a szegényebb országok között, mind az EK-n belül, mind az EK és a többi európai ország között, de ugyanígy az egyes országokon belüli regionális egyenlőtlenségeket is. Maguknak az EK-bizottságnak a megbízásából készített empirikus tanulmányoknak is be kellett vallaniuk: „Még csak nem is túlzó fogalmazással meg lehet állapítani, hogy Európa gazdag régiói egyre gazdagabbá,

szegény régiói pedig egyre szegényebbé váltak”. (EK-Magazin 1989/5, 5. o.) És ezt a trendet megerősíti majd a belsőpiac. Ennek az oka a bankok és a konszernek piaci hatalmának megerősödése, melyek képesek kihasználni a nemzetközi munkamegosztás előnyeit a belsőpiacon belül.

„Ezek a koncentrációs folyamatok a további internacionalizálás során a regionális egyensúlytalanságok megszilárdulásához vezetnek, amennyiben a központi üzemegységek megerősödött helyi orientációját eredményezik azokon a területeken, melyek állják a versenyt a magas komplexitású, nagybani termelés fokozódó követelményeivel. Különösképpen a gazdaságilag már vezető országok fejlett régiói tartoznak ide. A perifériális területeket akkor vonják be a nemzetközi munkamegosztás formáiba, ha ott azoknak a területeknek nagy munkagényű résztermelése folyik, melyek a viszonylag képzetlen munkaerő teljes kimerítésére építenek és alig vannak ráutalva a térbeli környezettel való összefonódási összefüggésekre. Ezek a termelési ágak sem strukturális javulást, sem átlagos felüli növekedési rátát nem indukálnak. Gyakran még abban a helyzetben sincsenek, hogy kompenzálják a hagyományos szektorok elvesztését.”

Nos, az EK már 1975 óta megpróbált reagálni erre a problémára, és pedig először a Regionális Fejlesztés Európai Alapjával, melyet később további struktúraalapokkal egészítettek ki. Az 1987-es Egyesült Európai Akták aztán ezen Alap eszközeinek további megtámogatását hozták. Ennek ellenére meg kell állapítani, hogy ezek a struktúraalapok

egyáltalán nem kielégítőek, és végképp nincsenek abban a helyzetben, hogy felfogják a belsőpiacnak a szakadást megerősítő hatásait. Hiszen jelenleg szívesen látott szemléltető oktatást kapunk arról, mi történik akkor, ha két, egyenlőten erősségű gazdaságot kapcsolnak össze a „szabad” piacon: az NDK példáját a gazdasági és valutaegyesülés után. Kiegészítő problémaként természetesen ott megvan még a tervgazdaság átállítása piacgazdaságra, de sok jelenség hasonló lesz majd, amikor megszüntetik a határokat a belsőpiacra. Ez azzal is összefügg, hogy a nemzeti kormányoknak alig van már lehetőségük az ellenirányításra.

„Végeredényben a gyöngye struktúrájú területek abba a veszélybe kerülnek, hogy régióspecifikus különlegességeik és fejlődési potenciáljuk figyelembe vétele nélkül, marginalizált szállító régióként vonják be őket a nemzetközi munkamegosztásba.”

Persze itt sem rajzolható még befejezett kép. De már most biztonsággal lehet mondani:

6. cselekvési cél:

Az EK-nak már most döntően javítania kell regionális struktúrapolitikáján, és a mostani nemzetállamok bevonásával mindenekelőtt olyan eszközöket kell kifejlesztenie, melyek ellene hatnak az egyes országokon belüli szakadásnak is.

Érdekes lesz Svédország bevonása a belsőpiacba. A kiépített szociális állam „svéd modellje” minden valószínűség szerint el fog halni. A másik oldalon érdekes lesz látni, hogy egy eddig mind

befelé, mind kifelé viszonylag szociális irányultságú ország csatlakozása képes lesz-e megerősíteni az EK szociális komponenseit. Sajátos fajtájú és különös mértékű problémát jelent az EK-belsőpiac kihatása Közép- és Kelet-Európa, valamint a Szovjetunió országaira és gazdaságaira. Egy példa: A Szovjetunió gazdag természeti kincsekben. Világpiacon feltételek melletti nyersanyagok -ez érdeklí a Nyugatot. Így az EK-bizottság azon van, hogy „energia-chartát” tervezzen meg a SZU nyugati országaival kötendő szerződésekhöz. „A charta általános alaptételeket rögzítsen, úgymint az energiaforrásokhoz való szabad hozzájutást a befektetők számára, a befektetések védelmét, beleértve a nyereség hazavitelét kemény valutában, a technológiai ismeretek akadálytalan cseréjét a privát licencigények figyelembe vételével a szabadalmakat illetően, valamint az elektromosság, a földgáz és a kőolaj meglévő vagy jövőbeni vezetékhálózatának 'tranzitjogát'.” Magyarul: a SZU mint a Nyugat nyersanyagszállítója, miközben a Nyugat olajtársaságai lefölözik a szovjet energiagazdaság nyereségét azzal a csábítással, hogy a SZU így devizához juthat. Az Európa Parlament zöldjei joggal kritizálták ezt a tervet „a Szovjetunió kizsákmányolásaként, megbízások szerzéseként a nyugati atomipar számára, és a decentralizált energia- és fűtéselfertőzés esélyeinek további tönkretételéért.” Azaz a gazdagodó és szegényedő régiókra történő szakadás Kelet-Európát és a Szovjetuniót illetően is alaptendencia lenne -nem beszélve az országon belüli, nyertesekre és vesztesekre történő szakadásról. Most feléjük fordítjuk figyelmünket.

4. A BELSŐPIAC ÉS AZ AGRÁRPOLITIKA ÁLDOZATAI

Ha létezik nyílt botrány az EK politikájában, akkor az a mezőgazdaság területén található. Mindaddig semmi sem utal arra, hogy a belsőpiac tervei ezen bármit is változtatnának.

Ellenkezőleg, félő, hogy az eddigi hibás fejlődés további kiéleződésére kerül sor. Vannak ennek a tényállásnak világos analízisei, mindenekelőtt azonban alternatívjavaslatok, melyeket az ún. Aacheni Nyilatkozat foglal össze, melyekből ezért az alábbiakban kivonatokat közlök saját ismertetésem helyett.

Aacheni Nyilatkozat, 1987. július 2.

Parasztok és felhasználók egy új agrárpolitikában

„...Az a kép uralkodik, hogy a Brüsszeli Bizottság nem birkózik meg az agrárproblémával, és mérhetetlen összegeket pocsékol el olyan szubvenciókra, melyek állítólag a parasztnak zsebébe folynak. A valóságban az agrárpolitika célzatosan mozdította elő a túltermelést. A szubvenciókat lényegileg nem

a parasztnak kapják, hanem a körükbe telepített területek, az élelmiszeripar, az élelmiszerkereskedelem és az exportcégek. Ezek a foglalkozási ágak tekintélyes befolyást gyakorolnak a mezőgazdaságra. Két éve beszélnek már az agrárpolitika reformjáról. A széles nyilvánosság szinte észre sem vette, hogy olyan politikát erősítettek meg, amely néhány éven belül a paraszti mezőgazdaság megsemmisüléséhez vezet. A mostani agrárpolitika nem küszöböli ki a fennálló visszasságok okait, hanem tovább élezi a problémákat. Ezért fogtak össze Németország történetében először paraszti, környezetvédő, felhasználói és fejlesztéspolitikai szervezetek, hogy a brüsszeli politikával egy új, egy szociális, ökológikus és szolidáris agrárpolitika követelményeit állítsák szembe.

Az EK és a német kormány agrárpolitikájának kihatásai

...a mezőgazdaságra Az EK agrárpolitikája a kis- és középparaszti egzisztenciák megsemmisüléséhez vezetett

-a környezetre

A 'növekedés vagy meghátrálás' kényszere a mezőgazdaság egyre erősödő intenzívebbé válásához vezetett, részben drámai következményekkel a környezetre és a természetre nézve

-a felhasználókra

Élelmiszerellátásunk fejlődésére jellemző, hogy egyre kevesebb termék éri el közvetlenül a felhasználót. Az utóbbi évtizedekben egyre erősebben csúszott be a parasztek és a felhasználók közé az élelmiszeripar és az élelmiszer-nagykereskedelem. A mezőgazdasági termékek mindinkább az ipar és a kereskedelem pusztá nyersanyagaivá váltak -a harmadik világra. Az EK fölöslegtermelővé vált a legfontosabb agrártermékeket illetően.

Az EK világviszonylatban az agrártermékek második legfontosabb exportőre és a legnagyobb importőre. Csak a -jelentős részben a harmadik világból jövő- élelmiszerek, mezőgazdasági nyersanyagok és állati tápok importja teszi lehetővé a fölöslegtermelést Nyugat-Európában. Ezen importok nélkül az EK éppen csak kielégítően tudná ellátni önmagát élelmiszerrel.

Az EK erősen szubvencionált agrárexportja világviszonylatban az árak zuhanásához vezetett. A harmadik világ szállítói tekintélyes veszteségeket szenvedtek pl. a cukorexportban.

Az EK és az USA agresszív exportpolitikája miatt a harmadik világ sok államának belsőpiaca beszűkült. Az EK ezáltal felelős azért, hogy az érintett szállítóországok agrárstruktúrája egyoldalúvá vált, hogy mindinkább kiszorult a belsőpiaci irányultságú élelmiszertermelés, hogy elpusztultak a kisparaszti termelői struktúrák és hogy kirabolják a környezetet.

Piacrendi politikájával az EK elzárja piacait számos agrártermék és konkurenciaképes szállító elől.

Kinek használ az agrárpolitika?

A felhasználóknak azt a képet közvetítik a tömegkommunikációs eszközök, hogy a parasztek hasznot húznak a szubvenciók politikából. A paraszteknek pedig megmagyarázzák, hogy a felhasználók húznak hasznot az élelmiszerek kedvező árából. Mindkét értékelés elvonja a figyelmet a tulajdonképpeni hasznélvezőkről. A mostani agrárpolitika a vegyiparnak, a mezőgazdasági gépgyártásnak, a bankoknak, különösképpen az élelmiszeripar nagyjainak, az élelmiszer-nagykereskedőknek, valamint az import- és exportcégeknek hoz hasznot.

Egy új agrárpolitikáért

Az EK-bizottságnak az 1985-ös 'zöld könyvben' közzétett megfontolásai, valamint az azokból fakadó árcsökkenési javaslatok közvetlenül a paraszti mezőgazdaság ellen irányulnak. Az EK agrárpolitikájának célja a paraszti struktúra teljes lerombolása, melynek helyébe az iparosított agrárgazdaságot szánják. A világviszonylatban kielégítő és egészsé-

ges táplálék iránti igénynek ismét érvényre kell jutnia. Az emberi igényeknek több súllyal kell rendelkezniük, mint a közgazdasági kritériumoknak.

Új agrárpolitikát a parasztek számára

A jövőbeni agrárpolitikának lehetővé kell tennie a parasztek számára, hogy megmaradjanak a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági üzemeket nem szabad a vállalkozásvezetés szokásos elvei (nyereségmaximalás) szerint vezetni. A mezőgazdaságnak az egész társadalom ügyének kell lennie.

(7. cselekvési cél:)

A legfontosabb előfeltétel, hogy a parasztagazdaságokban folyó munkát ismét tisztességesen megfizessék. A regionális különbségeket és az eltérő termelési költségeket figyelembe véve, a kis- és középzemek létének biztosítása érdekében követeljük a lépcsőzetes termelői árak bevezetését. Pl. a tejet illetően mindazoknak az üzemeknek, melyek nem termelnek többet 200 000 liternél, az első 60 000 literre fizessenek pótlólagosan 10 pfenniget literenként.

A fölöslegek kiküszöbölésére és az állatok iparosított tömegtermelésének visszaszorítására követeljük, hogy állapítsák meg az állatok számának területhez kötött felső határát.

Új agrárpolitikát a természet számára

Égészséges élelmiszerek termelése mellett a mezőgazdaságnak központi jelentősége van a talaj, ill. a növény- és állatfajok sokféleségének megőrzése szempontjából.

(8. cselekvési cél:)

A kis- és középparaszti terület növekvő struktúra-vesztésének megállítására, intézkedések arra, hogy a specializálódott nagyüzemek helyett megmaradjanak a kis- és középparaszti vegyes üzemek.

A fölöslegek leépítése a műtrágya- és növényvédőszer-alkalmazás korlátozásával a teljes földterületen.

Az állattartás mennyiségének területhez kötése. Az egyértelműen környezetkárosító anyagok (pl. atracin, lindan stb.) betiltása, és a maradékok ellenőrzésének megszigorítása az élelmiszerek területén.

Elvetendő a talajmegművelés-(üzem)leállítások koncepciói, valamint az agráralkoholprogramok, melyek a termelőfelület annál intenzívebb kihasználására irányulnak.

Meg kell állítani az életterek további feldarabolását és a természetközeli biotópok elszigetelését.

Erőteljesen elő kell mozdítani az ökológikus termelési módot. Meg kell állítani a földfelület tovább-

bi mértéktelen beépítésekkel történő megszüntetését.

Új agrárpolitikát a felhasználók számára

Az agrárpolitikának szavatolnia kell, hogy minőségileg nagy értékű és megfelelő árú, messzemenően természetes élelmiszerekkel lássák el a népességet. Ezért követeljük:

(9. cselekvési cél:)

A koncentrációs folyamat befagyasztását az élelmiszerfeldolgozásban és az élelmiszerkereskedelemben.

A kereskedelem decentralizálását.

A tejjgazdaságok és az állatvágás decentralizálását.

A kereskedelmi osztályokra vonatkozó rendelkezések megszüntetését, melyekben a tárolhatóság és az optikai ismertetőjegyek állnak az előtérben.

Minden olyan ún. minőségi követelmény megszüntetését, mely nem az egészséget, hanem a feldolgozóipar követelményeit szolgálja.

A közvetlen piacosítás, különösképpen a felhasználó-/termelőközösségek előmozdítását.

Az élelmiszer-kisipar előmozdítását. Független ellenőrző- és tanácsadóintézmények felállítását.

Új európai agrárpolitikát a harmadik világ számára

Tekintettel a harmadik világ emberei érdekeinek megfelelő figyelembevételére követeljük az EK agrárkereskedelmi politikájának újrafogalmazását. Az EK agrárpolitikájának nem szabad egy világot behálózó agrárgazdasági munkamegosztásra felépülnie, melyben a harmadik világ országait mezőgazdasági nyersanyagok tetszés szerint cserélhető szállítóivá fokozzák le. Megfordítva, a harmadik világnak nem szabad az európai feldolgozott és megnevesített agrártermékek tetszőleges értékesítési piacának lennie. Az európai agrárpolitikának előjogot kell biztosítania minden ország számára, hogy táplálékalapjait önállóan előteremtse.

(10. cselekvési cél:)

Törölni kell az agrárjavak exportkiadásainak megterítését.

Az EK fölöslegtermelését meg kell szüntetni a földfelülethez kötött paraszti termelés előmozdításával és biztosításával.

Az élelmiszersegélyt a következő évek során tisztán katasztrófasegélyre kell korlátozni, és amennyire lehetséges, a harmadik világbeli fölöslegekkel kell fedezni (háromszögüzletek).

Az EK importszívását, mindenekelőtt a tápok területén, az iparosított mezőgazdasági termelés korlátozásával meg kell szüntetni. A döntően egyoldalú függőségi viszonyok eseteiben az EK-nak számolnia kell felelősségével az így keletkezett struktúradeficitért, és kiegyenlítő kifizetéseket kell eszközölnie.

Különösképpen az EK állatitáp-importját kell fokozatosan leépíteni a következő években. El kell vetni a világméretű tápkereskedelemnek a GATT-tárgyalások keretében megcélzott liberalizálását. A tápbehozatal leépítését a szállító országokkal kötött kétoldalú szerződésekkel kell szabályozni. Felelősségből fakadóan az EK-nak kompenzációt kell fizetnie az érintett országoknak az előbbiekből fakadó struktúraproblémák miatt, hogy játékerter biztosítsanak a belsőpiac-irányultságú fejlődésnek.

Az agrárkereskedelmi cserének csak azon a bázison lenne szabad végbemennie, hogy minden résztvevő számára biztosítva van az alapélelmiszerekkel való saját ellátottsága, valamint a sokféle termelési struktúra alapján. Agrárexportra csak akkor kerülhetne sor, ha fejlesztéspolitikailag értelmesek, és (az élelmiszerekkel való magas önellátási fok mellett) javára vannak a mindenkori ország összgazdasági fejlődésének. Ilyen esetekben meg kell teremteni a könnyebb bejutást az EK-agrárpiacra.

Nyugat-Európa mezőgazdasága döntő fordulat előtt áll. Még reális esélye van annak, hogy feltartóztassák a legrosszabbat, a paraszti mezőgazdaság végérvényes pusztulását és az agrártermelés totális iparosítását. Ennek megakadályozására és arra, hogy egyúttal új perspektívák nyíljanak a mezőgazdaságban dolgozók számára, minden tudatos ember összefogására van szükség. Ezért felszólítunk minden érintett szervezetet és személyt, hogy támogassa ezt a Nyilatkozatot, és lépjen fel közösen egy szociális, ökológikus és szolidáris mezőgazdaságért, mely egyformán szolgálja a harmadik világot, a természetet, valamint a parasztokat és a felhasználókat.

6. KÖRNYEZETI POLITIKA A KÖRNYEZETI DÖMPING ELLEN A BELSŐPIACON

13. tétel

Az európai környezetvédő szervek elkészítették a belsőpiac kritikáját és a konkrét követelmények katalógusát, melyet támogatni kell. Az ökológiai dömpinggel járó, üzemgazdasági növekedés- és nyereségkonceptcióval egy sustainable development (túlélésképes

fejlődés) tervét állítják szembe. Ezt a koncepciót az energia, a közlekedés, a mezőgazdaság, a hulladék, a vegyészet, a regionális politika és a turizmus területeire vonatkozó javaslatok konkretizálják, valamint a törvényekre, az adókra és az információs kötelezettségre vonatkozó követelmények. A Nyugat-Kelet- és Észak-Dél-vonatkozások alapvető figyelembe vétele itt is ah-

hoz a következtetéshez vezet, hogy sürgősen szükség van egy új, ökológiai-szociális világgazdasági rendre.

A belsőpiac által érintett területek vonatkozásában sehol sem tűnnek olyan jól szervezettnek az ellenőrök, mint a környezetet illetően. Az Európai Környezeti Hivatal, az európai környezetvédő szervezetek összefogása, 1991-ben átfogó #fehér könyvet adott ki az EK ökológiai gazdaságpolitikája számára ezzel a címmel: „Az EK-belsőpiac és a környezet”. A szerzők annak bizonyításából indulnak ki, hogy „a belsőpiac rossz irányú fejlődést vált ki, vagy legalábbis erősít meg, amely drámai módon rontja a környezet helyzetét a következő évtizedekben.” A belsőpiac programjának konstrukciós hibájaként a következő 6 pontot azonosítják:

1. Az EK '92 projekt a töretlen növekedési és technikai optimizmusra épül. A fő cél a növekedési ráta emelése, és nem egy „túlélés-képes fejlődés” bevezetése. Az eddigi politika nem elégséges ahhoz, hogy a fejlődést kevésbé energia- és nyersanyagigényessé tegye. Középtávon a mai irányzatok meghosszabításával a következő területeken rajzolható meg tekintélyes növekedés: széndioxid-kibocsátás (+48% 2010-ig), országúti közlekedés (77% 2010-ig), légi közlekedés (kb. 100% 2000-ig), különleges hulladékok, papírfelhasználás és elektromosságfogyasztás. Ezek egy pocsékoló fejlődési út jelei.
2. Ez a belsőpiac tervének üzemgazdasági filozófiájával függ össze. A belsőpiac teljessé tételére irányuló intézkedések a lehető legalacsonyabb termelési árak üzemgazdasági maximáját követik. Mindenestre éppen a környezetvédelmet illetően kell majd csalatkozni a sűrűlódásmentesen funkcionáló piacokba vetett hitnek.
Indítékok és keretfeltételek nélkül a vállalkozások egy piactudáságon belül arra kényserülnek, hogy a szociális és ökológiai következményes költségeket áthárítsák a népességre. Az alacsony üzemi termelési költségek maximája sok területen ellentmond a szűkös természeti források hatékony kihasználásának. Példák: a közlekedés, az energia és a hulladékok feldolgozása. A következményes költségek piactudásági eszközökkel, ösztönzésekkel vagy éppen tilalmakkal történő internalizálásának programját az EK jobbára halogatja.
3. Az EK-ban előjoggal bír a piacintegráció a politikai integrációval szemben. Először a különböző piacok liberalizálásának tervei készülnek el – és csak később következik a közösségi politika. Az ilyen politika mindig csak kulloghat az önmaga által teremtett környezeti problémák után. A keretfeltételek létrehozására tett intézkedések csak évekkel azután születnek meg, ha egyáltalán megszületnek, hogy a struktúraváltozás már felidézte a fenyegető közlekedésszösszeomlást, a hulladék feldolgozásának szükségállapotát vagy az üvegházhatást.
4. A belsőpiaci program egyoldalúan a tömegter-

melés révén bekövetkező költségcsökkenésre épít. Eközben fennáll a veszély, hogy a világméreteken operáló konszernek tömegtermelésének egységesítési tendenciái során veszendőbe megy az ökológiai és kulturális sokféleség. A regionális és helyi különbségek, a regionalizált piacok és a környezeti politika regionális különbségei innovatív potenciálját szisztematikusan figyelmen kívül hagyják az egységesítési tendenciák javára. Ez akadályként hathat a környezeti politika haladására szempontjából, minthogy az európai szabványok többnyire lemaradnak a nemzetközi szinthez képest, és megnehezül a nemzeti előretörés a termékvonatkozású környezeti politikában, de az energia- és közlekedési politikában is.

5. Az EK még mindig a nagy és kockázatos technológiákra épít. A technológiaválasztás, mely a belsőpiac fokozott érvényesüléssel fenyeget és amelyet politikailag masszívan támogatnak, ökológiailag nézve nem hatékony és tele van kockázattal: ez mindenekelőtt az atom- és a géntechnológiára vonatkozik.
6. A liberalizálás és a harmonizálás egybe nem esésének, a környezetpolitikai koncepció hiányosságainak és a kockázatos technológiákra történő hangsúlytevésnek központi oka az érdekek képviselőitének egyoldalúságában és az EK intézményi gyengeségében rejlik. Az EK még mindig mélyen antidemokratikus. Az EK-ban a külpolitika titkos diplomáciájának hagyománya szerint folyik a politizálás, és nem a demokratikus hatalommegosztás alapelvei szerint. Az EK környezeti politikája még mindig messzemenően a nemzeti közigazgatások és az EK-bizottság, valamint az érdekelt ipari lobbik zárt köreiben zajlik. A minisztertanács gyakran önmagát fékezi, és félelemmel telve azon van, nehogy túl sok illetékeséget adjon át egy demokratikusan legitimált fórumnak, amilyen az Európa Parlament.

Ezzel állítják szembe a környezetvédő szervezetek a Sustainable Development (túlélés-képes fejlődés) koncepcióját. Ennek érvényesítéséhez 7 elvet fogalmaznak meg:

1. Az európai politikai integráció elsőbbsége a gazdasággal szemben.
2. A gazdasági fejlődés új kritériumai (a növekedés céljának felváltása a „túlélés-képes fejlődés” céljával).
3. A környezeti politika integrációja a többi szektorba (az EK-területek és hatóságok, valamint a nemzeti kormányok szektoraiiba).
4. A szubszidiaritás elve (kettős értelemben: mint a legalsóbb síkok joga a legjobb környezeti politikára, és mint az összes politikai síkok közötti új kooperáció annak érdekében, hogy bővítsék a cselekvési lehetőséget a legalsó síkok számára, és javítsák a hatékonyságot minden politikai síkon).

5. Az európai környezeti politika demokratizálása (az Európa Parlament törvényhozói hatalmának követelménye, és a környezetvédelmi szervezetek részvételének begyökereztetése a politikai rendszerbe).
6. Az oksági elv (ökológiai levonások és adók; a felelősségi jog kibővítése stb.).
7. Az előrettekintés elve (az esetleg rossz-beavatkozás kockázatának, és a túl késői beavatkozás kockázatának mérlegelése).

A környezetvédő szervezetek részletes javaslatokat terjesztenek elő a törvényekre, adókra és levonásokra vonatkozóan, az információ jogára és az energia, közlekedés, mezőgazdaság, hulladékok, vegyészet, regionális politika és turizmus területén bekövetkező fordulatra vonatkozóan. Az EFTA-országok belépésétől pozitív impulzust várnak az EK-politikára nézve, Közép- és Kelet-Európa fejlődésétől inkább veszélyeket, amennyiben a fejlődés költségeit kijátsszák a környezet elsődlegességével szemben. Határozottan kell küzdeni a keleti gazdaságok gyöngeségének kihasználása ellen, mely azzal járhat, hogy ott helyezik el a nyugat-európai civilizáció szemétét. A kétharmadvi-

lágira tekintve a GATT felelősségének áthelyezését követelik az ENSZ gazdasági szervezetére, az UNCTAD-ra, a következő 5 alapkövetelménnyel:

1. A nyilvános és magánadósságok törlése,
2. a nyugati hitelpolitika ökológiai irányultságú újjáformálása,
3. új, ökológiai világgazdasági rend,
4. agrárreform és új város-vidék kapcsolatok a harmadik világ sok országában,
5. a fenyegetett őserdei népek emberi jogainak meggyökereztetése.

Ez meggyőző program. Ezért a mondottakat egyszerűen össze lehet foglalni a

15. cselekvési célban:

Az európai környezetvédő szervezeteknek „Az EK-belsőpiac és a környezet” c. „fehér könyvében” leírt elveit és követelményeit teljes terjedelmükben támogatni kell.

(folytatjuk)

AZ EK-BELSŐPIAC 1992 ANNOTÁLT BIBLIOGRAFIÁJA

A következő irodalomjegyzéket 1991 júliusában állították össze a Kairos Európa hálózat számára. Mindenekelőtt olyan anyagokat tartalmaz, melyek kritikusan vizsgálják az EK-belsőpiacot, és amellett stílusukat és árakat tekintve hozzáférhetőek az emberek számára. E válogatás szükségképpen hiányos, de a legtöbb anyag utal a továbbvezető irodalomra. Olyan publikációk, melyek alapvetően pozitívan mutatják be az EK-belsőpiacot, nagy számban találhatóak a piacon, és részben ingyen is kérhetőek a következő címeken: Presse- und Informationsbüro der Kommission der Europäischen Gemeinschaften, Zitelmannstr. 22, 5300 Bonn 1. Bundesministerium für Wirtschaft, Referat Öffentlichkeitsarbeit, Postfach, 5300 Bonn. A legfontosabb érveket a belsőpiac mellett az ún. Cecchini-beszámoló tartalmazza, melynek rövidített változatát (150 oldal) 1988-ban adta ki a Nomos Verlag.

1. Általános bevezetések a belsőpiacra

1. Wolfgang Kessler: Europäischer Binnenmarkt - Vision oder Alptraum? /Európai belsőpiac- Vízión vagy lidérces álom?/ (Publik-Forum-Materialmappe) Beszerzés: Publik-Forum, Postfach 2010, 6370 Oberursel; 50 o., 1989 vége. A szerző röviden ismerteti a belsőpiac tervét és kockázatait, és fontos anyagokat csatol. Igen alkalmas a gyors áttekintésre.
2. Monika Elsner: Europa Grenzlos? /Határtalan Európa?/ Beszerzés: Arbeitsstelle für Erwachsenenbildung in der Ev. Kirche im Rheinland, Rochusstr. 44, 4000 Düsseldorf 30; 8/1990. A megnyerő (elrendezés) és a könnyen olvasható szöveg, mely bevezet az EK és a belsőpiac problémáival, hasznossá teszi ezt a brosúrát mindazok számára, akik ezekkel a kérdésekkel még alig foglalkoztak.
3. M. Heine - K. P. Kisker - A. Schikora: Schwarzbuch EG-

Binnenmarkt. Die vergessenen Kosten der Integration /Az EK fekete könyve. Az integráció elfeledett költségei/; Edition Stigma, 1/1991. A közgazdászok 11 szaktanulmányban vizsgálják kritikusan a belsőpiac következményeit. Kitérően alkalmas tapasztalt laikusok számára, akik mélyebben bele akarják dolgozni magukat az egész problematikába.

4. Stefan Welz - Wolfgang Weinz: Europa '92 - Flop oder Fortschritt? /Európa '92- Kudarc vagy haladás?/; Kiepenheuer-Witsch 1990, 196 o. A szerzőknek sikerült a belsőpiac körüli vita érveit kihégyeztetni és vicces dialógusban ábrázolni. Tülség benne a szakszervezeti perspektíva, anélkül hogy más perspektívákat elfedne.
5. Stephanie Sand: 1992 - Das Europa der Konzerne /1992 A konzernek Európája/; Heyne Verlag 1990, 191 o. A belsőpiac háttere zsumalista esszé stílusában. Felrész, de nem mindig rendszerezett.
6. Dietmar Bartz: Konfusion im Binnenmarkt /Konfúzió a belsőpiacon/; AV-Verlag 1990, 340 o. A mintegy 80 cikk - mely nagyrészt 1989-ben jelent meg a „tageszeitung”-ban és az 1990. tavaszi állást aktualizálja - parasztok, foglalkozási ágak és cégek példáján világítja meg a vállalkozások szaporodó összekapcsolódását a belsőpiacal összefüggésben.
7. F. Deppe - J. Huffschtmidt - K. P. Weiner: 1992 - Projekt Europa. Politik und Ökonomie in der EG /1992 -Európa-terv. Politika és közgazdaság az EK-ban/; Pahl-Rugenstein Verlag 1989, 290 o. Tizenkét cikkben, különböző dimenziókban tárgyalja a belsőpiac tervét és mögéje kérdez. Az ábrázolás terjedősége néha a világosság rovására megy. Az egyik tanulmány a szociális mozgalmak befolyásolási lehetőségeivel foglalkozik.
8. Jutta Klass: Die EGmbH der Bosse & Banker. Binnenmarkt '92 /A Bosse & Banker EK-kft-je. Belsőpiac '92/; isp-Verlag Frankfurt 1989, 136 o. A kötet 7 tanulmányt tartalmaz a belsőpiac tervével kapcsolatban, többek között az EK-USA konkurenciáról, a szociális helyzetről és a közös hadseregről, és könnyedén megírt kapitalizmuskritikával kapcsolja össze ezeket.
9. Günter Renner: 1000 Chancen - 1000 Risiken. Arbeitsbuch für Schule und Erwachsenenbildung (1000 esély - 1000 kockázat. Segédkönyv az iskolák és a felnőttképzés számára); Konkordia Verlag 1990, 168 o. E segédkönyv didaktikailag jól találva ábrázolja a belsőpiac útját, kihatásait és sajátos

problémáit, és sok karikatúrát, sémát, cikket stb. tartalmaz. Az értékelésben a szerző kiegyensúlyozottságra törekszik, de kritikája közben rövidre sikerül.

10. Informationen zur politischen Bildung 213: Die Europäische Gemeinschaft /Információk a politikai képzéshez 213: Az Európai Közösség; München 1990; ingyen beszerezhető a foglalkozás megadásával; Franzis-Verlag GmbH, Postfach 150740, 8000 München 15; 40 o. Összességében „kiegyensúlyozott” ábrázolás: sok történelmi tény, a belsőpiac esélyeinek bemutatása, kritika csak nagyon mellékesen. Mindenekelőtt az első tájékozódásra alkalmas a hivatalos nézőpontot illetően.

2. Az EK-belsőpiac és a Harmadik világ

11. BUKO: Zukunft Europas -auf wessen Kosten? EG '92 und die Dritte Welt /BUKO: Európa jövője -kinek a számlájára? EK '92 és a Harmadik világ; BUKO-Materialien 1990; beszerzés: Bundeskongress entwicklungspolitischer Aktionsgruppen, Nemstweg 32-34, 2000 Hamburg 50, 96 o. A német Harmadik világ-csoportok legfontosabb 1990-es összefoglalásának ajánlásra érdemes olvasókönyve 20 tanulmányt tartalmaz a belsőpiac kihatásairól a Harmadik világ egyes régióira, és megvilágítja a politika központi területeit.
12. BUKO-Agro-Koordination: Wer Hunger pflanzt und Überschuss erntet. Beiträge zu einer entwicklungspolitischen Kritik der EG-Agrarpolitik /BUKO-Agro-koordináció: Aki éhséget vet és fölösleget arat. Tanulmányok az EK agrárpolitikájának fejlesztéspolitikai kritikájához; 2. kiadás 6/1988; beszerzés: BUKO, Nemstweg 32-34, 2000 Hamburg 50, 350 o. Ennek a kiemelkedő könyvnek a tanulmányai az agrárkereskedelem komplexumát analizálják az EK-nak a Harmadik világ országaival folytatott kereskedelmi politikájának keretein belül. Az EK agrárpolitikájának kihatásait és alternatíváit a Harmadik világ- és környezetvédő mozgalmak, ill. az agrárellenzék szemszögéből mutatja be.
13. K. F. Schade: Hier Bauernnot -dort Hungertod. Auswirkungen der EG-Agrarpolitik auf die Landwirtschaft in Europa und die Dritte Welt /Itt parasztszükség -ott éhhalál. Az EK agrárpolitikájának kihatásai a mezőgazdaságra Európában és a Harmadik világban; epd-Dritte Welt Information 5-7/88; beszerzés: epd-Entwicklungspolitik, Postfach 170361, 6000 Frankfurt 17; 36 o. Informatív és jól olvasható bevezetés az agrárproblematikába.
14. Jutta Klass: EG-Binnenmarkt und Entwicklungsländer. Bausteine für Unterricht und Bildungsarbeit /Az EK-belsőpiac és a fejlődő országok. Építőkövek az oktatáshoz és a képzési munkához; Horlemann Verlag 1990, 49 o. A füzet mindenképp tanárórákhoz fordul, és olyan szövegeket és rajzokat tartalmaz, amelyekkel a szerző a fenyegető „Európa Erődítménytől” akar óvni. Jó áttekintés.
15. Ökumenische Initiative eine Welt: 1992: Jubeljahr oder Jubeljahr /Az egy világ ökumenikus kezdeményezése: 1992: Az ujjongás éve vagy jövelvény; beszerzés: epd-Vertrieb, Postfach 170361, 6000 Frankfurt/M 17; 76 o. Egy konferencia referátumai és munkanyagai, valamint kiegészítő szövegek a belsőpiac nemzetközi kihatásairól.
16. Rainer Falk: Schlechte Zeiten oder neue Chancen? Der Umbruch in Europa und die Dritte Welt /Rossz idők vagy új esélyek? Az átörös Európában és a Harmadik világban; in: Blätter für deutsche und internationale Politik 3/1990, 292. kk. o. ugyanő: EG-Binnenmarkt 1992. Festung gegen die Dritte Welt? /EK-belsőpiac 1992. Erődítmény a Harmadik világ ellen?; beszerzés: W & E Hoheluftchausee 167, 2000 Hamburg 20. ugyanő: EG und Dritte Welt /Az EK és a Harmadik világ; in: Deppe (ld. fönt Nr. 7.), 204-224. o. -Az európai integráció Harmadik világra gyakorolt hatásainak rövid, de találó analízise.

3. Kihatások a munkavállaló nőkre

17. Wirtschafts- und Socialwiss. Institut des DGB: Europa für Arbeitnehmer /A DGB Gazdasági és Szociálművelődési Intézete: Európa a munkavállalókért; beszerzés: bund-Verlag, Postfach 900840, 5000 Köln 90; 116 o. A szakszervezetek szemszögéből ábrázolja a tizenkét szaktanulmány a tőke és a

munka viszonyának problémáit Európában általában és a belsőpiacra való tekintettel, valamint az európai szakszervezetekre ebből következő kihívásokat.

18. Gerd Siebert: Europa '92: EG-Binnenmarkt und Gewerkschaften /Európa '92: Az EK-belsőpiac és a szakszervezetek; Nachrichten Verlag Frankfurt 1989, 111 o. Tanulmányok a gazdasági érdekek szolgálatában álló európai integráció történetéről és az EK-belsőpiac keretein belüli szakszervezeti mozgalmáról.
19. DGB-Bildungswerk: Anders arbeiten -eine Entdeckungserreise durch Genossenschaften und selbstverwaltete Betriebe in Europa oder: wie stehen europäische Gewerkschaften zur #économis social- /DGB-képzés: Másképp dolgozni -felfedeztetni az európai szakszervezetekben és önkormányzatú üzemekben, avagy: hogyan viszonyulnak az európai szakszervezetek az „économis social”-hoz; ingyen beszerezhető: DGB, Teerstegenstr. 77, 4000 Düsseldorf 30 J6 áttekintés az üzemek más szervezési formáiról, mely részben felmutatja a más EK-országokban meglévő alternatív gazdasági formák nagy jelentőségét.
20. DGB-Bildungswerk: Soziale Sicherung in der europäischen Gemeinschaft (DGB-képzés: Szociális biztosítás az EK-ban); beszerzés ld. a 19. pontban. A füzet összehasonlítja a szociális biztosítási rendszereket a betegség, öregség, bal- és munkanélküliség vonatkozásában, többek között az EK országokban.
21. epd-Dokumentation 9/1989: Soziale Auswirkungen des EG-Binnenmarktes? /epd-dokumentáció 9/1989: Az EK-belsőpiac szociális kihatásai?; egy 1989-es akadémiai ülés dokumentációja; megvilágítja a szociális partnerek pozícióját, és áttekinthető diagramokon mutatja meg a Cecchini-beszámoló kritikáját.

4. Az EK-belsőpiac és a nők

22. Susanne Schunter-Kleemann: EG-Binnenmarkt -EuroPatriarchat oder Aufbruch der Frauen /EK-belsőpiac -Európai patriarchátus vagy a nők feltörése; Hochschule Bremen, 3/1990, 263 o. Az EK-n belüli nőpolitikáról és a nők hétköznapi helyzetéről szóló, alapvető tanulmányban öt közgazdász nő tárja föl az EK ellentmondásos nőpolitikáját. Szembesülünk azzal, hogyan hat ki az EK nőpolitikája a nők jogaira és a munkavállaló nőkre a textil- és élelmiszeriparban.

5. A belsőpiac és a mezőgazdaság (ld. a 2. pontban is)

23. Arbeitsgemeinschaft bäuerliche Landwirtschaft e.V.: Binnenmarkt 1993 /A paraszti mezőgazdaság munkaközössége; Bejegyzett Egyesület: Belsőpiac 1993; beszerzés: AGBL, Nordrheide 3, 4840 Rheda-Wiedenbrück. E broszúra a belsőpiacnak a mezőgazdaságra gyakorolt hatásait vizsgálja, melyek az eddigi EK-szabályozás révén nem nyúlnak túl messzire, valamint tárgyalja a várható roszszabodásokat a fogyasztók védelmének vonatkozásában.

6. Belsőpiac és ökológia

24. Europäisches Umweltbüro: EG-Binnenmarkt und Umwelt. Weisbuch der europäischen Umweltverbände für eine ökologische Wirtschaftspolitik in der EG /Európai Környezetvédelmi Hivatal: Az EK-belsőpiac és a környezet. Az európai környezetvédő szervezetek fehér könyve az EK ökológiai gazdaságpolitikájáért; beszerzés: Deutscher Naturschutzring, Kalkuhlstr. 24, 5300 Bonn 3; 3/1991, 36 o. Az Európai Környezetvédelmi Hivatal mint a 20 legfontosabb európai környezetvédő szervezet összefogása leírja a belsőpiac tervezeteinek ökológiai hiányosságait, és felsorolja követeléseit az energia, közlekedés, mezőgazdaság, hulladék, vegyszert és turizmus területén.

HARMADIK
PART

POSTACÍMÜNK

H-1124 BUDAPEST
Németvölgyi út 120.

MEGJELENIK: TAVASSZAL — NYÁRON — ŐSZEL — TÉLEN

Előfizetőink publikációs joggal rendelkeznek. – Hogyan érvényesül ez?

Írásod elküldésekor mellékelj tömör ismertetést is. Ezután két eset lehetséges:

– *Publikálásra alkalmasnak tartjuk. Ekkor megjelentetés után honoráriumot fizetünk.*
– *Nem kívánjuk közzétenni. Ekkor írásod információs tárunkba kerül, az ismertetést pedig közöljük. A kéziratok másolatai postai úton kölcsönözhetőek. Ha 50 ilyen igény befut, akkor újra megfontoljuk a közzétételt és csak különlegesen indokolt esetben állunk el ettől. Indokunkat közzéteszük a Harmadik Partban.*

ELŐFIZETÉS:

A szerkesztőség fenti címén a mellékelt megrendelőlappal, vagy hasonlóval.
Négy szám ára előfizetőknek 276 Ft, tehát minden negyedik szám ingyenes.

MEGVÁSÁROLHATÓ:

Nagyobb budapesti könyvesboltokban és még:
– Független Ökológiai Központ (III., Miklós tér 1.)
– Tölgyfa Galéria (Margit hídnál Budán)
– Műcsarnok (ahol épp van)
– Waldorf-pedagógiai Alapítvány (Bp. I., Mária tér 3.)
– Rádió-pagoda
– Klubok, anarchista Decentrum, egyéni-alkalmi terjesztők stb., de a terjesztés állandóan változik.
Régebbi számaink is kaphatók:
– Pont Könyvesbolt-Kávézó (Bp. V., Mérleg u. 6.)
– Katalizátor Iroda (Bp. VIII., Mikszáth K. tér 2.)
– Írók Könyvesboltja (Bp. VI., Andrásy út 45.)

Ha pénztárcád megengedi és közösséget érzel a Harmadik Parttal, akkor akár

ÖRÖKRE IS MEGKAPHATOD

A Harmadik Part alapítványt ötezer forinttal vagy többel támogatók örökre megkapják a Harmadik Partot. (A támogató vagy a lap élte végéig.)

Az alapítvány céljára fordított összeg a SZJA adóalapjából levonható.

Erre szolgáló elismervényt küldünk.

ALAPÍTVÁNYUNK TÁMOGATÁSÁRA ÁTUTALÁS TELJESÍTHETŐ:

Harmadik Part Alapítvány, MHB 323-14742

A Harmadik Partban olyan **HIRDETÉSEKET KÖZLÜNK**, amelyek nem ütköznek főbb értékeinkkel. Környezetbarát termékeket, emberséges szolgáltatásokat kedvezményes áron hirdetünk. Tájékoztatás: Maurer György 115-0504

CONTENTS

- 1 KAHLIL Gibran
POMEGRANATES
- 4 ELEK Is
BUILDING-FRONT DESIGNS FOR
BUDAPEST
- 9 STANCZIK Ervin
DOGS SHAKE THEIR HEADS
DISAPPROVING
- 10 COLOGNE DIARY
Ariane Barth
THE SCIENCE OF HAPPINESS
*"A child's dirty face from some South
American monster slum may laugh in the
face of the melancholic rich any time."*
- 17 ORISEK Márta
THE SAGE, BELL FOR VESPER,
THE DUCK (POEMS)
- 18 SZÉKELY-KÜHLEWIND György
DEVELOPMENT OF THE HUMAN
BRAIN AND SPIRIT
- 26 BARTOS Tibor
AN EXHIBITION OF THE
WRITER'S LEGACY
*Here he rides again: our regular contribu-
tor fakes death and exposes himself on top.
All we asked him for was a long overdue
self-introduction.*
- 34 FREEDOM, EQUALITY,
CONSCRIPTION
KOTÁSZ Zoltán
OBJECTOR UNOBJECTED
Condition of civilian service in Hungary
- 37 HOW CONSCIENTIOUS
OBJECTORS FARED IN THE PAST
(A round-table discussion)
- 39 HOW TO VOLUNTEER FOR
CIVILIAN SERVICE?
- 40 Jean-Maria Müller
THE GOSPEL OF NONVIOLENCE
- 43 THE ALBA CIRCLE
- 44 KISZELY Károly
A LAST CHANCE OF HUNGARIAN
NATURE-PRESERVATION
*The constitutional state in its known form is,
as far as preservation of nature for future
generations is concerned, plain dictatorship:
neither does it grant even theoretically, the
right of existence to ecological system, nor
does it codify your right to live in a sound
environment as one of the basic human rights.*
- 48 SZÉCHY Ágnes
JOINT CREATURES
- 52 GAIA NEWS
- 54 Rudolf Steiner
7TH LECTURE ON
ANTHROPOLOGY
- 62 KILIÁN Imre
DREAMING AND AWAKING
- 65 KISS Károly
CZARDAS OF MALMÖ
*„Here it is, among the instructions: room to
be tidied up before leaving, cleaners at such
and such a place.”*
- 70 Ulrich DUCHROW
THE INNER EUROPEAN MARKET
AND ITS CONSEQUENCES —IF
WE ARE LYING PROSTRATE
*(Excerpt from the author's Europe in The
World System 1492–1992: Is Justice Pos-
sible?)*

BARTOS TIBOR • ELEK IS • KISS KÁROLY • KISZELY KÁROLY
SZÉCHY ÁGNES • SZÉKELY–KÜHLEWIND GYÖRGY
KAHLIL GIBRAN • RUDOLF STEINER • ULRICH DUCHROW

- *A Látás szertartásán*
- *Boldogságtudomány*
- *Az emberi szellem és az agy fejlődése*
- *Szabadság, egyenlőség, hadkötelezettség*
- *Engedetlenségi engedéllyel*
- *Az erőszakmentesség evangéliuma*
- *A magyar természetvédelem utolsó lehetősége*
- *Társteremtmények*
- *Malmöi Csárdás*
- *Az Európai Közösség belsőpiacának
következményei*

HARMADIK PART: 1124 BUDAPEST, NÉMETVÖLGYI ÚT 120.